VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS

URBANISTIKOS KATEDRA

Grasilda Mintaučkytė

UŽSITĘSĘS PEREINAMUMAS: VIDUTINIO DYDŽIO MIESTO IDENTITETO URBANISTINĖS KONCEPCIJOS FORMAVIMAS LIETUVOJE (UTENOS ATVEJIS)

LOST IN TRANSITION: FABRICATION OF THE URBAN CONCEPT OF A MEDIUM-SIZED CITY IDENTITY IN LITHUANIA (CASE OF UTENA)

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros studijų programa, valstybinis kodas 6011PX004

Architektūros specializacija

Architektūros studijų kryptis

Vilnius, 2024

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Architektūros fakultetas
Urbanistikos katedra

ISBN
ISSN
Egz. sk. .....
Data .....-.....-.....

Vientisosios studijų **Architektūros** programos magistro baigiamasis darbas

Pavadinimas	**Užsitęsęs pereinamumas: vidutinio dydžio miesto identiteto urbanistinės koncepcijos formavimas Lietuvoje (Utenos atvejis)**
Autorius	**Grasilda Mintaučkytė**
Vadovas	**Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė**

Kalba: lietuvių

Anotacija

Miestas per savo evoliuciją patiria įvairių urbanistinės struktūros augimo, sąstingio ar net ekonominio smukimo laikotarpių, kurių arba pakanka miesto tapatumui atspindėti, arba jų stokojama. Pastarasis atvejis gana dažnas vidutinio dydžio Lietuvos miestuose, nes: pradžioje besiplėtoję savaime; kiek vėliau plėtoti planingai, bet kompaktiškai; sovietmečiu - ekspansiškai; kas vėliau globalėjimo ir miestų traukimosi sąlygomis reiškėsi miesto tapatumo niveliavimu ar net visišku pasimetimu ir nežinia. Todėl baigiamajame darbe išanalizavus miesto kaip regiono centro reikšmingumo praradimo priežastis, specifiką bei pereinamojo laikotarpio sąlygas bei galimybes, pasiūlyti miesto centro stiprinimo modelį bei parengti urbanistinę koncepciją, kuri atlieptų nustatytą problemą ir prisidėtų prie miesto struktūros identiteto formavimo. Eksperimentui pasirinktas Utenos miestas.

Darbą sudaro tekstinė byla, grafinė medžiaga bei 2 maketai. Tekstinės bylos sudėtis: įvadas, analitinė-metodinė, eksperimentinė-tiriamoji, eksperimentinė-projektinė dalys, išvados ir priedai (iš viso 83 psl. be priedų, 100 iliustracijų, 2 lentelės, 29 bibliografiniai šaltiniai). Grafinės dalies sudėtis: 5 vertikalūs planšetai (70x200 cm) ir koncepcinis (M 1:1000) bei detalizuojamos teritorijos (M 1:500) (procese) maketai.

Prasminiai žodžiai: Vidutinio dydžio miestas, regionas, urbanistinis identitetas, augimo raidos juosta, pereinamasis laikotarpis

Vilnius Gediminas Technical University
Faculty of Architecture
Department of Urban Design

ISBN | ISSN
Copies No. .....
Date .....-.....-.....

Integrated Studies **Architecture** study programme Master Thesis

Title	**Lost in transition: fabrication of the urban concept of a medium-sized city identity in Lithuania (case of Utena)**
Author	**Grasilda Mintaučkytė**
Academic supervisor	**Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė**

Thesis language: Lithuanian

Annotation

A city, throughout its evolution, undergoes various periods of urban structure growth, stagnation, or even economic decline, which either sufficiently reflect the city's identity or lack thereof. The latter case is quite common in medium-sized Lithuanian cities because: initially, they developed naturally; later, they were developed in a planned but compact manner; during the Soviet era, expansively; and later, under the conditions of globalization and urban shrinkage, this manifested in the leveling or even complete loss and uncertainty of the city's identity. Therefore, after analyzing the causes, specifics, and conditions of the transitional period of the loss of significance of a city as a regional center, the aim of this final project is to propose a model for strengthening the city center and to develop an urban concept that addresses the identified problem and contributes to the formation of the city's structural identity. The city of Utena was chosen for the experiment.

The work consists of a textual file, graphic material, and two models. The textual file includes: introduction, analytical-methodological part, experimental-research part, experimental-design part, conclusions, and appendices (total 83 pages without appendices, 100 illustrations, 2 tables, 29 bibliographic sources). The graphic part consists of 5 vertical panels (70x200 cm) and conceptual (scale 1:1000) and detailed (scale 1:500) models of the area.

Keywords: Medium-sized city, region, urban identity, fringe belt, transitional period.

TURINYS

ĮVADAS
1. **ANALITINĖ-METODINĖ DALIS**
   1.1. **MIESTO SAVIIDENTIFIKACIJOS PROBLEMA XXI A. PRADŽIOJE, TO PRIEŽASTYS IR DABARTINIAI IŠŠŪKIAI**
      1.1.1. Miesto identiteto samprata
      1.1.2. Vidutinio dydžio miesto (VDM) reikšmė šalies struktūroje
      1.1.3. Sąlygos, kuriose VDM savęs neranda
      1.1.4. Pereinamasis laikotarpis
      1.1.5. Užsilikęs postsovietinio identiteto statusas
      1.1.6. Miesto augimo raidos dėsningumai
   1.2. **MIESTO CENTRINĖ DALIS KAIP RYŠKIAUSIA MIESTO TAPATUMO IŠRAIŠKA**
      1.2.1. Miesto centras kaip struktūriškai svarbiausia miesto dalis (fizinis aspektas)
      1.2.2. Miesto centras kaip istorinė ir svarbiausia socialinių įtakų zona (socialinis aspektas)
      1.2.3. Miesto centras kaip ekonominis miesto variklis (ekonominis aspektas)
   1.3. **MIESTO TAPATUMO ŽENKLŲ FORMAVIMO/VYSTYMO/INTEGRACIJOS XXI A. MIESTE POŽIŪRIAI**
      1.3.1. Turizmo kryptis (Žyveco miestas)
      1.3.2. Kultūrinės aplinkos plėtojimo kryptis (Šverino miestas)
      1.3.3. Pramonės pertvarkymo kryptis (Kajanio miestas)
      1.3.4. Tvarumo kryptis (Kalmaro miestas)
      1.3.5. Technologijų diegimo ir išmanumo kryptis (Lodzės miestas)
   1.4. **ANALITINĘ-METODINĘ DALĮ APIBENDRINANČIOS IŠVADOS**
2. **EKSPERIMENTINĖ-TIRIAMOJI DALIS**
   2.1. **UTENOS PADĖTIS**
   2.2. **DEMOGRAFIJĄ LEMIANTI STATISTIKA**
   2.3. **UTENOS MIESTO IDENTITETO APRAIŠKOS PER ISTORINIUS MIESTO RAIDOS CIKLUS**
      2.3.1. Miesto istorinių laikmečių sąlygos per *socialinį*, *ekonominį* ir *fizinį* aspektus.
      2.3.2. Identiteto bruožų identifikavimas ir grupavimas
      2.3.3. Teritorijų lokalizavimas
      2.3.4. Teritorijų klasifikavimas
   2.4. **TERITORIJŲ YPATUMAI**
      2.4.1. Teritorijų analizė
      2.4.2. Bendra teritorijų apžvalga ir palyginimas
      2.4.3. Teritorijos atranka
   2.5. **MIESTO CENTRO SUVIENIJIMO MODELIAI**
   2.6. **EKSPERIMENTINĘ-TIRIAMĄJĄ DALĮ APIBENDRINANČIOS IŠVADOS**
3. **EKSPERIMENTINĖ-PROJEKTINĖ DALIS**
   3.1. **TERITORIJOS VYSTYMO GAIRĖS PER ERDVINĮ TERITORIJOS POKYTĮ**
      3.1.1. Teritorijos tapatumo bruožų rinkinys
      3.1.2. Istorinių erdvinių sluoksnių samplaika
   3.2. **TERITORIJOS VYSTYMO KONCEPCIJA**

3.2.1. Regiono tapatumas
3.2.2. Teritorijos skaidymo koncepcija
3.2.3. Erdvinis identitetas (aikštes)
3.2.4. Objektų identitetas
3.3. DETALIZUOJAMI OBJEKTAI
3.3.1. Erdvių detalizacija
3.3.2. Komplekso detalizacija
3.4. EKSPERIMENTINĘ-PROJEKTINĘ DALĮ APIBENDRINANČIOS IŠVADOS
4. GALUTINĖS BAIGIAMOJO MAGISTRO DARBO IŠVADOS

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS
LENTELIŲ SĄRAŠAS
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

PRIEDAI

- Studijų pasiekimai ir kita veikla
- Brėžinių juostos
- Maketo fotofiksacijos

ĮVADAS

PROBLEMATIKA

Šiuo globalizacijos metu yra labai svarbus tapatumas. Daugelis miestų tapatumo sąvybių rinkinį suformuoja savo augimo eigoje, tačiau yra laikotarpių, kai urbanistinis augimas vyksta, tačiau sukauptas tapatumas yra nutrinamas. Sovietmečiu Lietuvoje įvesta regionų sistema ir investicijos žaibiškai išugdė kai kuriuos miestelius iki miestų, suteikė galios poziciją regione, sukūrė ryškų abipusį ryšį tarp miesto siūlomos – darbo vietos, ir žmogaus suteikiamos darbo jėgos bei gyvybiškumo. Pramonės paskatintos augimo spartos metu dažnas Lietuvos miestas savo tapatumą perrašė ir supanašėjo, o identiteto sąvoka tapo antraplanė. Prasidėjus perėjimui į laisvąją rinką ir kylant šalies gyvenimo gerovei jau aišku, kad miestas turi būti gyvybingas ir judrus, nestokojantis įvairios kvalifikacijos specialistų. Deja, Europoje vyraujančios tendencijos rodo, kad dėl siūlomų ateities perspektyvų ir patrauklesnių socialinių sąlygų, pagrindines šalies investicijas ir didžiąją dalį gyventojų sutraukia būtent didmiesčiai, o vidutinio dydžio miestai, (vis dar būdami didelės BVP dalies generuotojais) po sovietmečiu patirto žaibiško augimo, dabar jaučia pereinamojo laikotarpio pasekmes ir yra nematomi. Dažnu atveju vidutinio dydžio miestui yra sunku reanimuoti istoriškai susiformavusį, bet sovietmečiu suniveliuotą miesto veidą, jo santykį kitų miestų atžvilgiu ir tapatumą. Dėl šių priežasčių jis retai išgali konkuruoti su kaimyniniais miestais, stokoja paslaugų kokybės. Tiek urbanistinė, tiek socioekonominė miesto strūktūra tampa veikiama gyventojų migracijos, fizinio miesto traukimosi, centrų tuštėjimo.

TEMOS AKTUALUMAS

Nagrinėjama tema yra ieškoma būdų kaip identifikuoti ir įvertinti problemines ir tapatumą pabrėžiančias miesto teritorijas, kaip siekiant efektyvesnio miesto funkcionavimo tos teritorijos turėtų būti įveiklinamos ir prikeliamos naujam gyvenimui.

Tai aktualu visiems buvusio Rytų bloko šalių vidutinio dydžio miestams, patiriantiems pereinamojo laikotarpio pasekmes: krypties praradimą, demografijos nuosmukį bei fizinį traukimąsi. Identiteto atkūrimo tyrimo ir formavimo urbanistine koncepcija yra gilinamasi į miesto raidą per jo vystymosi

ciklus, ieškant identiteto ženklų, miesto augimo ruožų pakraščiuose ir siekiant tų ženklų atgaivinimo ir kryptingos miesto vystymo strategijos suformavimo.

TYRIMO OBJEKTAS

Tyrimo objektas – vidutinio dydžio miesto reikšmė regione, jo tapatumo problema susijusi tiek su fiziniais, tiek socialiniais, tiek ir ekonominiais aspektais. Vienas tokių miestų yra vidutinio dydžio Lietuvos miestas ir apskrities centras – Utena. Tai vienas seniausių miestų Lietuvoje, (menantis 761 m. amžių), todėl per augimo raidą patyręs tiek svarbių augimo, tiek destrukcijos, tiek stagnacijos laikotarpių. Kaip daugiausiai kultūrinių sluoksnių turintis objektas ir ryškiausias tapatumo veiksnys miestui atgaivinti išskiriamas Utenos miesto centras. Per kelis augimo laikotarpius skirtingomis strategijomis formuotas Utenos miesto centras dabar yra ištuštėjęs, nekoncentruotas ir nebeatliekantis nei ryškaus kultūrinio, nei ekonominio vaidmens.

TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

Tikslas – išanalizavus miesto kaip regiono centro reikšmingumą, miesto tapatumo praradimo priežastis, specifiką bei pereinamojo laikotarpio sąlygas, pasiūlyti miesto centro stiprinimo strategiją bei urbanistinę koncepciją, kuri nurodytų nustatytą problemos sprendimo modelį ir miesto struktūros bei identiteto formantus.

Uždaviniai:

- Apžvelgti identiteto sampratą, problematiką ir poveikį bendrai miesto struktūrai, sąsają su regiono centro vaidmeniu ir sąlygomis bei pačiu pagrindiniu miesto lopšiu – centrine dalimi;
- Ištirti gimininguus Lietuvos atvejui praktinius Europos VDM tapatumo bruožus ir jo reabilitavimo kryptis pereinamuoju laikotarpiu, išskirti pagrindines priemones;
- Nustatyti pagrindines tendencijas, kurios formuoja Utenos miesto tapatumą bei išanalizuoti miesto urbanistinės struktūros etapus nurodančius tam tikras galimybes ir poreikį;
- Sudaryti Utenos miesto tapatumą stiprinančius miesto centro modelius ir kryptis;

- Išnagrinėti konkretų teritorinį atvejį ir parengti teritorijos architektūrinę-urbanistinę koncepciją;
- Detalizuoti pasirinkto teritorijos fragmento urbanistinius-architektūrinius sprendinius.

METODIKA IR BAIGIAMOJO DARBO STRUKTŪRA

Darbo metodika sudaro empirinis ir teorinis tyrimai. Teorinis tyrimas susideda iš analizės, lyginamosios analizės, sintezės,

Pati tyrimo metodika (žr. 1 pav.) formuojama analizuojant nagrinėjamai temai aktualius mokslinius ir profesinius šaltinius (istorinius, statistinius, kartografinius, vaizdinius ir pan.), kartu analizuojant ir praktinių urbanistinių projektų pavyzdžius. Darbo eigoje pasitelkiamos kompleksinės urbanistinės analizės ir urbanistinio projektavimo įrankiai.

Baigiamąjį darbą sudaro 5 dalys:

- **Įvadas** – jame aptariama darbo problema ir aktualumas, nustatomas tyrimo objektas ir darbo tikslas, kuris siekiamas nustatytais darbo uždaviniais.
- **Analitinė metodinė dalis** – joje apibrėžiama miesto urbanistinio tapatumo samprata, jo identifikavimo metodai, analizuojama VDM reikšmė šalyje, jų problematika, nagrinėjami Europiniai VDM pavyzdžiai ir vystymo kryptys. Parengiamos išvados.
- **Eksperimentinė tiriamoji** – joje atliekamas išsamus Utenos miesto tyrimas ir tapatumo bruožų nustatymas per 1-oje dalyje užsibrėžtą erdvinės struktūros pažinimo metodą, išskiriamos problematiką atspindinčios vietos, parengiamos išvados ir galimi vystymo modelių pasiūlymai taikant pasirinktus metodus ir surinktą analizę.
- **Eksperimentinė projektinė dalis** – pagal analitinėje – metodinėje ir analitinėje – tiriamojoje gautas išvadas siūlomas atrinktos centro teritorijos erdvinio formavimo modelis. Teritorija detalizuojama, išgryninami ir įprasminami miesto identitetą kuriantys faktoriai.
- **Išvadinė dalis** – joje yra apibendrinamas darbas ir pateikiamos galutinės tezės.

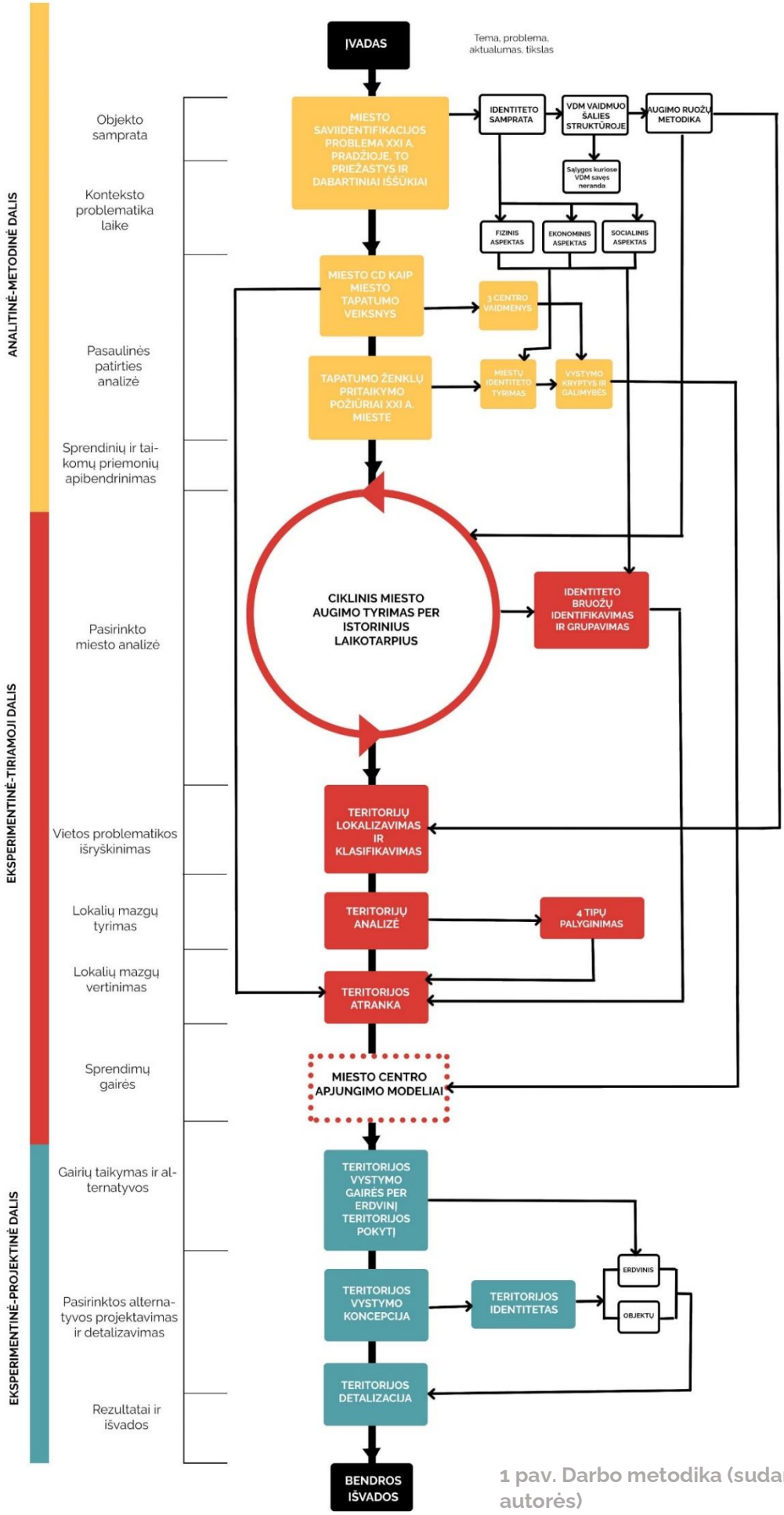

1 pav. Darbo metodika (sudaryta autorės)

PAGRINDINĖS DARBE NAUDOJAMOS SĄVOKOS

Urbanistinis identitetas – daugiasluoksnis vertybių rinkinys, kuris susidarė miestui palaipsniui vystantis (Čamprag, 2017);

Vidutinio dydžio miestas (VDM) – teisinį miesto statusą turintis teritorijos apgyvendimo sistemos elementas, kiekybiniais ir kokybiniais požymiais ryškiai išsiskiriantis iš aplinkos. Gyventojų kiekis – 20-100 tūkst. (Miškinis. A.);

Regionas (apskritis) – iki 2010 m. Lietuvos teritorijos aukštesnysis administracinis vienetas, nuo 2010 m. – teritorinis. (Visuotinė lietuvių enciklopedija);

Pereinamasis laikotarpis –

- perėjimo iš vienos būsenos į kitą procesas (Oxford Languages);
- laikotarpis, kai pereinama iš vyriausybės kontroliuojamos į rinkos ekonomiką (Cambridge Dictionary);

Miestovaizdis – vizualinis miesto ar miesto vietovės vaizdas; miesto peizažas. (Oxford language);

Augimo raidos juosta arba **pakraščio juosta** (*fringe belt*) – tai plačiai išsidriekusių, dažnai gausiai apželdintų ir gana plačiai funkciškai naudojamų teritorijų zonos, kurios per užstatymo augimo pertrauką kūrėsi miesto pakraščiuose, o prasidėjus tolimesnei miesto plėtrai buvo apstatomos ir suformuodavo savitas, į žiedus (ar juostas, priklausomai nuo formos) panašias struktūras (Whitehand, 2006).

1. ANALITINĖ-METODINĖ DALIS

1.1. MIESTO SAVIIDENTIFIKACIJOS PROBLEMA XXI A. PRADŽIOJE, TO PRIEŽASTYS IR DABARTINIAI IŠŠŪKIAI

1.1.1. MIESTO IDENTITETO SAMPRATA

Identiteto samprata visais laikais buvo nagrinėjama įvairių disciplinų – sociologijos, psichologijos, urbanistikos, antropologijos. Tai yra sąvoka, apibūdinanti individualumą, objekto kitoniškumą.

Tiksliau gilinantis į miesto identiteto reiškinį galima pamatyti, kad miesto urbanistinis tapatumas yra gana sudėtingas ir daugiasluoksnis ypatybių rinkinys, susidaręs vykstant laipsniškam miestų vystymuisi. (Čamprag, 2014) Socialinių mokslų specialistai miesto identitetą apibrėžia ypatingais miesto ir jų gyventojų ryšiais per abipusį santykį. Pasak kraštovaizdininkų Bell'o ir Shalit'o, tam, kad miestai turėtų savąjį tapatumą, jie turi turėti tam tikrus bruožus kitų miestų atžvilgiu. Tai leidžia žmonėms ne tik išskirti miestą bendru mastu, bet ir patiems gyventojams tapatintis, su miesto ypatybėmis, jo augimu ir laimėjimais. (Bell & Shalit, 2011) Tokie santykiai stiprina psichologinį/socialinį ryšį ne tik tarp miesto ir gyventojo, bet ir kuria kolektyvinę bendrystę tarp jo piliečių. Žinoma, architektai ir urbanistai šią sąvoką dažniau sieja per vizualius ir lengviau atpažįstamus statybinės aplinkos bruožus. Tai, žinoma, padeda paprasčiau apibrėžti pačią miesto tapatybę. Visgi, pasak miestų planuotojo K. Lyncho, identitetas „<…> turi apimti objekto erdvinį arba struktūrinį ryšį su stebėtoju ir kitais objektais. Objektas turi turėti tam tikrą reikšmę stebėtojui, nesvarbu, ar ta reikšmė būtų praktinė, ar emocinė." (Lynch, 1960, p. 8). Taigi, svarbu suprasti, jog dėl svaraus identiteto veikimo socialinis aspektas taip pat neturi būti pamirštas. Nors pačia tapatumo tema autoriai, turi įvairių nuomonių, bendras sutarimas rodo, kad savita miesto aplinka neabejotinai yra svarbi visavertiškam miesto egzistavimui ir savitos pozicijos įtvirtinimui. (Čamprag, 2014)

Bandant apibrėžti miesto identitetą galima išskirti kintamą ir nekintamą miesto identitetus. Nekintamuoju identitetu galime pavadinti fizinį (gamtinį) aspektą, o kintamu – fizines (antropogenines) savybės, sociakultūrinius bei ekonominius vystymosi reiškinius. (žr. 2 pav.).

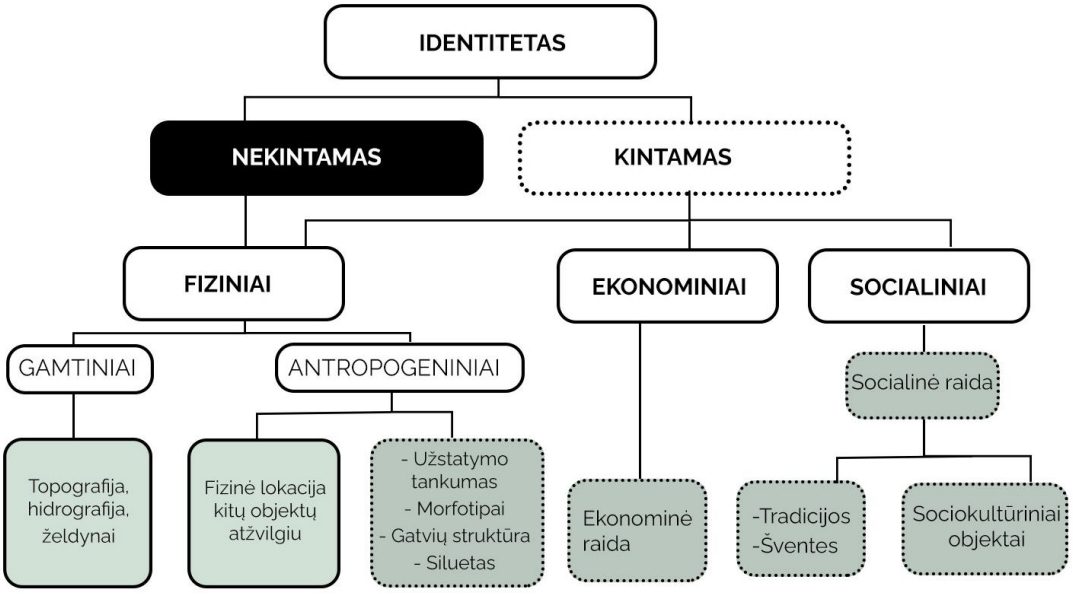

2 pav. Identiteto apibrėžtis (sudaryta autorės)

Vietos tapatumas taip pat labai priklauso nuo objekto dydžio, reikšmės, statuso ir kitų sudedamųjų, kurių kontekstas yra labai aiškiai apibrėžtas. Kalbant apie miesto tapatumą bei jo reikšmę, labai svarbu suvokti, jog identitetui formuotis didelę priežastį suteikia pačio miesto padėtis ir statusas regione. Šie aspektai nulemia daugelį vietos funkcijų, bei pačio miesto vaidmenį visoje šalyje, taip įprasmindami miesto padėtį šalies miestų hierarchijoje.

Norint apibrėžti vietos tapatumą, pirmiausia svarbu pažinti tiriamąjį objektą – vidutinio dydžio miestą, jo klasifikavimo charakteristikas ir išskirti svarbiausius aspektus, palaikančius tokį miestą gyvybingą.

1.1.2. VIDUTINIO DYDŽIO MIESTO REIKŠMĖ ŠALIES STRUKTŪROJE

Pasigilinę į miestų klasifikaciją, pagal gyventojų kiekį galime sužinoti, jog Lietuvoje į tokių miestų kategoriją patenka miestai, kuriuose gyvena tarp 20 tūkst. ir 100 tūkst. gyventojų. Nepaisant to, jog tokie miestai bendrai apgyvendina didelį Europos gyventojų kiekį ir generuoja aukštą dalį Europos šalies bendrojo vidaus produkto (Pagal 2021 metais surinktus Eurostat'o duomenis galima matyti jog didžioji Europos gyventojų dalis (79 %) gyvena urbanizuotose teritorijose. Iš jų 49 % telkiasi mažuose ir vidutinio dydžio miestuose (Eurostat, 2021)) VDM dažnai lieka ekonominio vystymo ir plėtros planų paraštėse.

Europos gyvenviečių struktūra yra labai priklausoma nuo mažesnių miestų (gyventojų skaičius nuo 5 000 iki 100 000), kurie, atlieka svarbų vaidmenį Europos policentrinėje miesto struktūroje bei įkūnija Europos miestų gyvenimo „unikalumą". (Servillo et. al., 2017) Dėl šios priežasties atsiranda nuomonių, kurios skatina geriau apgalvoti mažų ir vidutinio dydžio miestų kaip šalies varomosios jėgos vaidmenį ir taip „svarstyti didžius dalykus, apie mažus dalykus" (*thinking big about thinking small*) (Bell & Jayne 2009). Tokiu būdu yra iškeliama prielaida, kad nepaisant savo neišraiškingos pozicijos, vidutinio dydžio miestai buvo ir tebėra vienas iš pagrindinių Europos istorijos pamatų, kurie toliau smarkiai prisideda ne tik prie šalies, bet ir prie visos bendros ES ekonomikos. Bendrai sutariama, jog ES mastu VDM yra ypatingas europietiškas miesto mozaikos bruožas, susidedantis iš gausių ir sudėtingų tarpusavyje susijusių nacionalinių miestų sistemų (Servillo et. al., 2017).

Nors, kaip jau ir buvo minėta, didžioji dalis miesto aplinkos gyventojų reziduoja ir kuria šalies gerbūvį būtent VDM, pagrindinis urbanistinių tyrimų dėmesys vistiek išlieka skiriamas pasauliniams metropoliams. Dėl to skirtingi iššūkiai, su kuriais susiduria VDM, dažnai lieka iki galo neištirti. Vidutinio dydžio miestai, kurie ne tik yra mažiau aprūpinami įvairiais ištekliais, investicijomis ir organizavimo pajėgumais, atsiduria nuolatiniame šešėlyje. Todėl tiek mažiems, tiek vidutinio dydžio miestams, esantiems už aglomeracijų ribų, dažnai labai sunku konkuruoti su didžiųjų miestų privalumais (pvz., išsilavinimo, darbo jėgos, techninės infrastruktūros sąlygomis).

Yra svarbu, jog strategijos, susijusios su miestų pertvarka mažuose ir vidutinio dydžio miestuose būtų pritaikytos pagal specifinius šių miestų poreikius ir ypatybes, nes vienas iš ES tikslų yra palaikyti vidinės Europos bendruomenės erdvinį ir socialinį sąryšį stiprų. Subalansuotos erdvinės plėtros tikslui pasiekti dalis ES politikos yra skiriama būtent ekonominiam ir funkciniam regionų stiprinimui. (Kołodziejski, 2023) Visgi, kad plėtra būtų tikslinga ir veiksminga, svarbu nusistatyti miesto strateginę kryptį, t.y. poziciniuoti miestą regione, šalies mastu iškeliant savo ypatumus, trūkumus ir privalumus (didelį dėmesį skiriant gyv. užimtumui, edukacinių objektų pasiūlai, gyventojų amžiaus grupių statistikai), išskiriant jo savitumą regione. Vėliau atrasti jau anksčiau aptartą miesto tapatumą

per identifikuotas įvairių laikmečių sąlygas, kurių metu miesto identitetas galėjo būti prarastas.

1.1.3. SĄLYGOS, KURIOSE VDM SAVĘS NERANDA

Nepaisant to, kad į vidutinio dydžio Europos miesto klasifikaciją patenkantys Europos ar tik Baltijos jūros regiono miestai turi daug tarpusavio panašumų, tokie miestai vis tiek susiduria su skirtingais politiniais ar teisiniais veiksmais, kurie nulemia ir skirtingus ekonominius, socialinius ir fizinius iššūkius, apribojančius miestus nuo visavertiško vystymosi galimybių. Dėl tokios priežasties miesto identiteto praradimą abstrahuoti iki vienos konkrečios sąlygos būtų gana trumparegiška. Kaip pavyzdį pravartu paminėti, jog dauguma buvusio Rytų bloko šalių vis dar susiduria su ryškioms perėjimo nuo socialistinės ir planine ekonomika pagrįstos sistemos iki demokratinės ir kapitalizmo principais besivadovaujančios santvarkos problemomis. Tuo tarpu kitos šalys (Vokietija) šias problemas jau paliko nuošaly, tačiau vistiek susiduria su opiu migracijos reiškiniu.

Visgi, atsižvelgiant į postsovietinio laikotarpio šalis ir jų miestus, pagrindinės sąlygos, neleidžiančios VDM atrasti savo tapatumo, gali būti suskirstytos į 3 grupes: socialines, ekonomines ir fizines.

socialinės – išorinė ir vidinė migracija;

ekonominės – ekonominė laikmečio sąlyga (perėjimas nuo planinės ekonomikos į rinkos);

fizinės – miesto traukimasis.

Besigilinant į šias sąlygas galima atrasti ryšį tarp miesto vystymosi problematikos ir prarasto identiteto lokalizavimo.

VIDINĖS IR IŠORINĖS MIGRACIJOS SĄLYGA

Migracija yra gyventojų kėlimasis iš vienos gyvenamosios vietos į kitą. Atitinkamai nuo kėlimosi pobūdžio (šalies viduje ar už šalies ribų) yra skiriami vidinės ir išorinės migracijos tipai. Vidinės migracijos reiškinys labiausiai susijęs su VDM mažėjimu, jo įtakos šalies struktūroje menkimu.

Miestų mažėjimas kaip reiškinys labiausiai paplito tik XX amžiaus antroje pusėje. Po antrojo pasaulinio karo Vakarų pramoninėse valstybėse mažėjančių miestų skaičius beveik siekė 100, 9-ajame dešimtmetyje tokių miestų buvo

daugiau negu dvigubai – 250. (Rieniets, 2011) Tai aiškinama pramonės centrų ekonominio konkurencingumo smukimu, darbo jėgos rinkos mažėjimu ir iš to kilusiu gyventojų skaičiaus kritimu. Dešimto dešimtmečio Rytų Vokietijoje, dėl ekonominių ir politinių pokyčių gyventojų mažėjimo krizė buvo dar ryškesnė. Sparti deindustrializacija, emigracija į Vakarų Vokietiją, smunkantis gimstamumas lėmė miestų gyventojų skaičiaus mažėjimą visoje Rytų Vokietijoje, kur kai kurie miestai per dešimtmetį prarado net iki 30 procentų gyventojų. (Rieniets, 2011) Visgi, yra pripažįstama, kad kitaip nei kiti regionai, kurie taip pat išgyveno panašias problemas, Rytų Vokietijos regionas, griuvus Berlyno sienai, sulaukė didelio dėmesio ir pagalbos (paramos) iš Vakarų Vokietijos šiai migracijos krizei spręsti.

Lietuvoje su VDM susijusios mažėjimo tendencijos nuo kitų buvusio Rytų bloko šalių smarkiai nesiskiria. Nuo pat nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje vyravo kelios vidinės migracijos tendencijos. 1992–2004 m. miestų gyventojai kėlėsi į kaimus, tačiau nuo 2005 m. migracija iš kaimo į didžiuosius Lietuvos miestus (Vilnių, Kauną, Klaipėdą) nenustojo didėti (žr. 3, 4 pav.). Yra išskiriami du migracijos pagal teritorijas tipai:

1. didieji miestai, kurie patiria gyventojų prieaugį;
2. periferiniai šalies regionai, kurie patiria ilgalaikę depopuliaciją.

Kaip ypač neigiamo migracijos poveikio teritorijos yra išskiriami šalies šiaurės rytų regionai. Ataskaitoje jie įvardinami kaip pasižymintys dideliu darbo jėgos trūkumu ir didele priklausomybe nuo valstybės paramos. (Krupickaitė ir Poviliūnas, 2012)

Svarbu suprasti, jog profesionalų trūkumas ir augantis nedarbas savo ruožtu gali pakenkti miesto reputacijai ir patrauklumui potencialiems atvykėliams ar investuotojams pritraukti. T. y. migracijos reiškinys yra labai glaudžiai tiesiogiai susijęs su miesto ekonomika ir gyvybingu kultūriniu gyvenimu, todėl smarkiai vienas kitą veikia.

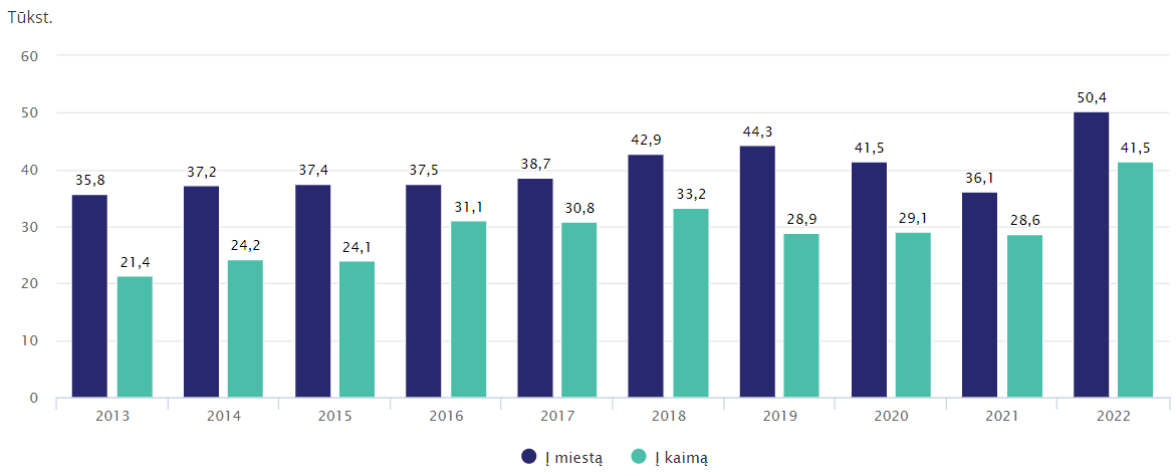

3 pav. Nuolatinių Lietuvos gyventojų vidaus migracija 2013 – 2022 m. (Valstybės duomenų agentūra, n.d.)

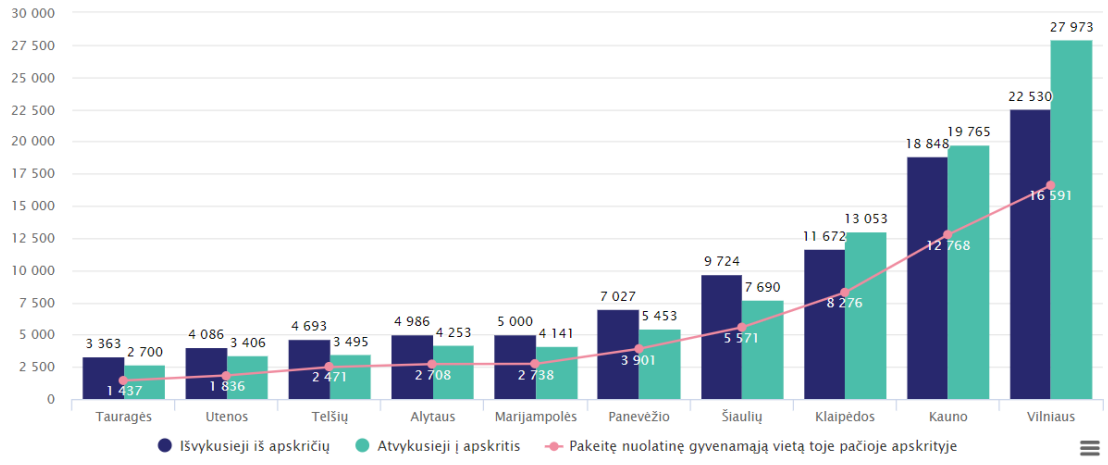

4 pav. Vidaus migracija apskrityse 2022 m. (Valstybės duomenų agentūra, n.d.)

EKONONOMINĖ LAIKMEČIO SĄLYGA

Kaip jau buvo aptarta, miesto ekonomika daro didelį poveikį tiek miesto fiziniam urbanistiniam vystymuisi, tiek miesto demografiniams rodikliams. Aukštas ekonomikos lygmuo nulemia pastovias darbo vietas, vietos gerbuvį, dėl jo daromos įtakos gerėja viešojo paslaugų sektoriaus ir infrastruktūros darbas. Dažnai tai atitinkamai formuoja miesto, kaip darbdavio įvaizdį. Tokio miesto pavyzdys – Stokholmas.

Europoje didžiausią miestų mažėjimo krizę sukėlė jau minėti ir XX a dešimtame dešimtmetyje kilę drastiški ekonominiai ir politiniai pokyčiai Rytų

Europoje. Planinės ekonomikos žlugimas Sovietų Sąjungoje ir Rytų Europoje nulėmė didelį demografinį pokytį. (Rieniets, 2011) Deindustrializacija, kurios SSRS laikais pavyko išvengti pritaikius socialistinės planinės ekonomikos priemones, atgavus nepriklausomybę, visa jėga smogė industriniams regionams. Daugelis senųjų pramoninių miestų dėl įvykusios deindustrializacijos tiesiog nesugebėjo atkurti prarastos ekonominės galios, konkuruoti pasaulinėje rinkoje, o sunykusio pramonės sektoriaus pakeisti paslaugų sektoriumi. Tokie miestai dabar išgyvena, identiteto krizę, o šis ekonominis iššūkis išprovokavo jau praeitame skyrelyje minėtas dideles emigracijos bangas ir bendrą demografinį kritimą, savotiškos miesto stagnacijos ir tuštėjimo reiškinius.

TRAUKIMOSI SĄLYGA

Miesto traukimasis tai daugialypis procesas, kuris yra glaudžiai susijęs su kitomis anksčiau minėtomis migracijos ir perėjimo iš vienos ekonomikos į kitą sąlygomis. Jau žinome, kad ekonominis nuosmukis, sukelia nedarbo augimą, o tai nulemia migraciją ir neigiamus demografinius pokyčius. Žinome, jog dėl šalies didmiesčių augimo, tai dažnai patiria mažesni, ypač vienos industrinės krypties miestai (Lang, 2005), ir tai, jog fizinis urbanistinis traukimasis tiesiogiai priklauso nuo migracijos.

Yra nuomonių, jog ilgą laiką, skirtingai nei metropolių augimas, miestų mažėjimas net nebuvo laikomas problema, o greičiau koncepcija, padedančia gyventi be didelio gyventojų tankumo ir neigiamų spartaus miesto augimo padarinių. Buvo manoma, jog miestų mažėjimas yra pagrįsta strategija metropoliuose kilusioms krizėms įveikti. Tai net įkvepė įvairias miestų plėtros vizijas kaip pavyzdys, Ebenezero Howardo „miesto sodo" koncepcija. (Rieniets, 2011) Tačiau laikas įrodė, jog miestų mažėjimo problema yra opesnė nei atrodė, o tokių koncepcijų apraiškos taip ir liko idėjomis.

Vertinant regionų mastu socialinė ir erdvinė nelygybė yra gana didelė, todėl vykstant miesto traukimuisi iškyla tendencija, jog mažėjančiuose miestuose nuosmukis pirmiausia paveikia mažas pajamas gaunančius rajonus, ir tik gilina atskirtį tarp socialinių sluoksnių. Tam stabdyti gali būti pasirinkti keletas sprendimų. Vietos strategijos, skirtos kovoti su miestų mažėjimu, paprastai

vadovaujasi noru atkurti nykstančių miestų įvaizdį. Tokios strategijos pirmenybę teikia gentrifikacijai arba socialiniam maišymuisi. (Fol, 2012)

Visgi, reikia suprasti, kad besitraukiantys miestai yra globali ir didelė problema, o nepaisant skirtingų kiekvieno miesto charakteristikų, joms spręsti reikia vieningų sprendimų. Apleisti pastatai, koncentracijos miesto centre trūkumas, miesto urbanistiniame audinyje esantys funkciškai neišnaudojami plotai, bet tolimesnė miesto sklaida, į periferiją – tai tik vieni fizinių reiškinių, kuriuos sukelia ekonominis ir demografinis nuosmukis. Tai, kad nebenaudojamų pastatų ir apleistų žemių gausėjimas skatina emigraciją ir mažėjančių miestų (arba tam tikrų miestų vietovių) stigmatizavimą, prideda dar vieną sluoksnį socialiniams ir erdviniams miestų mažėjimo iššūkiams. Šioms fizinėms problemoms iškilus miestas susiduria ne tik su logistiniais iššūkiais, bet ir pameta vieningo miesto įvaizdį.

Galima pastebėti, kad šios socialinės, fizinės ir ekonominės sąlygos labai tvirtai viena su kita susietos, ir yra betarpiškame ryšyje. Vienos iš jų pokytis gali smarkiai nulemti ir kitų sąlygų bei iš jų kylančių problemų atsiradimą. Dėl šios priežasties siekdami apibendrinti negalime išskirti tik vienos sąlygos iškeltos problemos. Norint identifikuoti miesto veidą, į tai reikia žiūrėti kaip į bendrą sąlygų rinkinį, veikusį ir formavusį miesto urbanistinį audinį ir tapatumą visu miesto raidos laikotarpiu.

1.1.4. PEREINAMASIS PROCESAS

Norint išskirti miesto ir jo urbanistinio audinio identitetą, suklasifikuoti bei eliminuoti tai nulėmusių sąlygų padarinius, pirmiausia reikia pažinti miesto urbanistinę struktūrą ir jo augimo raidą, taip pat išskirti kertinius miesto augimo raidos ir tarp jų besiformavusių pereinamųjų laikotarpių etapus, sukusius miesto plėtrą viena ar kita kryptimi. Pereinamąjį laikotarpį galėtumėme įvesti kaip išmėginantį vienos būsenos kitimą kita, lėtą naujo identiteto atsparos ir pamatų kūrimą naujam laikotarpiui. Tačiau ekonomikoje, taip yra įvardijamas ir procesas, kurio metu yra pereinama iš planinės ekonomikos į laisvąją. Konferencijos „Strateginis miestų planavimas" medžiagoje (pranešėjas M. Jeleniewski) išskiriami 4 tokie regiono pereinamojo proceso etapai (žr. 5 pav.):

Pradinis pereinamojo laikotarpio **etapas** dar kitaip apibrėžiamas 8-ojo ir 9-ojo dešimtmečių **centralizuoto planavimo sistema**. Jo charakteristikos:
- nedidelis ekonominis augimas;
- pramonės įmonės įsikūrusios miesto centre arba šalia jo;
- nėra privačiojo ūkio sektoriaus;
- sukurtas ir išvystytas pigus viešojo transporto tinklas;
- nauji (dotuojami) būstai;
- užtikrintos darbo vietos. (Jeleniewski, 2001)

Nuo 1989 m. sistema griuvo, o kartu su politiniais ir ekonominiais pokyčiais iškilo ir privatusis sektorius. **Tai pereinamasis laikotarpis**:
- iškyla didelio masto skurdas, jaučiamas gerovės lygio sumažėjimas;
- turto, valstybinių įmonių privatizavimas;
- šešėlinės ekonomikos aktyvėjimas;
- pablogėjusi viešojo transporto būkle
- pasenusios valstybės investicijos. (Jeleniewski., 2001)

Šis laikotarpis dar skyla į tris papildomus etapus, kurie padeda pagrindą trečiajam laikotarpiui.

Trečiasis ir daugumos Vakarų Europos šalių pasiektas **etapas – tai padidėjusi gyventojų daugumos gerovė.**
- daugumos gyventojų prabangos poreikiai yra patenkinti;
- staigus paslaugų sektoriaus augimas;
- padidėjęs savivaldybės vaidmuo suteikiant paslaugas;
- yra investuojama į infrastruktūrą;
- ryški vidurinės klasės migracija į priemiesčius. (Jeleniewski, 2001)

Ketvirtas etapas, susijęs su **informacijos amžiumi** ir globalizacijos procesu. Vyriausybės savo socialinę ir ekonominę politiką turės derinti su laisvosios rinkos reikalavimais.
- gyventojų prabangos poreikiai yra patenkinti;
- didelio masto visuomenės kompiuterizacija;
- poilsio laiko padidėjimas. (Jeleniewski, 2001)

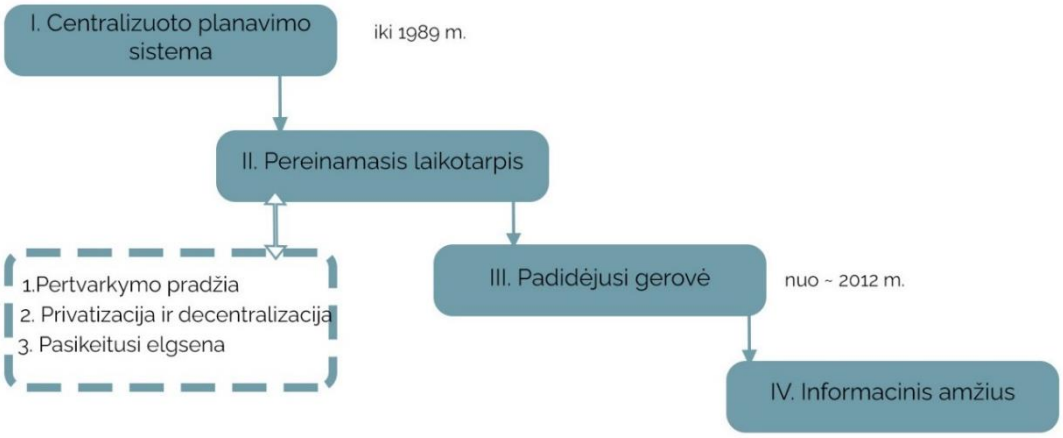

5 pav. Pereinamojo laikotarpio etapai (Jeleniewski, 2001)

Žinoma, per miestų gyvavimo amžių, priklausomai nuo šalies lokacijos ir politinių aplinkybių, miestas gali patirti ir daugiau pereinamųjų laikotarpių, kurių kiekvienas gali būti nagrinėjamas individualiai. Svarbu, jog vieno virsmo metu vykstantys procesai yra ilgalaikiai ir veikia viso miesto fizinę struktūrą bei socioekonominį gyvenimą, todėl miesto charakteristikas / identitetą gali tekti laikui bėgant nepastebimai perrašyti.

1.1.5. UŽSILIKĘS POSTSOVIETINIO IDENTITETO STATUSAS

Kalbant apie Lietuvos miestus ir jų identitetą, dažnai yra susiduriama su sąvoka „postsovietinis". Ją pravartu vartoti kaip terminą apibūdinantį pereinamąjį laikotarpį tarp Sovietų Sąjungos griuvimo iki gerovės valstybės sukūrimo užuomazgų. Jenielewski teigimu, ta pereinamojo laikotarpio riba turėjo būti peržengta jau 2012 metais (žr. 5 pav.) o buvusios Rytų bloko šalys šiandien jau yra toli pažengusios tiek kultūriškai, tiek ekonomiškai. Dėl šios priežasties yra manoma, jog tolesnis tokios išraiškos vartojimas tiesiog tampa ideologiniu atskaitos tašku, epitetu, tik didinančiu atskirtį tarp „kapitalistinių Vakarų" ir „socialistinių / komunistinių Rytų".

Sąvoka „postsovietinis, (-ė)" yra jautri šalims, kurios laikosi tvirtos nuomonės, jog tai yra terminas, reiškiantis, pastarųjų nepasirengimą demokratijai ir europietiškoms vertybėms. Buvimas „postsovietine" valstybe taip tik pateisina jų patiriamas nesėkmes ir menkina Europos entuziazmą dėl aktyvesnės tokių šalių integracijos. Tampa aišku, kad šiandien vartoti sąvoką „postsovietinis" reiškia toliau padėti puoselėti didžiosios Sovietų Sąjungos mitą. Tokiu būdu skirtingų

šalių kultūra, papročiai ir tiek fizinis tiek socioekonominis identitetas tampa suniveliuojami iki vienos neigiamas konotacijas išreiškiančios sąvokos ir yra dar viena priežastis vietos identitetui prarasti (Daudze, 2022)

Baltijos šalys *a priori* Sovietų Sąjungai nepriklausė, o šiuo metu yra toli pažengusios ir mažai ką išlaikė bendro su Sovietų Sąjunga turinčiomis kryptimis, todėl nubraukti turėtą istoriją ir apsiriboti tik 50 metų trukusio ir šaliai neigiamą laikotarpį išreiskiančia sąvoka būtų išties trumparegiška (Daudze, 2022)

1.1.6. MIESTO AUGIMO RAIDOS DĖSNINGUMAI

Gilinantis į miesto istorinę raidą, ieškant tapatumo bruožų, svarbu nusistatyti chronologines miestą transformavusių laikotarpių ribas ir jas identifikuoti miesto urbanistiniame audinyje. Tam tikslui pasiekti yra tinkamas miesto augimo rėžių išskyrimo metodas. Apie tai daugiausiai yra kalbėję geografai M.R.G. Conzenas ir J.W.R. Whitehandas.

J.W.R. Whitehandas pakraščių juostų (*fringe belt*) identifikavimą apibūdina kaip erdvių, dažnai gerai apželdintų ir gana plačiai funkciškai naudojamų sklypų zonas, kurios per užstatymo augimo pertrauką kūrėsi miesto pakraštyje." (Whitehand, 2006) Tęsiantis miesto plėtrai į išorę tokios teritorijos būdavo apstatomos, papildomos nauju užstatymu. Skirtingų laikotarpių fizines išraiškas turintys urbanistiniai audiniai susikirtimo teritorijose persipindavo, taip galutinai įsitvirtindami miesto struktūroje ir palikdami tarpinę laikotarpio žymę. Augimo ruožų juostos yra svarbios tiek miestų supratimui ir pažinimui, tiek tolimesniam jo planavimui. Jas sudarantys bei skirtingus laikotarpius atspindintys fiziniai požymiai formuoja savitą atskaitos sistemą, kuri atsižvelgiant į istoriją perteikia fizinę miesto teritorijos struktūrą ir vyraujantį / vyravusį teritorijos identitetą. Anksčiau į pakraščio juostų (augimo rėžių) tyrimą žvelgta tik per istorinį pjūvį, o tyrimą praplėčiantys socialiniai ir ekonominiai aspektai buvo įtraukti tik vėliau. Būtent vėlesniuose tyrimuose, kuriuos inicijavo M. R. G. Conzenas, augimo raidos juosta įgavo platesnę, konceptualesnę, miesto fizinio augimo ir transformacijos pobūdžio reikšmę. Tai, kas pirmiausia buvo laikoma kraštovaizdžio ir plano ypatybe, tapo daugiau negu sąvoka. Ji apėmė mąstymą apie miesto formą, pagrįstą daugybe procesų, tarp kurių buvo inovacijos, miesto sklaida bei šiam tyrimui labai svarbi ciklinė plėtra (Whitehand, 2006). M.R.G. Conzenas bendrą

miestovaizdį prilygino palimpsestui, kuriame vienas po kito einantys istoriniai laikotarpiai dokumentuoja ir palieka savo morfologinį įrašą. Vėlesni laikotarpiai iš dalies ištrina ankstesnius įrašus, taigi nepaisant augimo ir vystymosi taip miestovaizdis patiria ir praradimą, o išryškėjančių juostų dėka yra įgyjama savotiška istorinio laikotarpio stratifikacija (Conzen, 2004).

Miestovaizdis nėra vientisas objektas, o susideda iš trijų labai skirtingų, nors ir susietų, sisteminių formų – **miesto plano** (gatvių tinklo), **urbanistinio žemės bei pastatų naudojimo**, **miesto užstatymo audinio** (apibrėžiančio miestą 3-ose dimensijose) (žr. 6 pav.) (Conzen, 2004).

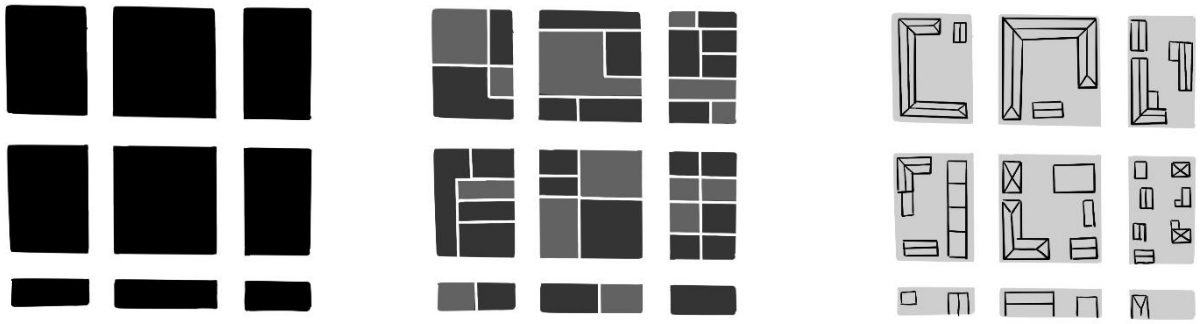

6 pav. Miestovaizdžio komponentai, (sudaryta autorės pagal Conzen, 2004)

Šiuose faktoriuose atsispindi skiriamosios tarpinės ribos išraiška ir reakcija į besikeičiančius viso miesto bendruomenės funkcinius reikalavimus. T.y. miesto planas ir urbanistinis audinys yra atsparesni pokyčiams, nes jie fiziškai ryškiau atspindi praeities žemės nuosavybę, ar investicijas bei prisideda prie istorinio sluoksniavimosi. Tuo tarpu žemės naudojimas lengviau reaguoja į aplinkos poveikį ir besikeičiančią funkciją, todėl jo istorinės vertės sluoksnynas dažnai yra menkas. (Conzen, 2004).

Augimo rėžiai yra tarpinių laikotarpių išraiška miesto audinyje, padedanti identifikuoti miesto augimo ciklus, vystymosi pobūdį, įvairius laikotarpį sąlygojusių problemų padarinius. Peržvelgti ir grįžti į augimo juostų teritorijas yra verta isitikinti ar yra išteklių miesto traukimosi sąlygai pažaboti bei rasti miesto veidą, kuris galėjo būti nutrintas ir perrašytas vykusios statybų spartos. Jeigu į pakraščio juostą žiūrėsime kaip į istorinį bruožų rinkinį suprasime, kad vertinant teritorijas reikia atsižvelgti į teritorijos istorinę vertę, kaip į didžiausią ypatybių ir vertybių rinkinio išraišką.

1.2. MIESTO CENTRINĖ DALIS KAIP RYŠKIAUSIA MIESTO TAPATUMO IŠRAIŠKA

Apibrėžę identiteto sąvoką, VDM veikiančias sąlygas bei išgryninę būdus vietos esamoms ir prarastoms savybėms identifikuoti, turime surasti miesto identiteto atspirties tašką. Jau žinome, jog didžiausią vertę ir identiteto bruožų rinkinį turi teritorijos, sukaupusios daugiausiai istorinių laikmečių paliktų fizinių, ar socioekonominių ypatybių, įspaudų. Tokios vietos yra miesto istoriniai branduoliai – centrinės dalys.

Tam, kad tapatumo bruožai būtų gerai identifikuoti, svarbu pažinti, per kokius aspektus centro tapatumas dominuoja viso miesto struktūroje. Jeigu į miesto centrą tapačiai pažiurėsime per Lewiso Mumfordo miesto apibūdinimą: „miestas visa prasme yra **geografinis rezginys**, **ekonominė organizacija**, institucinis procesas, **socialinio veiksmo teatras** ir estetinis kolektyvinės vienybės simbolis." (Mumford, 1970, p. 480), galėsime išskirti bent tris dominuojančius ir jau ankstesniuose skyreliuose išskirtus aspektus – fizinį, socialinį ir ekonominį.

Pasigilinus į bet kurio miesto istoriją atsiskleidžia trys miesto centro vaidmenys, kuriantys bendrą miesto identitetą:

1) miesto centras (senoji dalis) – struktūriškai svarbiausia dalis. Savo lokacija yra strategiškai geriausioje miesto padėtyje ir savo urbanistiniu audiniu dažnai įkūnija kelių susiėjimo tašką, mazgą;
2) miesto centras yra socialinis branduolys, telkiantis pagrindinius socialinių ir kultūrinių paslaugų objektus (Jacobs, 1961);
3) tai yra ekonomikos šerdis ir dažnai miesto ekonomikos augimo šaltinis (Nooraddin, 2016).

1.2.1. MIESTO CENTRAS KAIP STRUKTŪRIŠKAI SVARBIAUSIA MIESTO DALIS (FIZINIS ASPEKTAS)

Kaip ir buvo aptarta anksčiau, į miesto centrą galime žiūrėti kaip į fizinę miesto kilmės, gamtinių aplinkybių sąlygų ir susivedančių kelių išraišką, išduodančia kaip ir kokiomis priemonėmis jis kūrėsi. Kiek istorinės vertės ir identiteto miesto centrinės dalies urbanistinis audinys savyje sukaupęs, galime nustatyti iš kūrimosi laikmečio, vyravusių socioekonominių sąlygų ir priežasties tam miestui iškilti. Yra iškeliami trys skirtingų miestų tipai – europietiškas

priešindustrinis, industrinis ir socialistinis – kurių susikūrimo ypatybės ir kurtas fizinis veidas tarpusavyje drastiškai skiriasi. (Kostof, 2004)

Europietiškas priešindustrinis miestas. Galime suprasti kaip miestą – tvirtovę. Mažas, turintis iki 100 000 gyventojų. *Miesto centras* skirtas valdžios ir religinėms institucijoms, elito gyvenimui. Charakteristikos: aiškiai apibrėžiamos miesto ribos ir tankus kompaktiškas miesto centras, apsuptas monumentalių viešųjų pastatų (žr. 7 pav.).

7 pav. Istorinis Strasbūras, Prancūzija (Kostof, 2004)

Industrinis miestas – nuo 1800-ųjų atsiradęs miestas, kilęs kaip industrializacijos proceso reiškinys. Charakteristikos: racionalus gatvių tinklas, sudalintų sklypų teritorijos, didėjantis tankumas link miesto centro, sekantis pramonės kaip pirminio pajamų šaltinio naratyvas (žr. 8, 9 pav.)

8 pav. Tamperė, Suomija (Vanzo, n.d.)

9 pav. Holyoke, Masačusetsas, (Kostof, 2004)

Socialistinis miestas – paremtas privačios nuosavybės panaikinimu. Charakteristikos: miesto centre (skirtingai nuo kituose miestuose esančių verslo rajonų) formuojamos monumentalios valdžios ir administracinės institucijos, gigantiškos erdvės, privalomi socialistiniai paminklai ir iškart už miesto centro ribų prasidedantys tankaus apgyvendinimo daugiabučių mikrorajonai (žr. 10, 11 pav.).

10 pav. Eizenhiutenštatas, Vokietija (Kostof, 2004)

11 pav. Nowa Huta (Krokuvos dalis), Lenkija (Trineso, n.d.)

Žinoma iki šiol buvo kalbama apie miesto identiteto startinį tašką, tačiau reikia suprasti, kad miesto raida nėra kryptinga. Jeigu miestas ir prasidėjo kaip vienos funkcijos / prasmės miestas, greitai jo struktūra pradės stokoti kitų funkcijų, todėl pildysis ir neišvengiamai kis. Augimo metu miesto pakraščiuose vykstantys statybų procesai darys įtaką miesto centrui. (Whitehand, 2006) Dėl šios priežasties bendrai apibrėžti ar suklasifikuoti centro kaip ir bet kurios kitos miesto dalies fizines savybes ir urbanistinio formavimo principų pamatus yra išties sudėtinga. (Kostof. 2004).

Miesto centras, kaip įkūrimo mazgas, sutelkia pagrindinius į jį suvedančius kelius, urbanistinį audinį ar jo fragmentus, istorinių gatvių tinklą, todėl miesto centras yra ryškiausias miesto fizinio identiteto veiksnys,

1.2.2. MIESTO CENTRAS KAIP ISTORINĖ IR SVARBIAUSIA SOCIALINIŲ ĮTAKŲ ZONA (SOCIALINIS ASPEKTAS)

Jeigu miestas yra palimpsestas, tai jo centras – giliausia istorinių sluoksnių santalka. Išsiaiškinta, kad tolimesnio miesto augimo sukelta fizinė kaita keičia ir jau susiformavusį miesto startinį tašką – centrą. Fizine prasme intervencija jame priklauso nuo paties centro urbanizacijos lygio. Įvairių istorinių įvykių sąlygoti ar nuniokoti centrai gali būti atnaujinami. Pasitaiko atvejų, kai jau susiformavę centrai tiesiog nebeturi teritorinių išteklių fiziniams pokyčiams (Nooradin, 2016). Neretai tokiu atveju gali atrodyti, kad pokytis jame nevyksta. Visgi, kaip ryškūs centro identitetą formuojantys veiksniai čia iškyla ir socialiniai miesto centro faktoriai.

M. R. G. Conzenas kalbėjo apie fizinių miesto istorinių ženklų sluoksniavimąsi, o L. Mumfordas kalbėjo ir apie socialinių vertybių kaupimąsi ir kaitą: „<…> laikas kertasi su laiku: įpročiai ir vertybės persikelia už gyvos grupės

ribų, skirtingais laiko sluoksniais nuspalvindamos bet kurios kartos charakterį. Sluoksnis po sluoksnio, praeities laikai išsilaiko mieste, kol pačiam gyvenimui pagaliau gresia uždusimas: tuomet, gindamasis, šiuolaikinis žmogus išranda muziejų." (Mumford, 1970, p. 4). Taigi, įprasmindamas miesto socialines vertybes, žmogus iškelia paminklus, kultūrinius ansamblius, kurie saugo miesto pradmenį. Tik čia centras jau kuria įvaizdį ne miestui, bet pats tampa įvaizdžiu iš savęs. Miesto piliečiai pradeda tapatintis su filosofine centro idėja. Iš to kyla identitetas, veidas, augantis kultūrinis vietos gyvenimas.

Taip pat svarbu paminėti, kad atgimstančiuose postindustriniuose miestuose miesto vertė ir įvaizdis vis dažniau yra kuriami per diskursus, naratyvus ar informacijos srautus, o nebe gaminant materialines gėrybes. Paveldą afišuojantis miestas pagerina naujų funkcijų plėtrą ir pritraukimą, taip padidindamas ir savo vidinį efektyvumą (Köster, 2022)

L. Mumfordas laikosi tos minties, jog iš miesto sampratos išplaukia išvada – socialiniai aspektai yra pagrindiniai, o fizinė miesto organizacija, jo pramonės šakos ir rinkos, susisiekimo ir eismo linijos turi atitikti būtent socialinius poreikius. (Mumford, 1970) Taigi, nors galima rasti ir skirtingų nuomonių, miesto centro socialinis gyvenimas ir per jį kuriamas įvaizdis yra svarbus miesto našumui didinti.

Atsižvelgiant į Jane Jacobs ir L. Mumfordo idėjas, formuojamas tokio **miesto centro modelis** (žr. 12 pav.) turi apimti keletą aspektų:

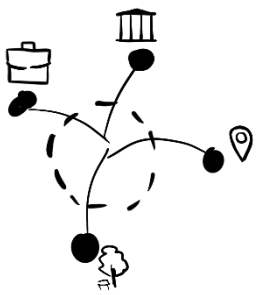

12 pav. Socialine infrastruktūra grįsto miesto centro ikona (sudaryta autorės)

1) centras turi kurti įvairovę;

a. atlikti daugiau nei vieną pagrindinę funkciją; pageidautina daugiau nei dvi;

b. dauguma kvartalų turi būti maži. Trumpos gatvės ir dažni posūkiai;

c. turi būti įvairaus amžiaus ir būklės pastatų,

d. turi būti pakankamai tanki skirtingo amžiaus žmonių koncentracija (gyvenamosios paskirties įterpimas);

2) Kadangi prekyba yra daugumoje miestų centrų vyraujanti veikla, efektyvus socialinis orientyras tokioje vietoje paprastai turi būti priešingas ir nekomercinis;

3) Vengti masinės statybos, į ją žiūrima kaip į vietos mirtį. (Jacobs, 1962)

SVARBIAUSIA: didelė ir mišri žmonių koncentracija. Svarbi žmonių sąveika gatvių ir supančios aplinkos mastu, o ne su kokia nors iš anksto sukurta erdvine koncepcija ir funkcija. Taip sudaroma palanki dirvą spontaniškai kūrybai, per kurią žmonės sukuria tikrąjį vietų tapatumą ir galiausiai jų grožį.

1.2.3. MIESTO CENTRAS KAIP EKONOMINIS MIESTO VARIKLIS (EKONOMINIS ASPEKTAS)

Ekonominis centro tapatumas yra labai susietas su fiziniu aspektu. Bendrai sutariama, kad dažnu atveju bet kuris miestas galėjo iškilti kaip prekybos kelių sankirta (Kostof, 2004). Dėl šios priežasties tokie miestai savo istorinėje formoje jau turi užkoduota fizinę istorinio ekonominio našumo ypatybę. Žinoma, kad padidėjusios gerovės laikotarpiu didelį vaidmenį atlieka paslaugų sektoriaus aktyvumas (Jeleniewski, 2001). Pagrindinis miesto centro privalumas miesto struktūroje yra didelis tankumas. Iš to kylantys miesto centro privalumai įmonėms kurtis yra:

1. Išvystyta infrastruktūra;
2. Didelė kvalifikuotos darbo jėgos pasiūla;
3. Gebėjimas greitai ir patogiai keistis idėjomis ir informacija tiesioginės sąveikos būdu.

Būtent paskutinis aspektas yra labai svarbus paslaugomis grįstai žinių ekonomikai: žinios geriausiai sklinda tiesioginės sąveikos būdu, o tiesioginė sąveika dažniau įvyks tankesnėse vietovėse ir mažesniais atstumais. Tokiose vietose labiau tikėtini tiek formalūs, tiek neoficialūs susitikimai. Mieste ši sritis yra būtent miesto centras. (McGough, Thomas, 2014)

Atsižvelgiant į L. McGough idėjas, tokio **miesto centro modelis** (žr. 13 pav.) turi apimti keletą aspektų:

1) reikalinga biuro tipo (3-iojo ir 4-ojo ūkio sektoriaus) veiklą;

2) darbo vietų į miesto centrą perkėlimas;

3) patrauklios ir funkcionalios fizinės aplinkos kūrimas;

13 pav. Ekonomika grįsto miesto centro ikona (sudaryta autorės)

4) transporto ir infrastruktūros vystymas;
5) neįveiklintos erdvės rekreacijai išnaudojimas

SVARBIAUSIA: sukoncentruojama ekonominė veikla ir tikslingai išnaudojamos vertingos centrinės miesto teritorijos. Didelė reikšmė suteikiama keliams ir infrastruktūrai. Didesnis ekonominis aktyvumas ateityje leistų lengviau pritraukti aukštesnės kvalifikacijos darbo vietų.

1.3. MIESTO TAPATUMO ŽENKLŲ FORMAVIMO / VYSTYMO / INTEGRACIJOS XXI A. MIESTE POŽIŪRIAI

Apibrėžus tyrimo dedamuosius, tolimesne eiga bus siekiama identiteto formavimą pažinti per praktines Europos miestų patirtis. Tyrimo metu, per atrastus pasirinktų miestų tapatumo bruožus, bus siekiama išskirti miestų tapatumo ženklų vystymo / integracijos kryptis revitalizuojančias miesto veidą šalies ir Europos kontekste. Tiriamieji objektai buvo pasirinkti pagal 4 kriterijus:

- Apskrities centras;
- Vidutinio dydžio miestas (žr. 1 lentelė);
- Miestas patyręs gyventojų augimo šuolį;
- Vykdoma / vykdyta aktyvi pramonė.

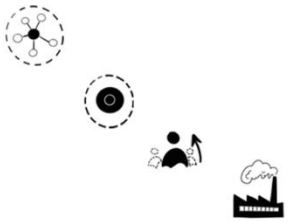

1 lentelė. Miesto dydis pagal gyventojų skaičių (sudaryta autorės pagal (OECD, 2024),

	Lietuva	Vokietija	Suomija	Švedija	Lenkija
V.M.	20-100 t.	20-100 t.	15 -50 t.	50-200 t.	20-100 t.

Atrinkti miestai: Žyvecas (Lenkija, pop. 30 313), Šverinas (Vokietija, pop. 95 740), Kajanis (Suomija, pop. 36 379), Kalmaras (Švedija, pop. 41 852) Lodzė (Lenkija, pop. 655,279) *

* Kai kurie iš miestų atitinka tik 3 iš 4 minėtų kriterijų (pvz. Lodzė, kuri priklauso jau didelio miesto kategorijai), tačiau nagrinėjimui buvo pasirinkti kaip su panašiomis problemomis susidūrę, sėkmingo ir inovatyvaus miesto vystymo pavyzdžiai.

14 pav. Analizei atrinkti miestai (MELC, n.d; Sack, 2014,)

1.3.1. TURIZMO KRYPTIS (ŽYVECO MIESTAS)

NEKINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI (MIESTAS)

GAMTINIS ASPEKTAS

Žyveco miestas yra įsikūręs Lenkijos pietuose, įsiterpęs tarp Karpatų kalnų, kurie istoriškai ribojo patogų miesto pasiekiamumą, ir neleido sukurti tankaus kelių tinklo jungiančio su kitais miestais.

15 pav.Topografija. Žyvecas, Lenkija (sudaryta autorės)

PASIEKIAMUMAS

Dėl gamtinio barjero – kalnų, Žyvecas neturi tankių santykių su kitais miestais. Visgi, ryškia jungtim į šiaurę, (S1 magistraliniu keliu) prisijungia ir kartu kuria Bialsko Bialos pramoninį centrą, kuris buvo įkurtas XIX amžiaus pirmoje pusėje.

16 pav. Susisiekimas. Žyvecas, Lenkija (sudaryta autorės)

NEKINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI (MIESTO CENTRAS)

LOKACIJA MIESTO STRUKTŪROJE

Miesto centras ribojasi su Žyveco ežeru ir nuo pietinės miesto dalies yra atskirtas Koszarawos upės ir palei ja einančio pagrindinio miesto kelio ir geležinkelio. Todėl yra betarpiškame ryšyje su gamta.

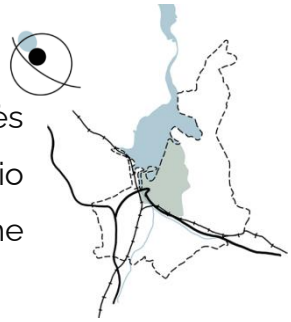

17 pav. Miesto centro padėtis. Žyvecas (sudaryta autorės)

SANTYKIS SU SUBCENTRAIS

Miesto centro pietinėje ir vakarinėse dalyse palei pagrindinius susisiekimo kelius yra išsidėsčiusi miesto pramonė. Dėl istorinių aplinkybių pramonės centrai nėra miesto pakraštyje ir turi gana glaudų ryšį su centru.

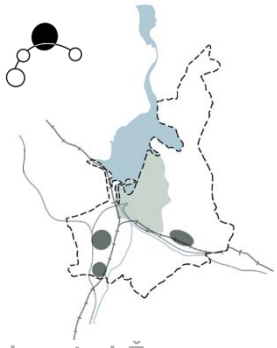

18 pav. Subcentrai. Žyvecas (sudaryta autorės)

KINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI

MIESTO CENTRAS

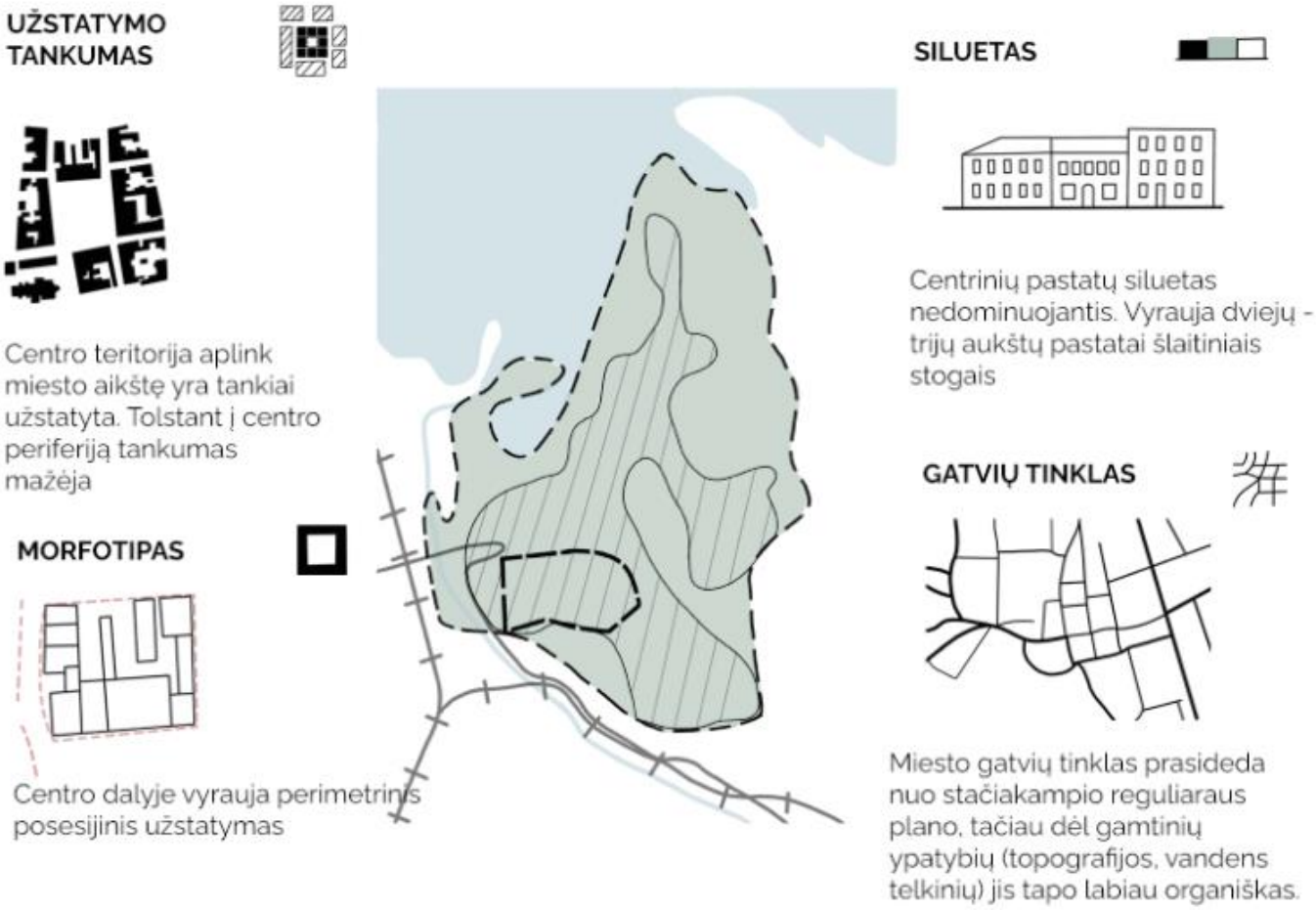

19 pav. Miesto centro bruožai. Žyvecas (sudaryta autorės)

SOCIALINIS VYSTYMĄSIS

Nepaisant to, kad Žyveco svarba iškilo XIX a. pradėjus kurtis pramonei, šiandien Žyvecas save pristato nebe kaip industrinį miestą. Šiuo metu Žyvecas didelį dėmesį skiria kurortinio turizmo skatinimui. Dėl palankių gamtinių ypatybių (Karpatų kalnų, Žyveco ežero) yra plėtojamas žiemos ir vandens sporto šakų turizmas.

EKONOMINIS VYSTYMĄSIS

Dinamiška Žyveco raida XIX amžiaus viduryje buvo susijusi su varžtų, popieriaus ir alaus gamyklų įkūrimu. Šeštajame deš. pramonės plėtra sparčiai augino miestą, tačiau 10 dešimtmetyje perėjus į laisvą rinką vietos pramonė pradėjo bankrutuoti. Vienas iš galimų restruktūrizavimo būdų, kurį atitinkama pramonės įmonė galėjo pasirinkti. norėdama išlikti rinkoje, buvo laipsniškas užimtų teritorijų ir įrenginių ploto mažinimas. Į atlaisvinamas teritorijas pradėjo keltis paslaugų tiekėjai ir netgi gyventojai. Dabar didelę vietos ekonomikos dalį siekiama kompensuoti turistų srautais.

20 pav. Žyveco demografinis gyventojų pokytis per ekonominę raidą (sudaryta autorės)

MIESTO VYSTYMO KRYPTIS IR PRIEMONĖS

21 pav. Žyveco vystymo kryptis (sudaryta autorės)

1.3.2. KULTŪRINĖS APLINKOS PLĖTOJIMO KRYPTIS (ŠVERINO MIESTAS)

NEKINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI (MIESTAS)

GAMTINIS ASPEKTAS

Šverino miestas yra įsikūręs šiaurės rytų Vokietijoje šalia Šverino ežero. Vietovėje, kurioje yra miestas, yra daug ledyninės kilmės ežerų.

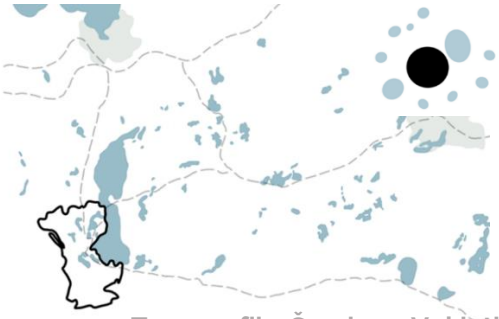

22 pav. Topografija. Šverinas, Vokietija (sudaryta autorės)

PASIEKIAMUMAS

Šverinas yra Meklenburgo-Vakarų Pamario apskrities centras ir turi stiprius ryšius su uostamiesčiu – Vismaru ir Sternbergo miestu.

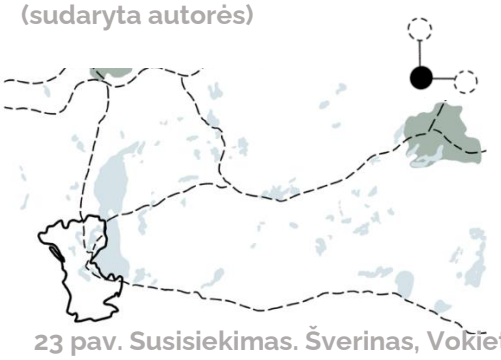

23 pav. Susisiekimas. Šverinas, Vokietija (sudaryta autorės)

NEKINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI (MIESTO CENTRAS)

LOKACIJA MIESTO STRUKTŪROJE

Šverino miesto centras, nuo pat pradžių kūrėsi prie Šverino ežero įlankos, laikui bėgant miesto centro riba plėtėsi į pietinę ir šiaurinę miesto dalis. Miesto centrą kerta pagrindinis miesto kelias. Geležinkelis ribojasi tik su centro periferija.

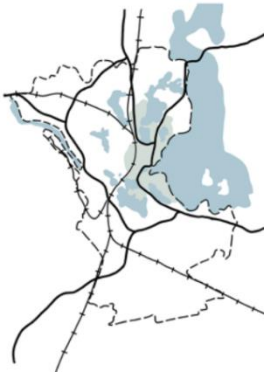

24 pav. Miesto centro padėtis. Šverinas (sudaryta autorės)

SANTYKIS SU SUBCENTRAIS

Didžioji miesto pramonės zona yra miesto pietinėje dalyje. Didelė jos dalis turi laisvų teritorijų jos plėtrai. Kitos industrinės zonos yra išsidėsčiusios prie smulkesnių miesto ežerų ir pagrindinių miesto kelių, taip bendrai sukurdamos miesto centrą apglėbiantį pramonės tinklą.

25 pav. Subcentrai. Šverinas (sudaryta autorės)

KINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI

MIESTO CENTRAS

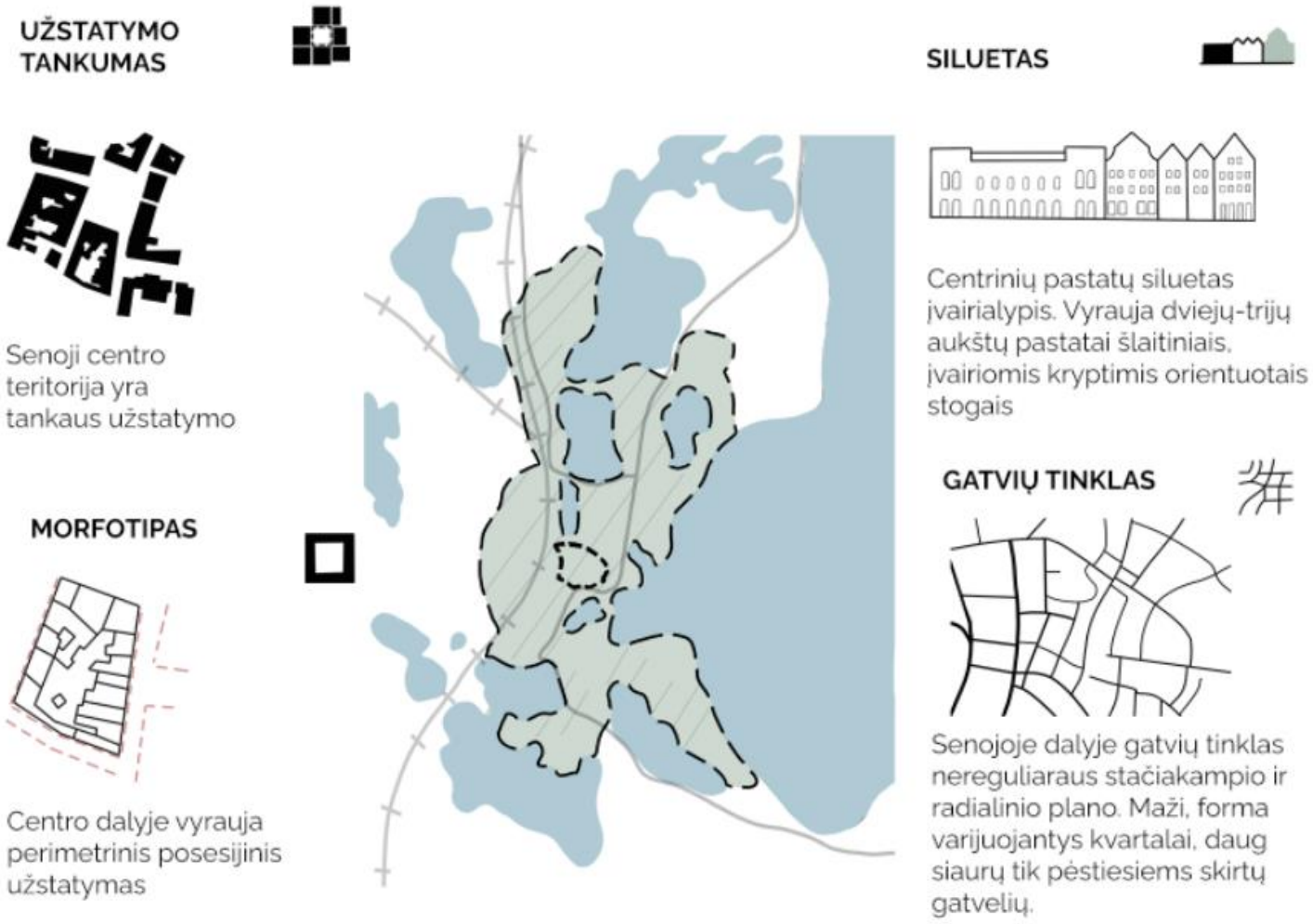

26 pav. Miesto centro bruožai. Šverinas (sudaryta autorės)

SOCIALINIS VYSTYMĄSIS

Miestas atsirado XI a. kaip didikų rezidencija. Šverino reikšmė ypatingesnę svarbą įgijo XIX a, nutiesus geležinkelį, jungiantį su Berlynu ir Hamburgu. Tai padarė miestą ne tik pasiekiamesniu, bet ir patrauklesniu. Tai stipriai padidino miesto populiaciją, kas leido sustiprinti Šverino, kaip svarbaus kultūros centro ir populiarios turistų vietos, vaidmenį. Šiuo metu miestas skiria lėšas kultūrinių objektų revitalizavimui.

EKONOMINIS VYSTYMĄSIS

Sovietmečiu pradėjus plėsti pramonę, Šverinas buvo geriau žinomas dėl odos gamybos pramonės. Griuvus Berlyno sienai prasidėjo žmonių migracija ir pramonės bankrotai. 10-ajame deš. buvusi pramonė modernizuota ir restruktūrizuota, tačiau kaip ir kituose Rytų Vokietijos miestuose, svarbiausiu pokyčių tapo Šverino socialinių ir ekonominių pamatų pertvarkymas į postfordizmą. Nepaisant išlikusios didelės pramonės, pagrindinis miesto ekonominis variklis, kaip ir tarpukariu, liko paslaugų ir pramogų sektorius.

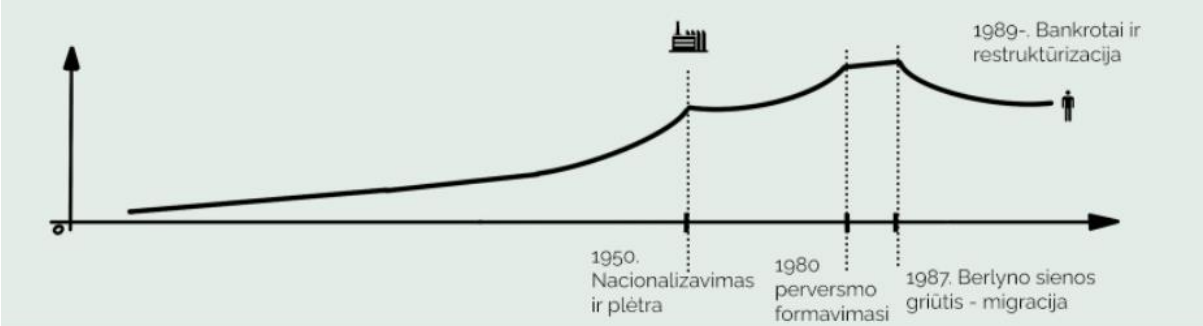

27 pav. Šverino demografinis gyventojų pokytis per ekonominę raidą (sudaryta autorės)

MIESTO VYSTYMO KRYPTIS IR PRIEMONĖS

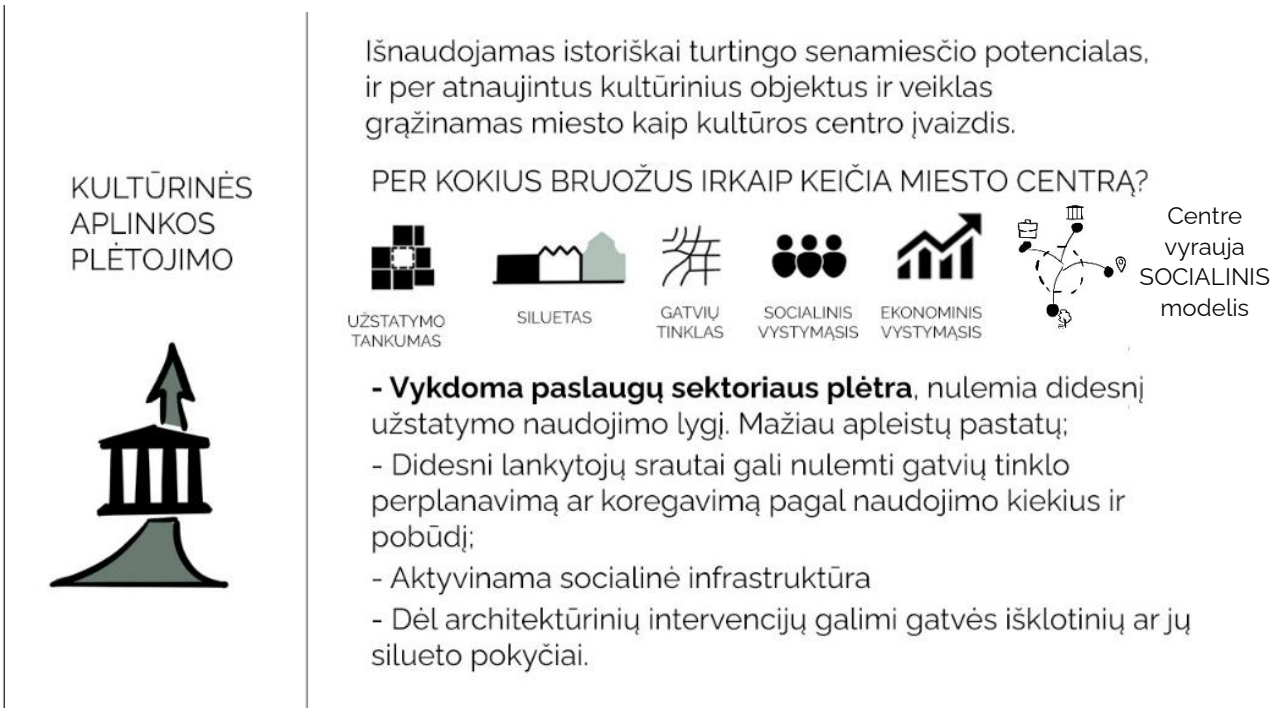

28 pav. Šverino vystymo kryptis (sudaryta autorės)

1.3.3. PRAMONĖS PERTVARKYMO KRYPTIS (KAJANIO MIESTAS)

NEKINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI (MIESTAS)

GAMTINIS ASPEKTAS

Šiaurine Kajanio riba teka Sipinen upė sujungianti Arjanselkos ir Nuasjarvio ežerus bei generuojanti energiją šalia miesto centro esančioje hidroelektrinėje. Kainu apskritis yra miškinga, tai nulėmė pagrindinę miesto ekonomikos kryptį – medienos pramonę.

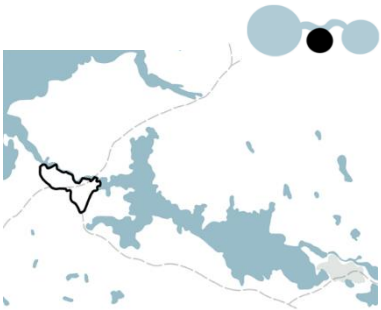

29 pav. Topografija. Kajanis, Suomija (sudaryta autorės)

PASIEKIAMUMAS

Miestas yra centrinėje Suomijos dalyje ir yra ant vienos pagrindinių vertikalios susisiekimo ašies jungiančios šiaurės ir pietų Suomiją. Buvimas centrinėje dalyje didina atskirtį, mažina patogų susisiekimą su šalies didmiesčiais, kurie lokalizuojasi šalies pietuose. Artimiausias miestas – Vuokatis.

30 pav. Susisiekimas. Kajanis, Suomija (sudaryta autorės)

NEKINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI (MIESTO CENTRAS)

LOKACIJA MIESTO STRUKTŪROJE

Kajanio miesto centras šiaurinėje pusėje ribojasi su upe, o pietinėje yra apsuptas pagrindinio miesto kelio ir geležinkelio.

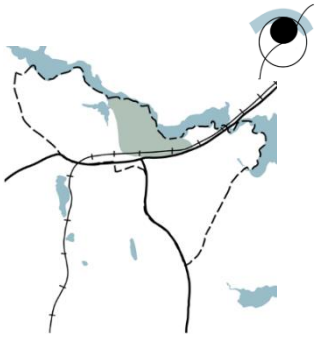

31 pav. Miesto centro padėtis. Kajanis (sudaryta autorės)

SANTYKIS SU SUBCENTRAIS

Miesto pramonė yra išskilusi į du subcentrus, kurie yra išdėstyti priešingose centro pusėse. Dėl nedidelio Kajanio išsidriekimo, miesto pramonės centrai nuo miesto centro nėra nutolę.

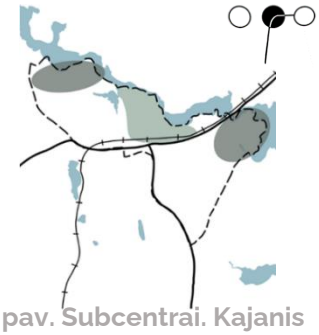

32 pav. Subcentrai. Kajanis (sudaryta autorės)

KINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI

MIESTO CENTRAS

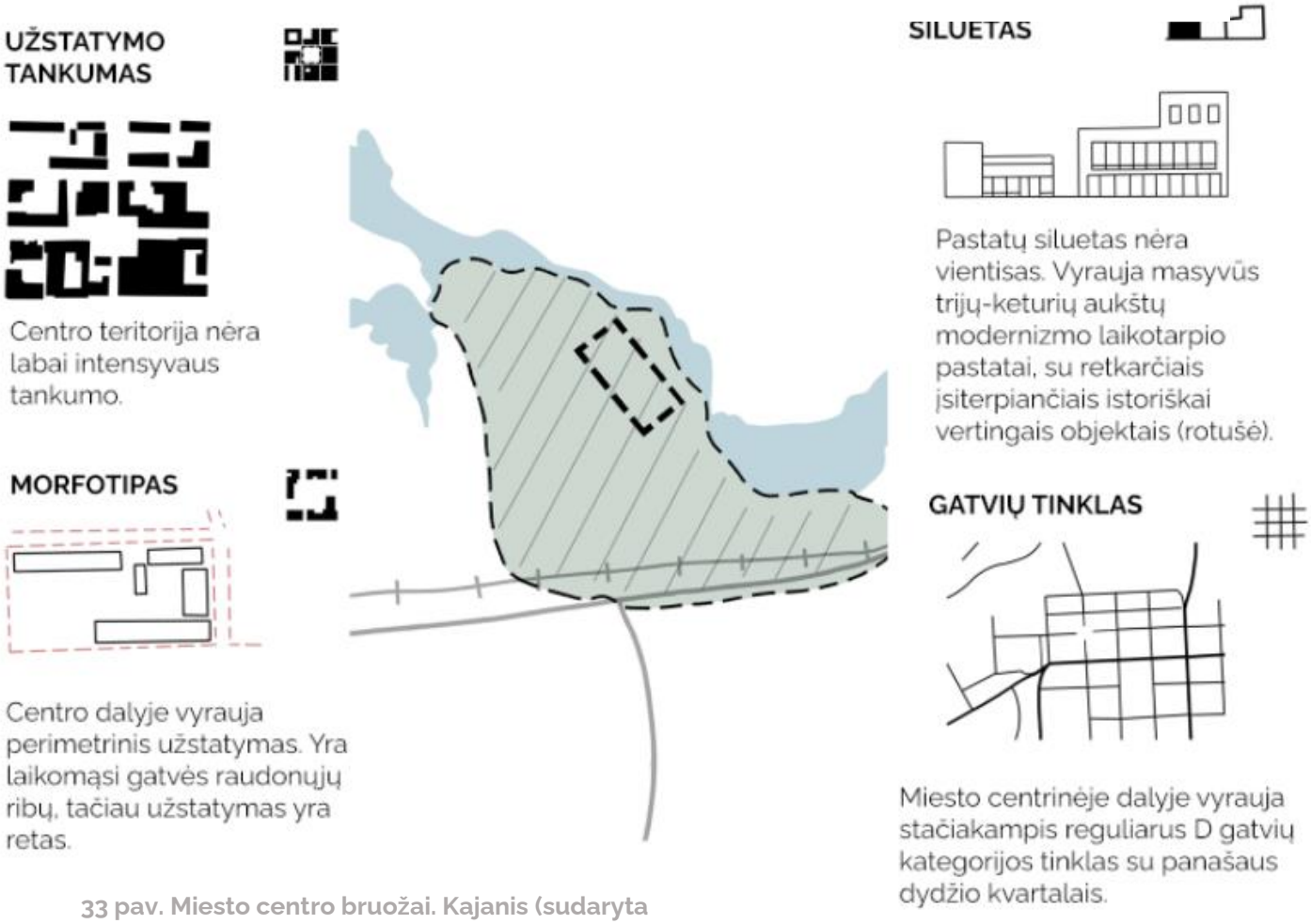

33 pav. Miesto centro bruožai. Kajanis (sudaryta autorės)

SOCIALINIS VYSTYMĄSIS

Kajanio miestą lydi ilga gyvenviečių istorija, tačiau oficialiai miestas buvo įkurtas tik XVII amžiuje. Kadangi vietovė nėra tankiai gyvenama, žmonės kėlėsi iš kaimų į šį miestą dėl darbo ir išsilavinimo galimybių. Nuo pat miesto įkūrimo Kajanis buvo pirminio ūkio sektoriaus miestas. Nepaisant karų, iki XX a. 10 deš. miestas tolygiai augo, o demografinį nuosmukį patyrė tik dėl pablogėjusių ekonominių sąlygų sukeltos migracijos.

EKONOMINIS VYSTYMĄSIS

Miestas įsikūrė prasidėjus dervos pramonės augimui ir tapo vienu pagrindiniu jos tiekėju. Vėlesniais metais vietos ekonomika tapo varoma lentpjūvės, medienos ir popieriaus pramonių. XX a. 10-ame deš. žlugusi Sovietų Sąjunga, svarbiausia Suomijos prekybos partnerė, iš esmės pakeitė šalies geopolitinę padėtį ir įvedė Kajanį į ekonominį nuosmukį. Tačiau į kilusį didelių pirminio ūkio sektoriaus pramonės įmonių uždarymą miestas pažiūrėjo kaip į galimybę pritraukti įvairesnių smulkesnių investuotojų. Šiuo metu didelis miesto dėmesys yra skiriamas IT, žaidimų kūrimui, ketvirto ūkio sektoriaus plėtrai.

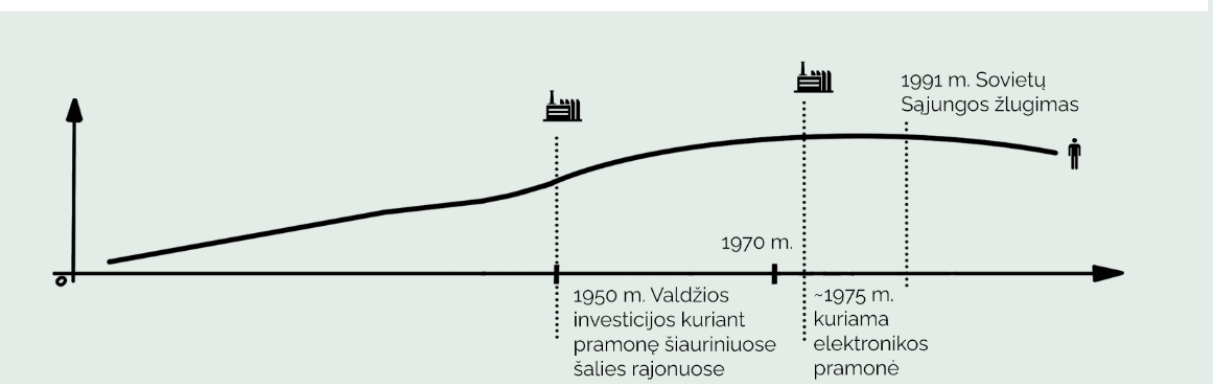

34 pav. Kajanio demografinis gyventojų pokytis per ekonominę raidą (sudaryta autorės)

MIESTO VYSTYMO KRYPTIS IR PRIEMONĖS

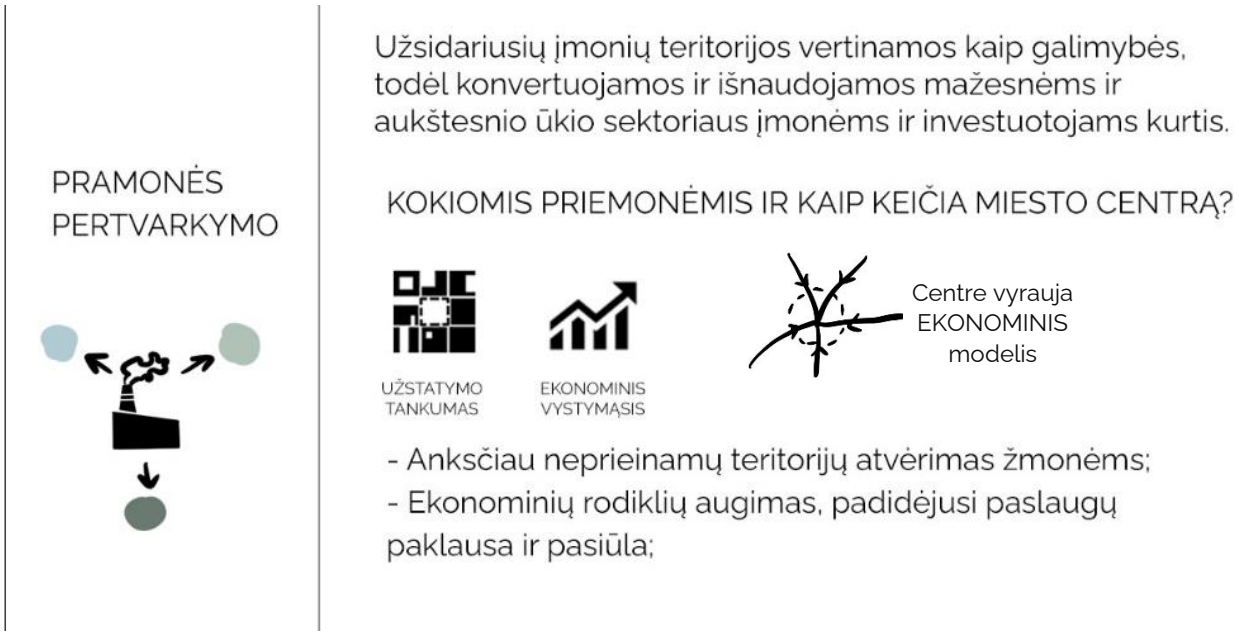

35 pav. Kajanio vystymo kryptis (sudaryta autorės)

1.3.4. TVARUMO KRYPTIS (KALMARO MIESTAS)

NEKINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI (MIESTAS)

GAMTINIS ASPEKTAS

Kalmaras įsikūręs pietinėje Švedijos dalyje, šalia Kalmarsiundo sąsiaurio. Nepasižymi išskirtina topografija ar miškingumu. Priėjimas prie Baltijos jūros buvo viena iš uostamiesčio įkūrimo priežasčių.

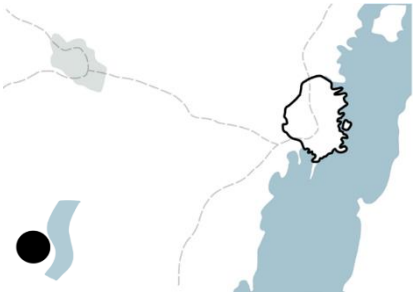

36 pav..Topografija. Kalmaras, Švedija (sudaryta autorės)

PASIEKIAMUMAS

Kalmaras yra gana retai gyvenamoje Švedijos teritorijoje ir nekuria tvirtų sausumos kelių su kitais miestais. Arčiausias – Nibru miestas – esantis į vakarus nuo Kalmaro.

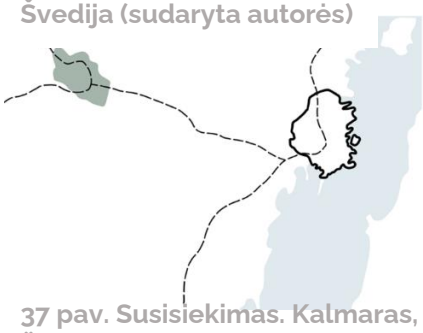

37 pav. Susisiekimas. Kalmaras, Švedija (sudaryta autorės

NEKINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI (MIESTO CENTRAS)

LOKACIJA MIESTO STRUKTŪROJE

Kalmaro istorinis centras yra miesto pietrytinėje ir su miesto riba besiribojančioje dalyje. Centras pradėjo kurtis šalia Kalmarsiundo sąsiaurio. Įkūrus pramonę į uostą buvo nutiesti centrą kertantys geležinkelio bėgiai.

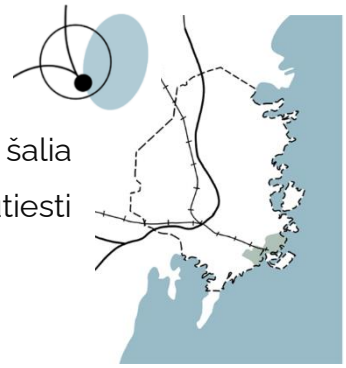

38 pav. Miesto centro padėtis. Kalmaras (sudaryta autorės)

SANTYKIS SU SUBCENTRAIS

Nuo jūrinės dalies Kalmaro miesto centras yra ribojamas uosto ir jame esančios pramonės, o žemyninėje dalyje yra supamas kitų pramonės subcentrų.

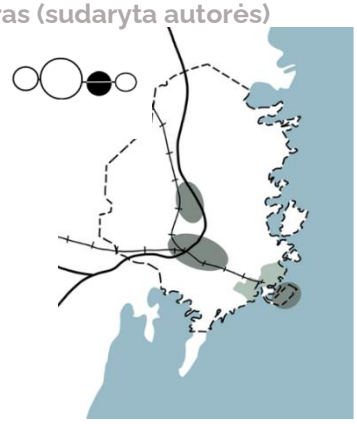

39 pav. Subcentrai. Kalmaras (sudaryta autorės)

KINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI

MIESTO CENTRAS

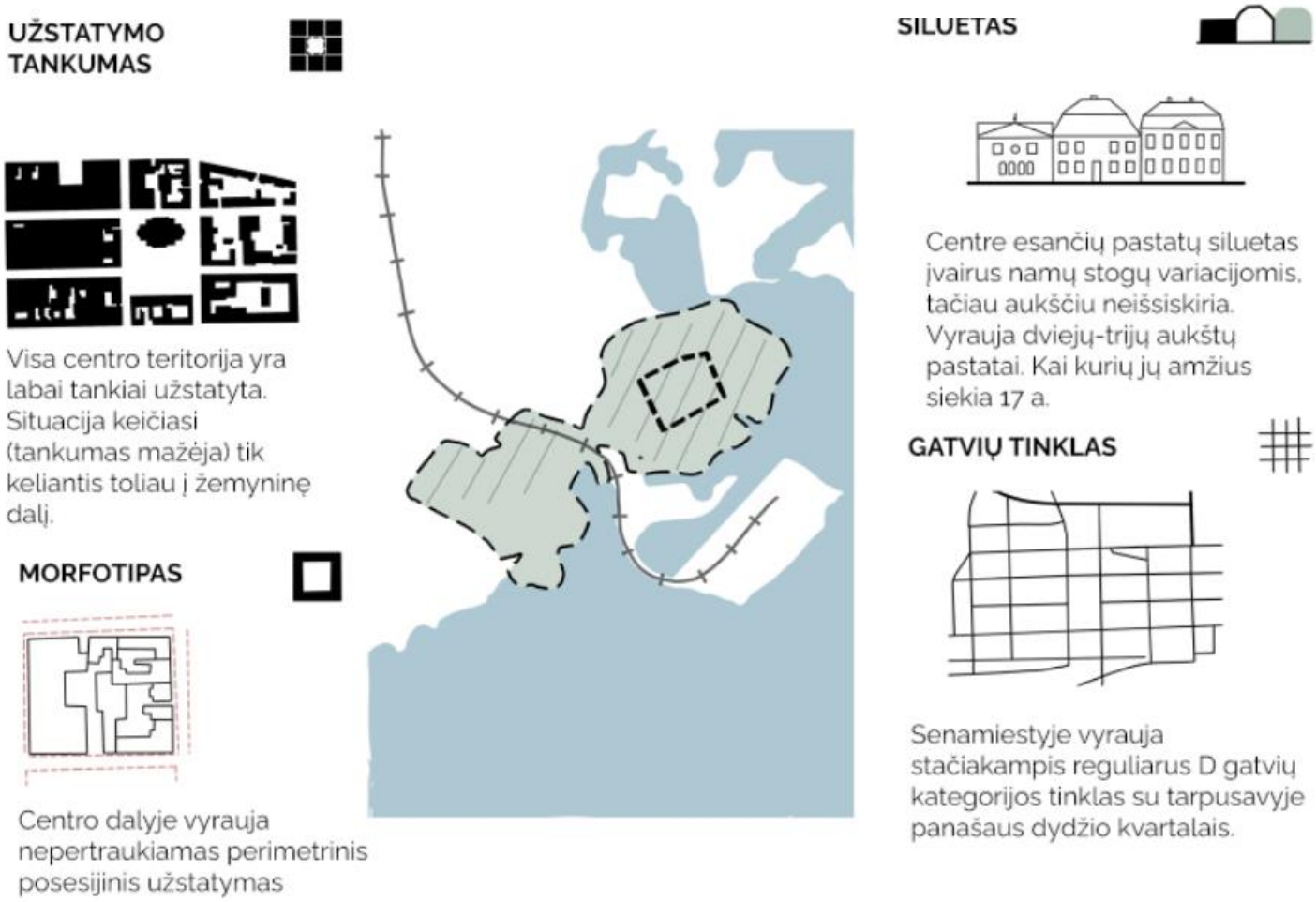

40 pav. Miesto centro bruožai. Kalmaras (sudaryta autorės)

SOCIALINIS VYSTYMĄSIS

Kalmaras buvo įkurtas viduramžiais kaip tvirtovė. Nuo XIII a. iki XVII a. Kalmaras buvo vienas svarbiausių Švedijos miestų, o 1602 – 1913 m. tai buvo vyskupo rezidavimo vieta. 1977 m. buvo įkurtas universitetas, kuriame dabar mokosi daugiau nei 9000 studentų. Miestas skatina tvarų naudojimą ir pradėjo intensyvią iškastinio kuro naudojimo mažinimo programą. Vietos gamyklos pakartotinai panaudoja šildymui, kaip atlieką išleistą garą ir karštą vandenį, ir taip pagamina pakankamai elektros energijos savo veiklai ir dar 20 000 namų aprūpinti. Vystomos miesto strategijos intensyvesnei dviračių takų plėtrai.

EKONOMINIS VYSTYMĄSIS

Kalmaras miesto svarbą prarado XVII a., o atgavo tik XIX a., įkūrus pramonės sektorių. Kalmar Varv laivų gamykla buvo įkurta 1679 m. ir uždaryta 1981 m. Dėl pramonės perkėlimo, vykusio 10 dešimtmetyje, apie 2000 pramonės darbo vietų buvo prarastos. Šiandien Kalmaras pramoninis miestas, kuriame gaminami garo varikliai, traukiniai, stambi technika. tačiau jis yra išlaikęs labai ryškų istorinį identitetą, socialinę (jaunų specialistų ruošimas) svarbą šalyje.

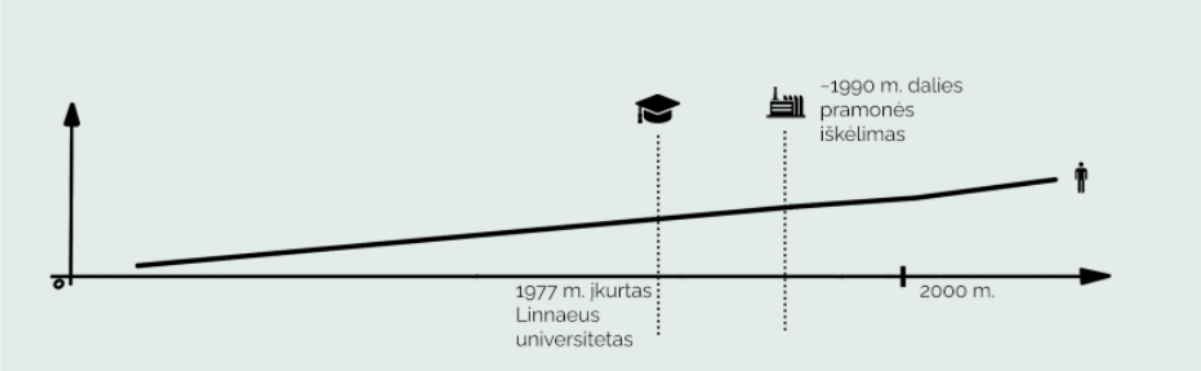

41 pav. Kalmaro demografinis gyventojų pokytis per ekonominę raidą (sudaryta autorės)

MIESTO VYSTYMO KRYPTIS IR PRIEMONĖS

TVARUMO

Nepatirta demografijos krizė leido išlaikyti stabiliai augančią ekonomiką ir populiaciją. Dėl šios priežasties, susifokusuojama į tvaresnį ekonomikos ir socialinių aspektų įveiklinimą.

PER KOKIUS BRUOŽUS IR KAIP KEIČIA MIESTO CENTRĄ?

Centre vyrauja EKONOMINIS IR SOCIALINIS modeliai

- Naudojami tvaresni naujai statomų pastatų sprendimai (statybinės medžiagos, atitinkamos klasės apšiltinimas ir t.t.);
- Padidėjusi dviračių takų reikšmė ir jų kiekis;
- Mažesnis automobilių ir jų st. vietų kiekis, daugiau ploto pėsčiąjam;
- Dėl pernaudojimo sutaupytos lėšos kelia miesto ekonominį lygį ir lemia geresnes gyvenimo sąlygas.

42 pav. Kalmaro vystymo kryptis (sudaryta autorės)

1.3.5. TECHNOLOGIJŲ DIEGIMO IR IŠMANUMO KRYPTIS (LODZĖS MIESTAS)

NEKINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI (MIESTAS)

GAMTINIS ASPEKTAS

Lodzė yra Lenkijos centrinėje dalyje ir patenka į Mažosios Lenkijos aukštumų sritį. Teritorija ypatingomis gamtinėmis sąvybėmis, galinčiomis nulemti miesto augimą ar mažėjimą, nepasižymi.

43 pav. Topografija, Lodzė, Lenkija (sudaryta autorės)

PASIEKIAMUMAS

Lodzė yra pačiame Lenkijos centre, todėl į miestą susiveda daug sruktūriškai svarbių kelių. Nepaisant gamtinių ypatybių trūkumo, geras pasiekiamumas ir išvystyta kelių infrastruktūra leido miestui išaugti.

44 pav. Susisiekimas. Lodzė, Lenkija (sudaryta autorės)

NEKINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI (MIESTO CENTRAS)

LOKACIJA MIESTO STRUKTŪROJE

Lodzės miesto centras yra žiedu supamas aukštesnės kategorijos gatvių ir geležinkelio linijos. Tai leidžia išlaikyti autentišką miesto centro struktūrą bei kurti patogų pasiekiamumą.

45 pav. Miesto centro padėtis. Lodzė (sudaryta autorės)

SANTYKIS SU SUBCENTRAIS

Lodzės miesto pramonė yra skilusi i panašaus dydžio subcentrus, kurie juosia miesto centrą ir nesukuria vienos dominuojančios pramonės zonos / atsvaros miesto centrui.

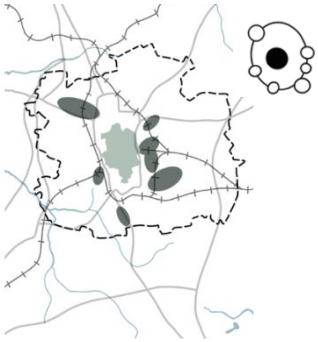

46 pav. Subcentrai. Lodzė (sudaryta autorės)

KINTAMO IDENTITETO ŽENKLAI

MIESTO CENTRAS

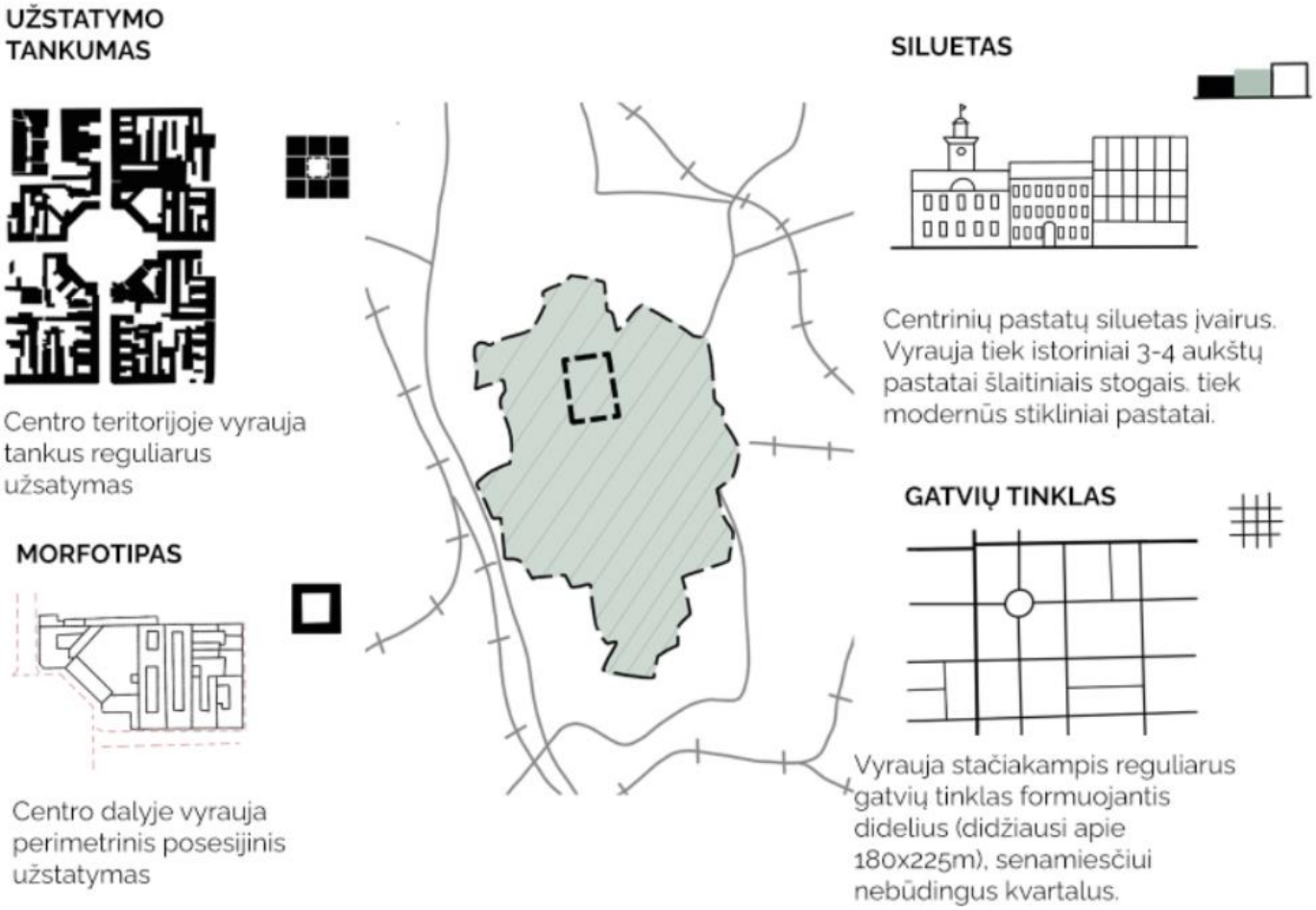

47 pav. Miesto centro bruožai. Lodzė (sudaryta autorės)

SOCIALINIS VYSTYMĄSIS

Lodzė įkurta XIV a, tačiau jos reikšmė sustiprėjo tik antrosios pramonės revoliucijos metu (nuo 1870 m.). Dėl didelio migrantų, ypač vokiečių ir žydų, antplūdžio sparčiai išaugo pramonė (tekstilės gamyba) ir gyventojų skaičius. Nuo pat regiono industrializacijos miestas buvo daugianacionalinis, o tarp gyventojų vyravo socialinė nelygybė, Lodzė visada buvo pramoninis miestas tačiau sumenkus tekstilės pramonei, šį istorinį naratyvą gyventojai šiandien sėkmingai išnaudoja turistams pritraukti ir „hipsteriškai" vietos dvasiai pabrėžti.

EKONOMINIS VYSTYMĄSIS

Pagrindinė Lodzės ekonomika susiformavo aplink tekstilės pramonę. Per visą pokario komunistinę erą, šalyje Lodzė išgarsėjo kaip viena svarbiausių Lenkijos pramonės bazių. Po 1989 m. Lodzė patyrė staigų demografinį ir ekonominį nuosmukį. Tik 2010-aisiais miestas pradėjo atgaivinti apleistą miesto centrą. Šiuo metu miestas garsėja kaip Rytų Europos pažangių technologijų, buitinių prekių gamybos centras. Lodzė orientuojasi į ateities disciplinas, tokias kaip dirbtinis intelektas ir pažangios technologijos, siekiant į miestą pritraukti kuo daugiau startuolių.

48 pav. Lodzės demografinis gyventojų pokytis per ekonominę raidą (sudaryta autorės)

MIESTO VYSTYMO KRYPTIS IR PRIEMONĖS

IŠMANUMO/
PRAMONĖS
PERTVARKYMO

Tekstilės pramonės praradimas priverte ieškoti pramonės pertvarkymo kelių, tačiau išlaikyti manufaktūrą, kaip žmones traukiantį identiteto bruožą. Šiuo metu miesto valdžia vykdo technologijų diegimą ir švietimą siekiant kurti tokio tipo paslaugas ir pramonę mieste.

PER KOKIUS BRUOŽUS IR KAIP KEIČIA MIESTO CENTRĄ?

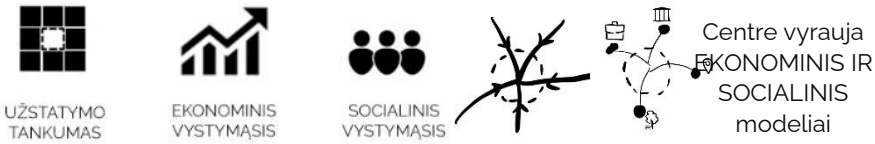

- Leidžia atverti buvusias pramonines teritorijas kaip technologijų centrus;
- Didėjantis lankytojų ir gyventojų tankumas - didesnė nekilnojamojo turto vertė;
- Startuolių pritraukimas - paslaugu sektoriaus aktyvėjimas ir ekonominio lygio kilimas;

49 pav. Lodzės vystymo kryptis (sudaryta autorės)

1.4. ANALITINĘ-METODINĘ DALĮ APIBENDRINANČIOS IŠVADOS

Skyrių apibendrinančias išvadas išrašyti būtų galima taip:

1) Identitetas gali būti kintamasis ir nekintamasis. Nekintamasis sudarytas iš fizinių gamtos savybių, kintamasis – socialinių, ekonominių ir fizinių (antropogeninių).
2) Vidutinio dydžio miestai yra vieni pagrindinių šalies BVP generuotojų, tačiau vis tiek masiškai susiduria su demografijos nuosmukiu, ekonominių investicijų trūkumu.
3) Salygos dėl kurių VDM praranda patrauklumą ir identitetą:
    a. socialinės – vidinė / išorinė migracija;
    b. fizinės – miesto traukimasis;
    c. ekonominės – perėjimas iš planinės ekonomikos į laisvąją rinką.
4) Pereinamųju laikotarpių išraiškos miesto audinyje gali būti išskirtos naudojant pakraščių juostų metodą, atskleidžiantį istorinių laikotarpių sukauptą sluoksnyną.
5) Miesto centras, kaip vertingiausia ir daugiausiai istorinių sluoksnių turinti dalis, turi tris bendrą identitetą kuriančius vaidmenis:
    a. centras kaip struktūriškai svarbiausia dalis – kelių susikirtimo mazgas;
    b. centras kaip svarbiausia socialinių įtakų zona;
    c. centras – šiuolaikinio miesto ekonomikos variklis.
6) Vienos krypties industriniai miestai į savo turinį turi įtraukti platesnį paslaugų spektrą, ieškoti kitos miestą reprezentuojančios krypties ir galimybių.
7) Tyrinėtų VDM centrai, kurių miestų pramonė buvo suformuota ne kaip miesto atsiradimo priežastis, dažniausiai yra istoriškai turtingi, smulkaus mastelio, tankaus gatvių tinklo ir užstatymo bei dažnu atveju atriboti nuo industrinių subcentrų.
8) Tyrinėtų miestų vystymosi krypčių tipai: turizmo, kultūrinės aplinkos plėtojimo, pramonės pertvarkymo, tvarumo, išmanumo.

2. EKSPERIMENTINĖ-TIRIAMOJI DALIS

2.1. UTENOS PADĖTIS

Tiriamas Utenos miestas priklauso Rytų Aukštaitijos regionui, yra Utenos regiono (apskrities) centras ir aplink save telkia Ignalinos, Visagino, Zarasų, Molėtų ir Anykščių rajonus. Pagal LR bendrąjį planą Utenai yra priskiriamas palaikomojo tipo regioninio centro statusas (žr. 50 pav.) (Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, 2021) Vadovaujantis bendruoju planu Lietuvoje formuojamos penkios nacionaliniu lygmeniu veikiančios partnerysčių grupės. Utenos rajonas patenka į Vilniaus, Ukmerges ir Utenos partnerystės (Rytų Lietuvos partnerysčių) grupę, o pats telkia ne žemesnio lygmens nei santykinai vidutinio poreikio paslaugas.

Pagal LR bendrajame plane pateiktą informaciją, teritorijoje vyraujantys ištekliai – rekreaciniai, bioprodukciniai, paslaugų infrastrukturos, kultūriniai, o plėtros prioritetas – rekreacija ir turizmas, bioprodukcinis ūkis. Esama miesto kryptis – turizmo ir rekreacijos.

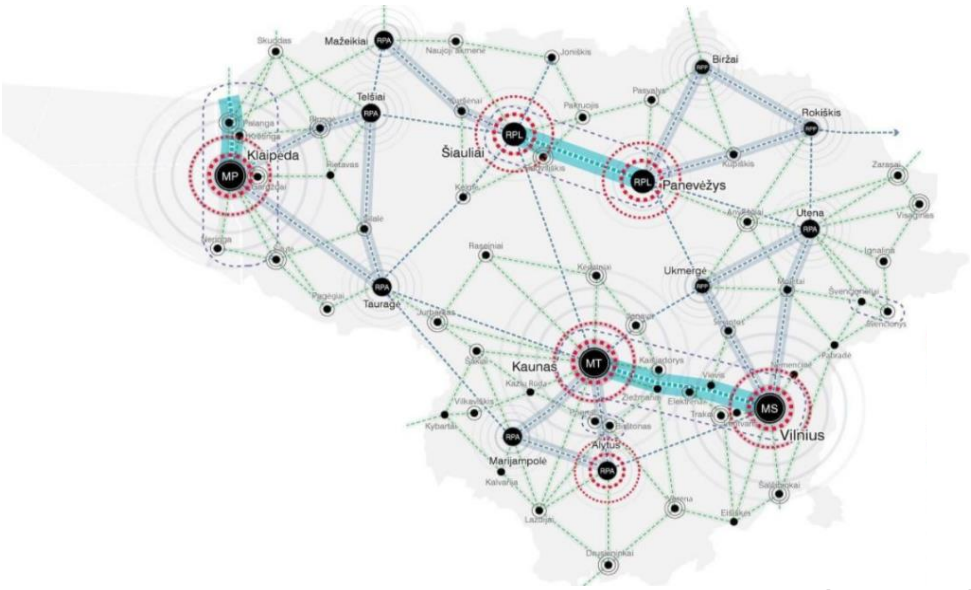

50 pav. Lietuvos regionų centrų ryšių schema (Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, 2021)

2.2. DEMOGRAFIJĄ LEMIANTI STATISTIKA

Jau žinoma, kad visi miestai susiduria su opiu migracijos reiškiniu. Šiame skyrelyje bus gilinamasi į pagrindinius aspektus, leidžiančius pritraukti nuolatinius gyventojus, ar bent palaikyti miesto demografinį rodiklį stabilų. Tuos aspektus išskirti būtų galima kaip: užimtumo lygį, senėjimą ir edukacinių objektų pasiūlą.

Pagal 2021 m statistikos duomenis, Utenos mieste gyvena 25 204 gyventojai (geodata, 2021) Nors pagal oficialios statistikos portalo duomenis užimtumo lygis Utenos regione yra vienas žemiausių, miestai susiduria su didele senėjimo ir bedarbystės problema (žr. 51 pav.), tačiau galima pastebėti, jog Utenos rajonas savo rodiklį, kitų Lietuvos rajonų atžvilgiu, palaiko vidutinišką ir gana stabilų, todėl galima teigti, kad regiono centro vaidmenį atlieka (žr. 52 pav.). Kuriamos, stiprinamos jungtys su Ukmerge ir Vilniumi praplėčia miesto regionines galimybes.

Šiuo metu Utenoje veikia profesinė mokykla ir Utenos kolegija. Šios mokyklos sukuria priežastį jauniems gyventojams atvykti, pasilikti ir kurtis mieste.

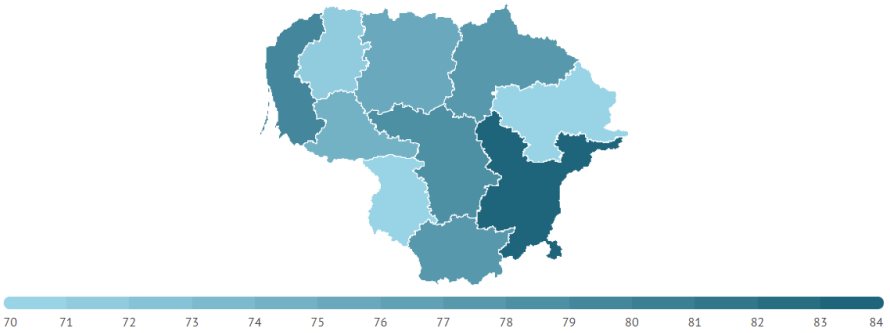

51 pav. Darbo jėgos aktyvumo lygis proc. 2021 m. (Utenos apskrityje – 70,4%) (Valstybės duomenų agentūra, n.d.)

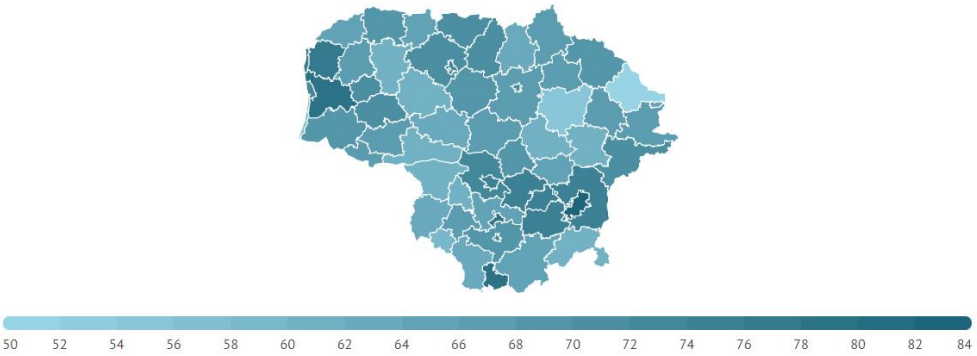

52 pav. Rajonų gyventojų užimtumas proc., 2021 m. (Valstybės duomenų agentūra, n.d.)

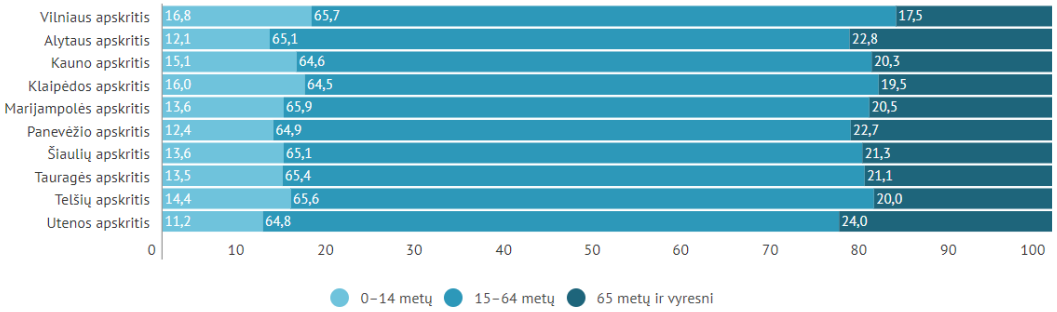

53 pav. Nuolatinių gyventojų skaičius pagal amžiaus grupes 2022 m. (Valstybės duomenų agentūra, n.d.)

2.3. UTENOS MIESTO IDENTITETO APRAIŠKOS PER ISTORINIUS MIESTO RAIDOS CIKLUS

2.3.1. MIESTO ISTORINIŲ LAIKMEČIŲ SĄLYGOS PER SOCIALINĮ, EKONOMINĮ IR FIZINĮ ASPEKTUS

Toliau darbe bus nagrinėjamas Utenos miestas. Kaip turintis seną istoriją (rašytiniuose šaltiniuose Utenos miestas yra minimas nuo 1261 m.), jis bus analizuojamas per cikliškus jo augimo raidos etapus. Šiuo tyrimu bus siekiama išskirti socialinius, fizinius ir ekonominius miesto raidos faktorius, išskirti atitinkamam laikmečiui būdingus bruožus ir identiteto apraiškas, atrasti problemines vietas, kuriose vietos identitetas galėjo būti prarastas. Tam reikia apsibrėžti laikmečius. A. Miškinis yra išskyręs 7 tipinius Lietuvos miesto formavimosi laikotarpius:

- ikimiestinio pobūdžio pastovios gyvenvietės;
- ankstyvosios pagoniškos miesto pobūdžio gyvenvietės;
- Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės laikotarpis;
- Rusijos valdymo metai (1795 – 1914);
- Nepriklausomos Lietuvos laikotarpis;
- SSRS (ir Vokietijos) okupacijos laikotarpis;
- atkurtos nepriklausomybės metai. (Miškinis, 2004)

Kadangi tyrime atsižvelgiama į pačio miesto charakteristikas ir istorinių dokumentų prieinamumą buvo išskirti 5 laiko rėžiai, kuriuose tikimasi atrasti miesto esamas ar prarastas miesto ypatybes.

1) **XVI a. – 1839 m**.
2) **1839 – 1918 m**.
3) **1918 – 1941 m**.
4) **1941 – 1991 m**.
5) **1991 – 2023 m**.

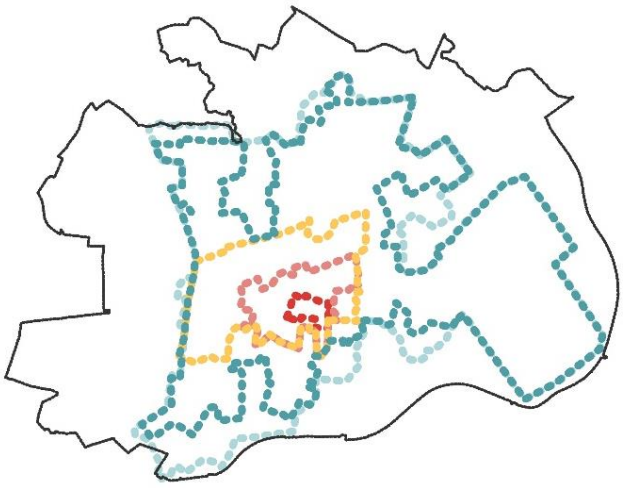

54 pav. Urbanizuoto Utenos miesto ribos įvairias laikotarpiais (sudaryta autorės)

XVI a. – 1839 m.

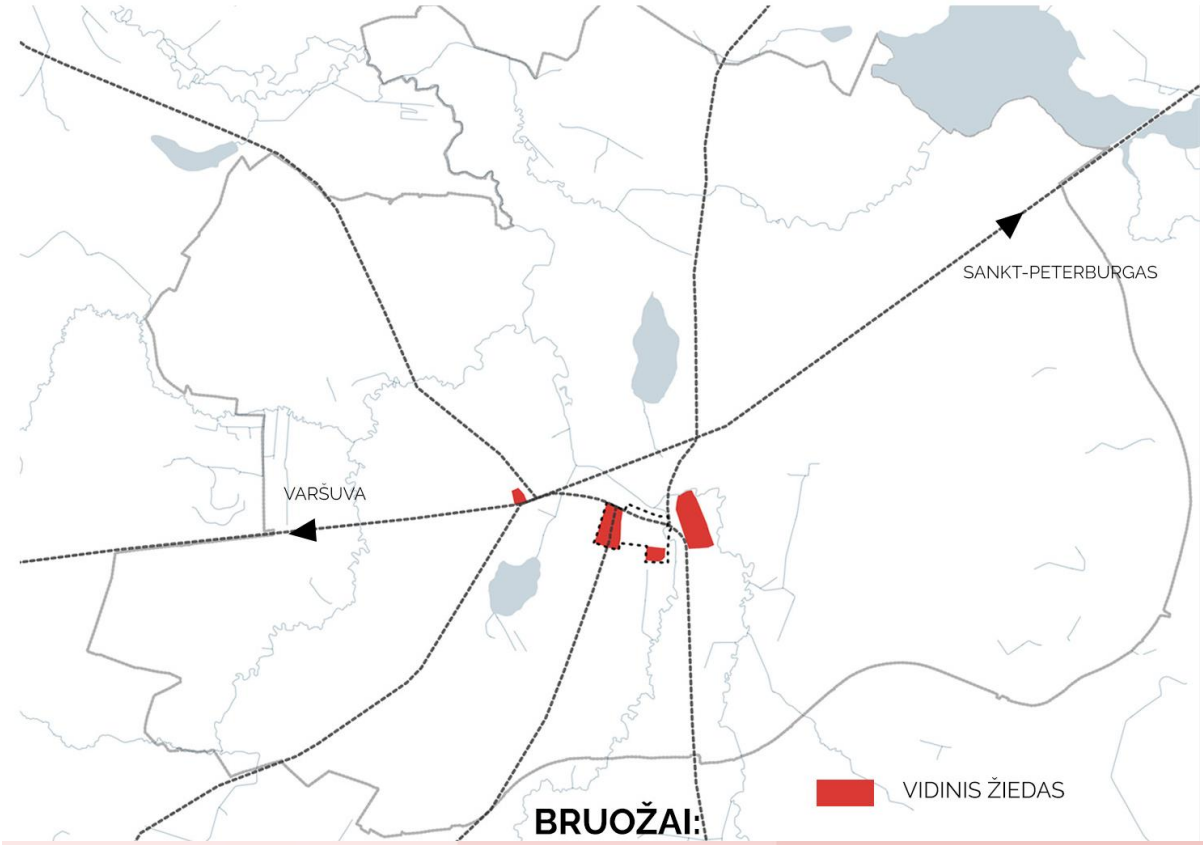

BRUOŽAI:

SOCIALINIAI:

- Dėl palankių prekybinių sąlygų žydai Utenoje pradėjo kurtis XVI-II a. pradžioje;
- 1633 m., nepaisant gyventojų skurdo, miestelyje veikė parapinė mokykla;
- Bažnyčios jurisdikai priklausė žemė, kurioje buvo turgaus aikštė, stovėjo krautuvės ir 2 neapmokestintos karčemos;
- 1781 m. parapijoje buvo 4251 gyventojai, o 1777 m. tarp jų 250 žydų. Veikė žydų mokykla.

EKONOMINIAI

- Miestelio turgus įvardijamas nuo 1562 m.;
- 1598 m. leista rengti turgų ir sekmadieniais. Kad būtų geresnės sąlygos miesteliui augti, palikta ir ketvirtadienio (kaip anksčiau) turgaus galimybė;

FIZINIAI

- XVI a. buvo sukurta apie 3x2.5 rykščių keturkampė aikštė ir sklypai apie ją.
- 1765 m nurodoma, jog miestelis nedidelis, tačiau turgūs būna dideli, nes susikerta keliai iš Breslaujos, Ukmergės ir Vilniaus.
- 1796-1802 m. pastatayta nauja medinė, graikiško kryžiaus plano bažnyčia;
- 1836 baigtas Peterburgo-Varšuvos plentas. Kuris skirtingai nuo kitų miestelių ir miestų, aplenkė miestelį iš šiaurės vakarų pusės.
- 1835 m. pastatyta arklių pašto stotis;

55 pav. Utenos miesto raida iki 19 a. (sudaryta autorės)

Didėjanti demografinė įvairovė, skatinanti mokyklų bei kitų tikėjimų maldos namų statybas.

Miestelio varomoji jėga - **turgus**

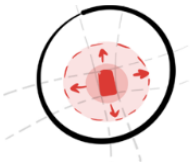

Stačiakampio plano miestelis su miesto šiaurėje nutiestu valstybinės reikšmės keliu: Varšuva - Peterburgas.

56 pav. Dominuojantys 19 a. identiteto bruožai (sudaryta autorės)

1839 – 1918 m.

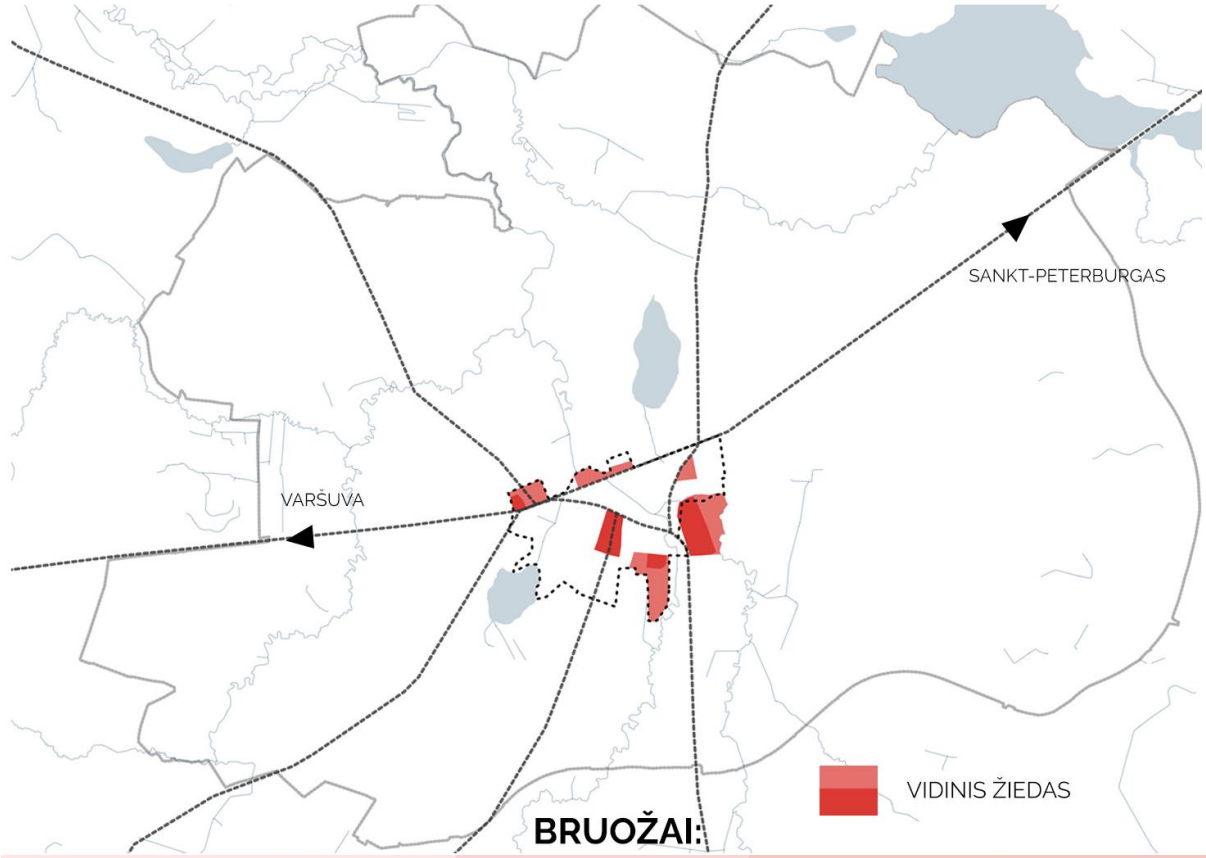

BRUOŽAI:

SOCIALINIAI:

- 1843 m. didžioji Utenos bažnyčiai priklausiusių žemių dalis buvo sekvestruota, o palivarko pastatai valstiečių išgrobstyti;
- 1884 baigta statyti mūrinė Utenos bažnyčia;
- 1897 m. Utenoje surašytas 3251 gyventojas (2405 žydai);
- 1905 m. atidaryta lietuviška pradinė mokykla;
- 1909 m pastatyta 40 lovų ligoninė.

EKONOMINIAI

- 1890 m. Utenoje veikė 64 verslovės: 5 krautuvės, 38 krautuvėlės, 16 smuklių, aludė, vaistinė, Š. Levino vyno fabrikas, pašto stotis, pirtis;
- 1911 m. pastatytas muilo fabrikas;
- 1914 m parengtas skerdyklos projektas.

FIZINIAI

- 1879 m birželio 1 d. gaisre sudegė daugiau kaip 200 namų; t.y. visas centras, bažnyčia, aikštė;
- Po gaisro centre atstatomų buvusių pastatų planas nepakito, bet pasikeitė patys pastatai. Medinius namus pakeitė **raudoni, vieno-dviejų aukštų mūriniai;**
- Nutiestas Varšuva-Peterburgas plentas Utenos plano raidai poveikio beveik neturėjo. Paplentėje buvo tik keletas pastatų, atsuktų **kiemais ir ūkio trobesiais;**
- 1899 m . miestelio vakarų pakraščiu nutiestas Panevėžio-Švenčionėlių siaurasis geležinkelis, padidinęs vietovės komunikacinę reikšmę.

57 pav. Utenos miesto raida iki 20 a. pr. (sudaryta autorės)

Kylanti socialinio gyvenimo vertė

Prekybos sektorių papildo **paslaugų** ir **lengvosios pramonės** šakos.

Urbanistinis miestelio plėtimasis pietų kryptimi.

58 pav. Dominuojantys 20 a pr. identiteto bruožai (sudaryta autorės)

1918 – 1941 m.

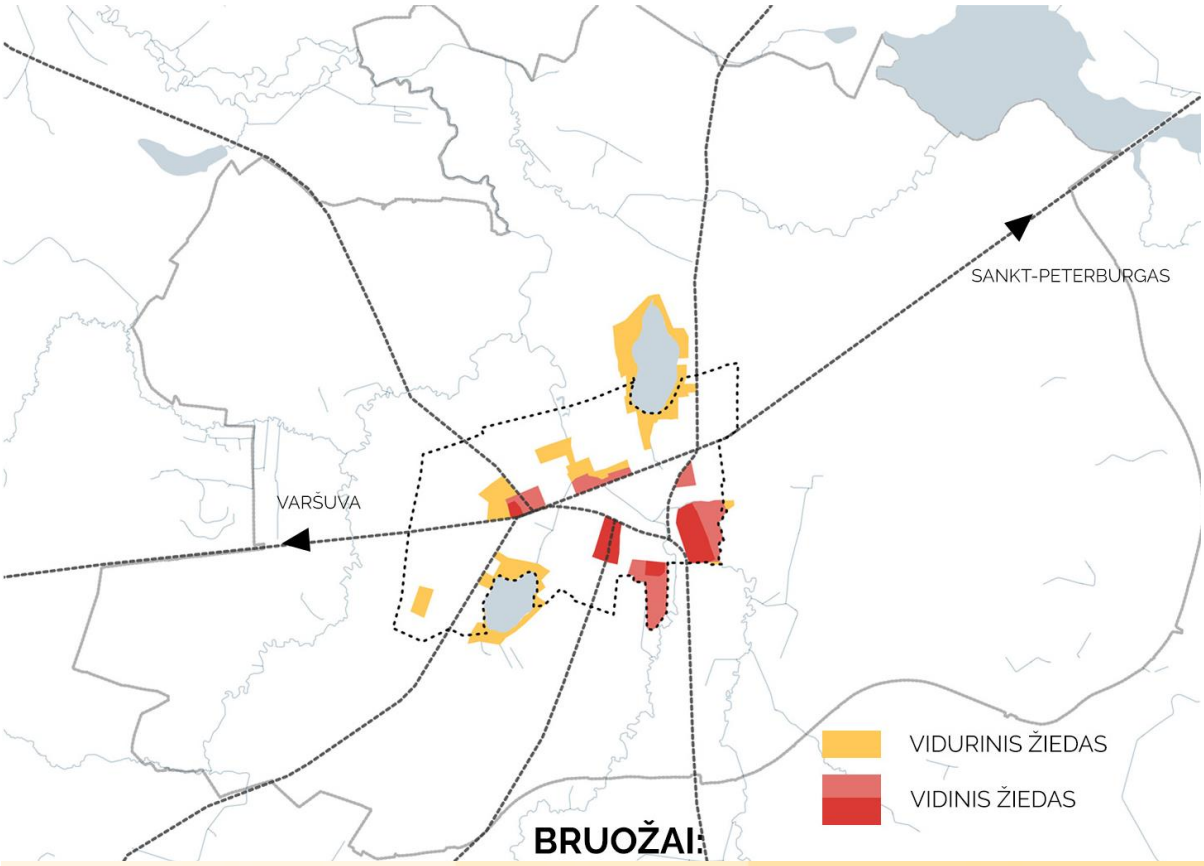

BRUOŽAI:

SOCIALINIAI:

- Rašės mikrorajone rengtos žirgų lenktynės;
- 1933 m pastatyti Šaulių namai, kurie tapo to meto miesto kultūros centru;
- Išpirktų ežerų pakrantėse įrengtos maudyklos;
- Kitapus plento įrengtas miesto sodas.

EKONOMINIAI

- 1921 m atidarytas Ūkio banko skyrius;
- 1923 m. Lietuvos banko skyrius;
- 1931 m pastatyta pieninė;
- 1932 m konstatuota, kad Utenoja pagyvėjusi, aktyvi prekyba, prekymečiai gana dideli;
- 1932 m. įsteigtas Lietuvių verslininkų sąjungos Utenos skyrius;
- Mieste veikė elektros jėgainė, malūnas, lentpjūvė.

FIZINIAI

- 1921 m. parengtas "laikinasis" Utenos projektinis planas, siekiant miestą plėsti kitapus plento;
- Naujų pastatų statyba Basanavičiaus gatvėje didino jos ir gretimų gatvių reikšmę ir poveikį architektūrai. Pastatyti nauji pastatai tapo senąją teritoriją su naująja jungiančia zona;
- 1936 m. parengtas „mūro statybos rajono praplėtimo projektas";
- Pradėjo ryškėti naujas centras Basanavičiaus gatvės teritorijoje;

59 pav. Utenos miesto raida tarpukariu (sudaryta autorės)

Aktyvus miesto tvarkymas ir rekreacinių zonų įrengimas

Prekybos sektorių papildo **paslaugų** ir **lengvosios pramonės** šakos.

Miesto plėtimasis į šiaurę, kitapus plento. Kito centro ryškėjimas naujojoje dalyje.

60 pav. Dominuojantys tarpukario identiteto bruožai (sudaryta autorės)

1941 – 1991 m.

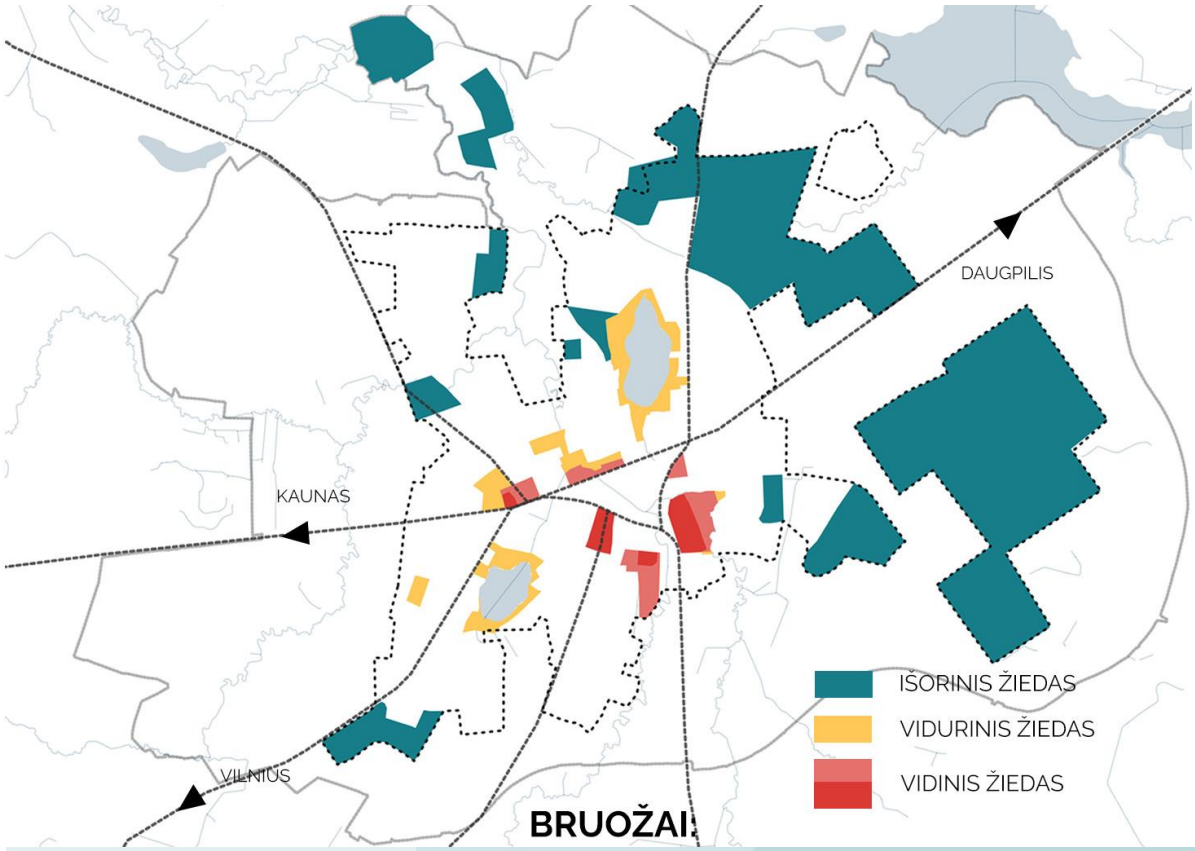

BRUOŽAI:

SOCIALINIAI:

- Įkurta profesinė mokykla, kolegija;
- 7-8 ame dešimtmečiuose vyksta masinė gyvenamojo būsto statyba;
- 1989 m. baigti statyti nauji kultūros namai.

EKONOMINIAI

- Užėmus Lietuvą sovietų kariuomenei, pradėtos ūkio reformos, verslovių, didesnių namų nacionalizavimas;
- Sept. deš. pagal „vieningo apgyvendinimo sistemos" planą Utena tapo regiono centru;
- 1960 m pradėjo veikti elektros krosnių gamykla;
- 1966 m. trikotažo fabrikas;
- 1969 m. sviesto gamykla, kitos įmonės;
- 1977 m. alaus fabrikas.

FIZINIAI

- Gyvenamoji teritorija pradėta dar intensyviau plėsti į šiaurę, Dauniškio ežero link.
- 8 dešimtmečiu Utena susiformavo į dvi dalis: senąją iki 1940 ir naująją-daugiabučių tipinių namų.
- 1972 m. generaliniame plane numatyti 2 miesto centrai: Utenio aikštės-Basanavičiaus g. zonoje ir naujojoje- šalia Dauniškio komplekso.
- Teritorinį susiskaldymą didino vizualinis, kurį lėmė skirtingas pastatų aukštis, architektūra, apželdinimas.

61 pav. Utenos miesto raida sovietmečiu (sudaryta autorės)

Žaibiškai pakilęs gyventojų kiekis (nuo 7200 iki 34400 gyv.), kylantys daugiabučių mikrorajonai.

Miesto varomoji jėga- **pramonė**.

Vizualinė istorinio ir naujojo miesto priešprieša, įtvirtinant naujojo dominavimą per kito miesto centro numatymą.

62 pav. Dominuojantys miesto identiteto bruožai sovietmečiu (sudaryta autorės)

1991 – 2023 m.

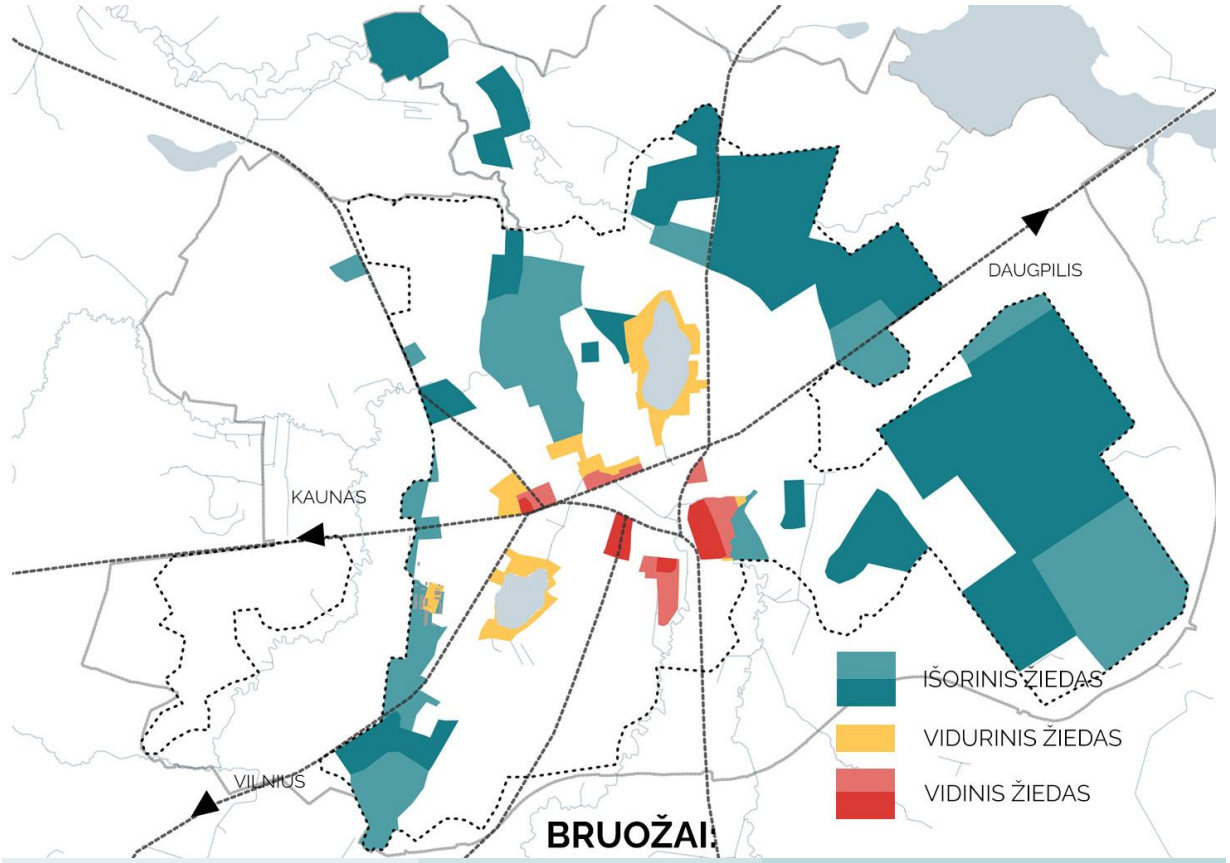

BRUOŽAI:

SOCIALINIAI:

- Utenos mieste rengiamos motokroso lenktynės, raliai;
- Atnaujintame hipodrome surengtos žirgų lenktynės,
- Pastatyta Utenos sporto arena;
- Sutvarkyti Vyžuonos ir Krašuonos parkai, Dauniškio ir Vyžuonaičio ežero pakrantės;

EKONOMINIAI

- Dėl prarastų pigių žaliavų ir rinkos, Utenos miesto pramonė buvo priversta restruktūrizuotis;
- 1999 m įkurtas industrinis parkas;
- Suklestėjo automobilių perpardavimo prekyba.

FIZINIAI

- Miesto periferijose kyla nuosavų namų mikrorajonai (Grybeliai);
- 2005 m nutiestas Utenos miesto aplinkkelis;
- Restauruojamos kultūrinio paveldo vertybės (pašto stotis, Kraštotyros muziejus, geležinkelio stotis);
- 2009 m privačių namų fasadų ir stogų atnaujinimo programa..

63 pav. Utenos miesto raida atkūrus nepriklausomybę (sudaryta autorės)

Viešų poilsio ir rekreacinio pobūdžio teritorijų svarba.

Mažesnė ekonominė pramonės įtaka, stiprėjantis prekybos žiedas miesto periferijoje ir maža paslaugų pasiūla

Nepaisant demografinio traukimosi, vykstanti miesto sklaida į išorę.

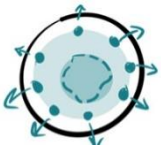

64 pav. Dominuojantys identiteto bruožai nepriklausomybės laikotarpiu (sudaryta autorės)

2.3.2.MIESTO IDENTITETO BRUOŽAI

Apibendrinus dominuojančius socialinius, ekonominius ir fizinius miesto identiteto bruožus kiekvienu tarpiniu laikotarpiu, buvo išskiriamas, ryškiausias miesto socialinis / ekonominis charakteris, apibendrinamos galimos viso miesto vystymo gairės (žr. 2 lentelė)

2 lentelė. Identiteto bruožai (sudaryta autorės)

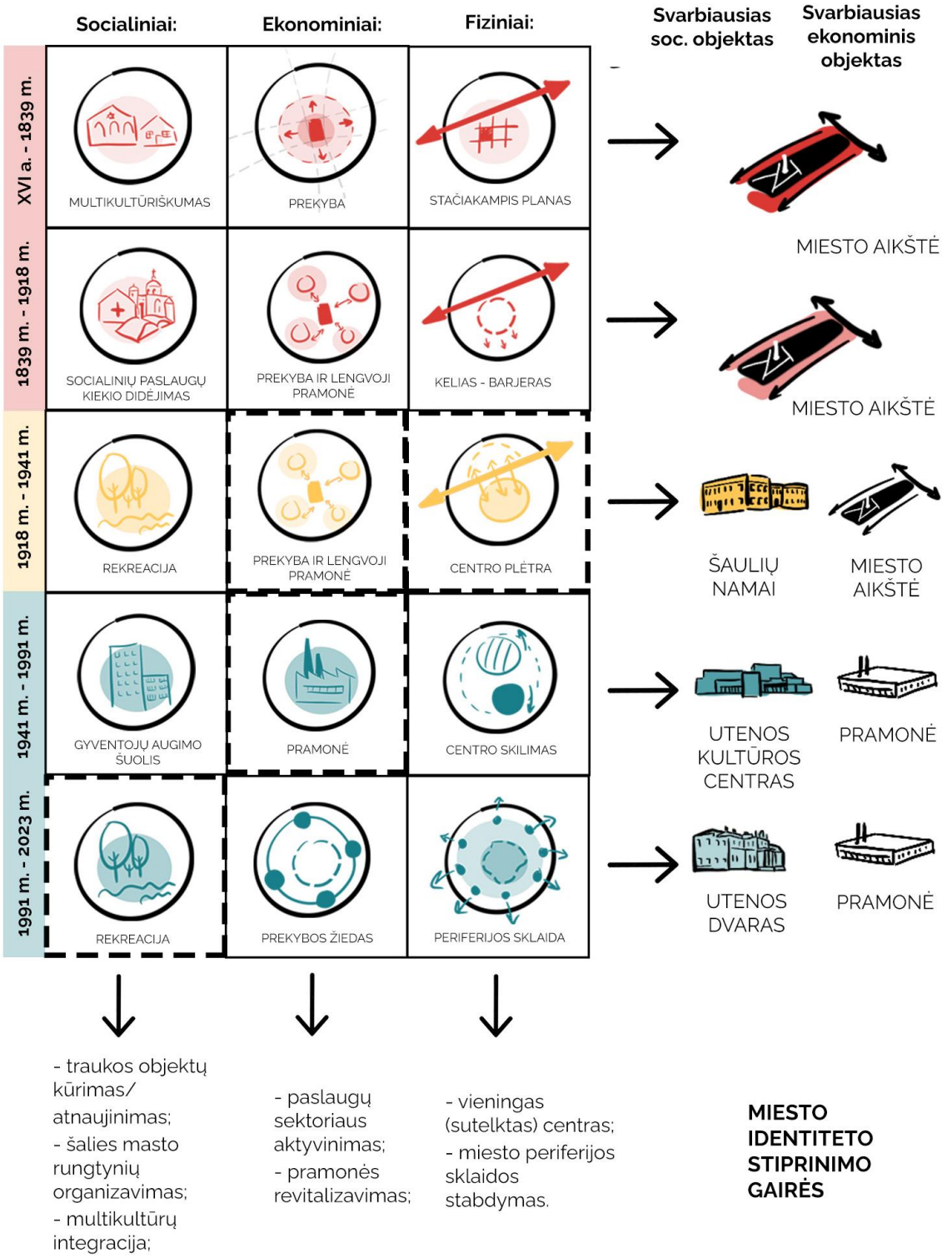

2.3.3. TERITORIJŲ IDENTIFIKAVIMAS

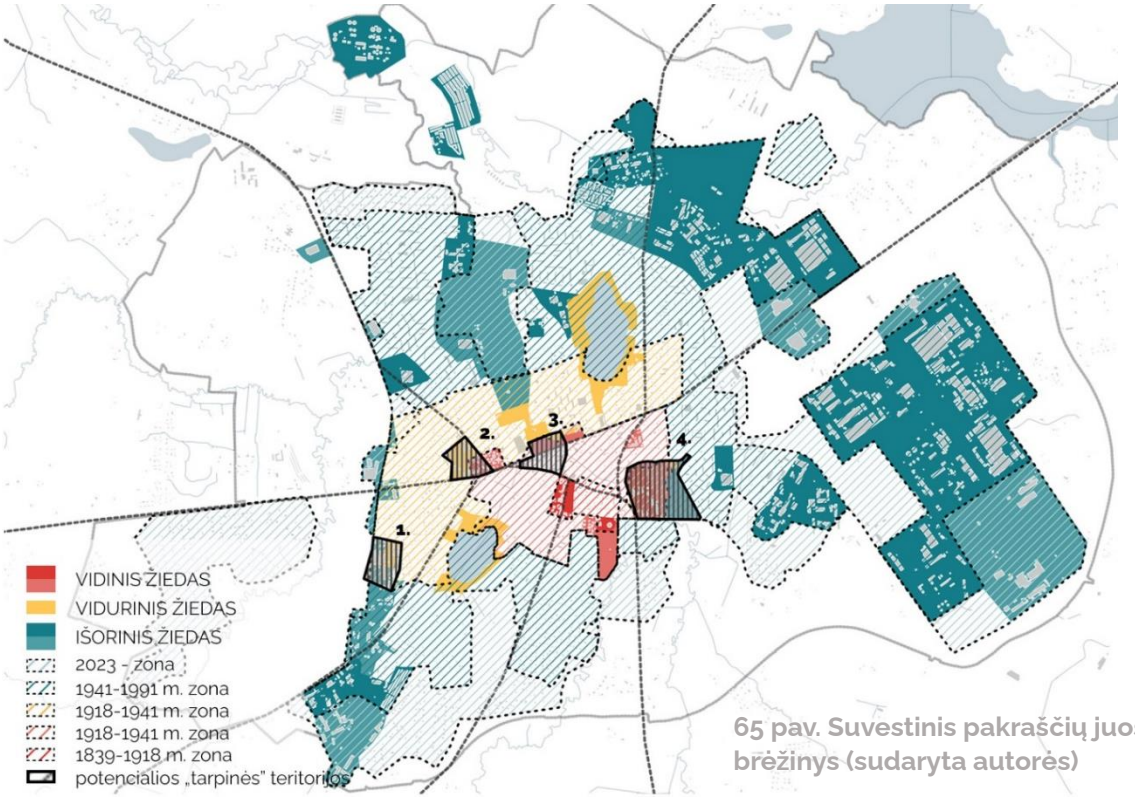

65 pav. Suvestinis pakraščių juostų brėžinys (sudaryta autorės)

Nustačius teritorijos augimo juostų ribas ir jas apibrėžiančias teritorijas, identifikuojamos skirtingų raidos etapų teritorijų persiklojimo vietos. Jos žymi cikliską statybų ir ekonomikos vystymąsi, todėl yra terpė identitetui vystytis (Conzen, 2004). Dėl sukauptų istorinių sluoksnių, didžiausią informacinę vertę turi būtent centrinės miesto dalys. Centre yra tokių teritorijų, kurios dėl atitinkamų priežasčių nepasikeitė ir „užsikonservavo", tapo ribojamos gyvenamosios paskirties rajonų, ir tokių, kurios augimo spartoje savų bruožų tiesiog neišlaikė.

Utenos miesto centrineje dalyje galime išskirti tris skirtingų miesto raidos sandūrų teritorijas (žr. 65 pav.). Dvaro teritorijos (4) pirmieji urbanizacijos ženklai siekia 15 amžių, o vieta yra išlaikiusi savo kultūrinį statusą. 2-a teritorija (pašto stotis) taip pat išlaikiusi autentiškumą ir didelių urbanistinių intervencijų per laikotarpius nepatyrė. Trečia teritorija (miesto sodas) sėkmingai pildėsi, tačiau identiteto bruožų ir miesto centrinės dalies įvaizdžio iki šių dienų neišlaikė. 1-oji teritorija yra už miesto centro ribų, dėl to turi mažiausią istorinių sluoksnių rinkinį ir daug intervencijų yra patyrusi jau sovietmečiu. Visgi dėl didelio pokyčio (pradinis identitetas – žydų kapinės, dabartinis – sunkiosios prekybos ir aptarnavimo vieta) teritorija taip pat buvo įtraukta ir lyginama grupėje.

2.3.4. TERITORIJŲ KLASIFIKAVIMAS

Išskirtoms teritorijoms yra priskiriami geriausiai skirtingus laikmečius reprezentavę identiteto bruožai, per kuriuos jos padėjo kurtis viso miesto identitetui. Įvertinus kiekvienos teritorijos identiteto pokytį, buvo sudarytos 4 teritorijų klasifikacijos. 3 iš teritorijų (+, -, =) priklauso miesto centrinei daliai, o teritorija „x" – yra už miesto centro ribų (žr. 66 pav.).

66 pav. Teritorijų klasifikavimo schema (sudaryta autorės)

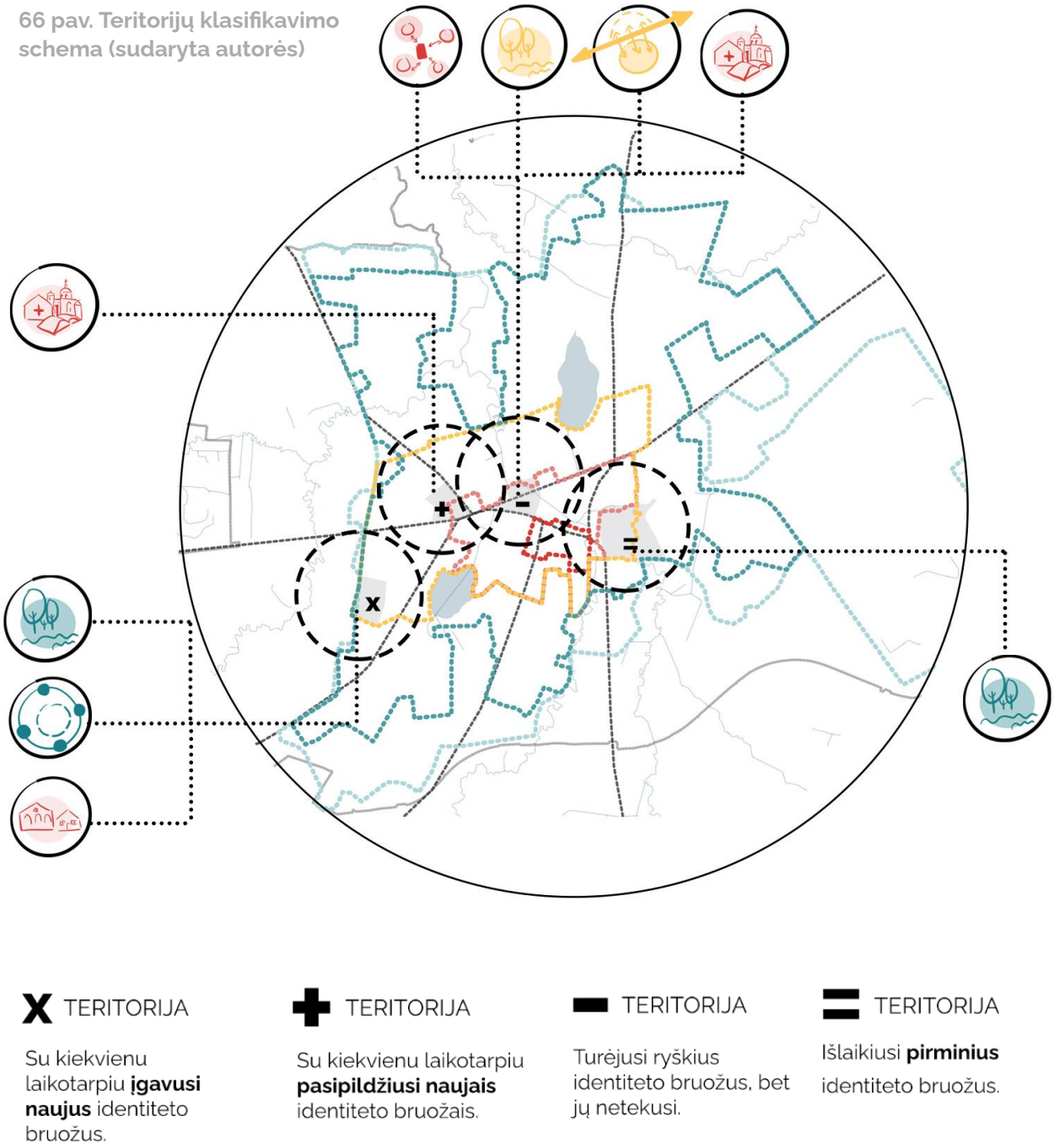

2.4. TERITORIJŲ YPATUMAI

2.4.1. TERITORIJŲ ANALIZĖ

„x" TERITORIJA (LENGVOJI PRAMONĖ)

ISTORINIAI BRUOŽAI:
Kadangi teritorija miesto periferijoje, ji neturi daug istorinių sluoksnių. Ryškiausi istoriniai bruožai buvo 1-osios žydų kapinės ir siaurojo geležinkelio stotis (1899m.). Šiuo metu teritorijoje yra išlikusi stotis (dabartinis laisvės kovų muziejus). 1-osios žydų kapinės 1962 metais sovietų sunaikintos. Šalia esančiame Šilinės miške sovietmečiu buvo įkurta estrada (vėliau apleista ir sunykusi).

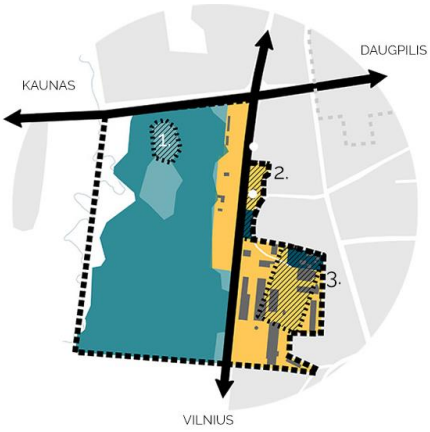

FUNKCINIS ZONAVIMAS

- Didelio užstatymo intensyvumo paslaugų zona
- Ekstensyvių želdynų teritorija
- Gyvenamoji zona
- Sunykusios ir identitetą funkciškai kūrusios teritorijos
  1. Estrada
  2. Siaurojo geležinkelio stotis
  3. Žydų kapinių vieta
- Kultūros paveldo objektai

NEMATERIALUS (SOCIALINIS) IDENTITETAS:
Vieta keitė savo veidą kiekvienu periodu, tačiau senųjų bruožų neišlaikė. Pradžioje tai buvo žydų kapinių vieta, stoties, ir galiausiai sunkiosios prekybos ir paslaugų vieta.

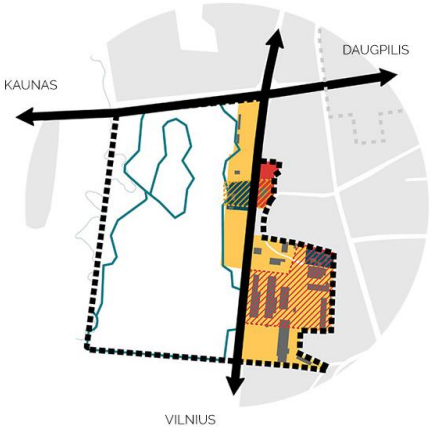

MORFOTIPAI

- Atskirai stovintys
- Laisvo planavimo
- Sodybinis
- Žydų kapinių zona (1925 m. ž)
- Atskirai stovintys (1925 m. ž)

TERITORIJOS ĮVEIKLINIMAS:
Utenos BP ši teritorija išskirta kaip didelio užstatymo intensyvumo paslaugų zona. Kadangi teritorija ribojasi su judriu keliu, ji yra dažnai lankoma. Didelis mašinų srautas identifikuoja paslaugų poreikį ir patogią lokaciją.

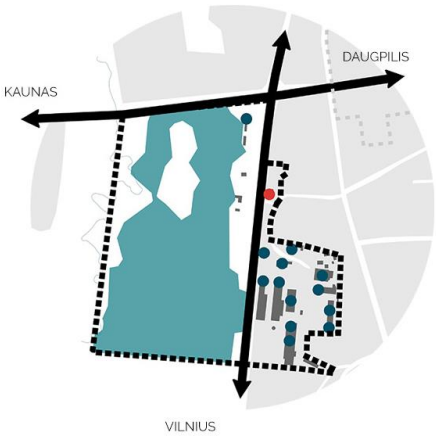

SOC.- EKO INFRASTRUKTŪROS SANTYKIS

- Soc. infrastruktūros objektas
- Komercinės paskirties objektas
- Centro riba

67 pav. „x" teritorijos analizė (sudaryta autorės)

„+" TERITORIJA (PAŠTO STOTIS)

ISTORINIAI BRUOŽAI:

19 a iškilęs, klasicistinio stiliaus pašto stoties statinių kompleksas, šalia Varšuva-Sankt- Peterburgas kelio trakto. Laikėsi miesto periferijoje. Tarpukariu miestui pradėjus plėstis anapus Basanavičiaus gatvės, šalia pašto stoties iškilo vidurinė mokykla. Pirmasis mokyklos tipologijos pastatas Utenoje.

FUNKCINIS ZONAVIMAS

- Pagrindinio centro zona
- Gyvenamoji zona
- Kultūros paveldo objektai

NEMATERIALUS (SOCIALINIS) IDENTITETAS:

Pašto reikmėms senasis pašto pastatų kompleksas buvo paskirtas iki 1992 m., tačiau nepriklausomybės laikotarpiu stotis perduota Utenos meno mokyklai, Visu teritorijos gyvavimo laikotarpiu joje vyravo socialinė/kultūrinė vietos paskirtis.

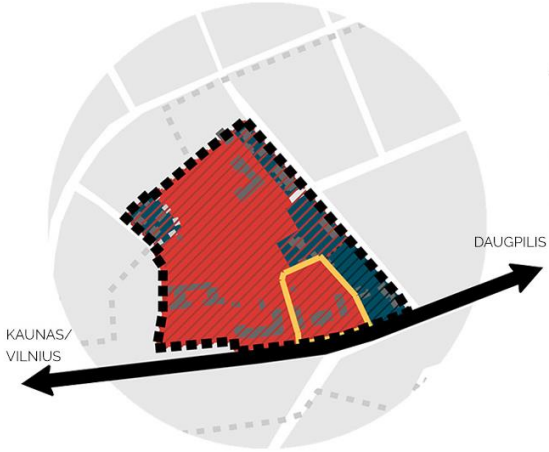

MORFOTIPAI

- Kompleksų užstatymas
- Sodybinis
- Kompleksų užstatymas (1925 m. ž)
- Sodybinis (1925 m. ž)
- Istoriškai vertingi kompleksai

TERITORIJOS ĮVEIKLINIMAS:

Pašto stotyje veikia Utenos meno mokykla, rūsyje veikia dailės galerija „Rūsys" ir senojo pašto bei mokyklos muziejus. Utenos paštas tapo ne tik mokslo, meno, kultūros, bet ir turistų traukos vieta. Šalia esanti progimnazija buvo uždaryta 2021 metais.

SOC.- EKO INFRASTRUKTŪROS SANTYKIS

- Soc. infrastruktūros objektas
- Komercinės paskirties objektas
- Centro riba

68 pav. „+" teritorijos analizė (sudaryta autorės)

„-" TERITORIJA (MIESTO SODAS)

ISTORINIAI BRUOŽAI:
Teritorija yra netoli senosios miesto dalies bei tarpukariu besiformavusio naujojo miesto centro. Išlikusi tarpukariu kurto miesto sodo dalis. netoliese tuo pačiu laikotarpiu iškilę Šaulių namai. Šiuo metu didelė teritorijos dalis apstatyta sovietinio tipo pastatais, daug vietos charakterį formavusių pastatų buvo nugriauti (stačiatikių cerkvė, miesto pieninė).

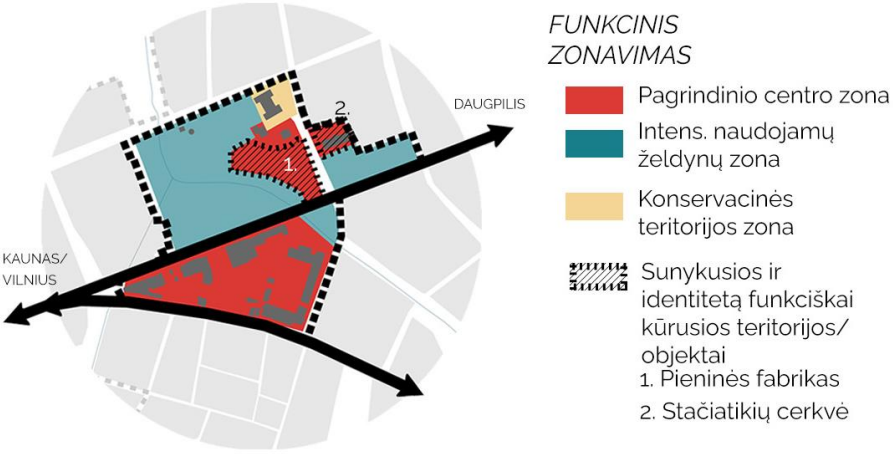

NEMATERIALUS (SOCIALINIS) IDENTITETAS:
Teritorija yra prie svarbaus istorinių kelių ir gatvių mazgo bei yra kertama - Basanavičiaus gatvės, (19 a. nutiesto plento Peterburgas-Varšuva), todėl žymi Tarpukariu vykusį senosios dalies peraugimą į naująją miesto dalį. Šalia Basanavičiaus gatvės stovėjusios pieninės vietoje esanti automobilių stovėjimo aikštelė iki šiol vadinama „pieninės aikštele".

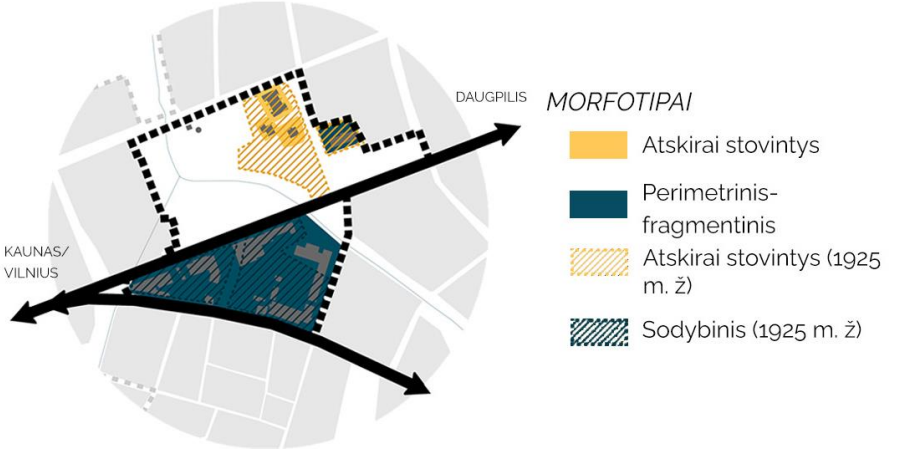

TERITORIJOS ĮVEIKLINIMAS:
Struktūriškai patogi ir svarbi lokacija, tačiau neišpildytas centro potencialas. Nepastovus ir žemas teritorijos naudojimas. T.y. daug teritorijos pastatų yra nenaudojami, arba po trumpo laiko apleidžiami neišgalint įsitvirtinti.

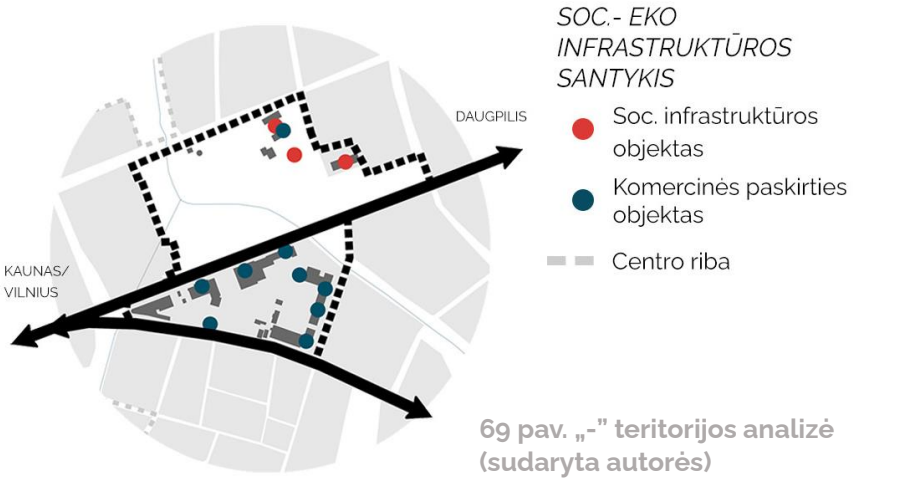

69 pav. „-" teritorijos analizė (sudaryta autorės)

„=" TERITORIJA (UTENOS DVARAS)

ISTORINIAI BRUOŽAI:
Nuo miesto sukūrimo minimas Utenos dvaras su jam priklausiusiomis žemėmis ir ūkiniais pastatais. 1918 dvare įkurta Saulės gimanzija. 1960 m. pradėtas statyti naujas mokyklos pastatas, kuris veikia iki šiol.

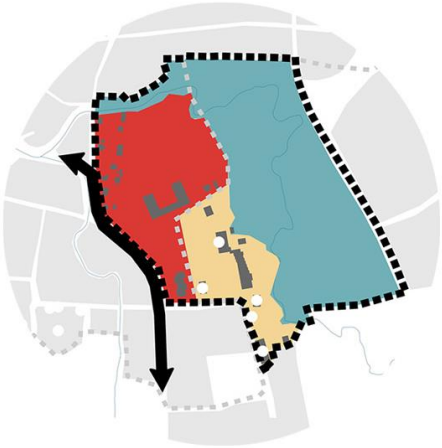

FUNKCINIS ZONAVIMAS

- Pagrindinio centro zona
- Intens. naudojamų želdynų zona
- Konservacinės teritorijos zona
- Kultūros paveldo objektai

NEMATERIALUS (SOCIALINIS) IDENTITETAS:
Vieta išlaikė kultūrinį įvaizdį, bėgant metams jį stiprino. Nors dvaro rūmai kurį laiką buvo apleisti, savivaldybės sprendimas juos atnaujinti bei atverti visuomenei, kaip vieną iš švietimo įstaigų, buvo tikslingas.

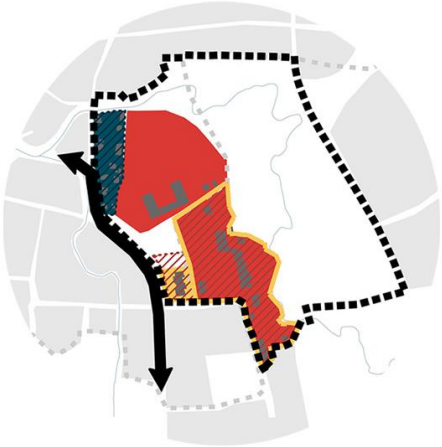

MORFOTIPAI

- Kompleksų užstatymas
- Laisvo planavimo
- Sodybinis
- Kompleksų užstatymas (1925 m. ž)
- Sodybinis (1925 m. ž)
- Istoriškai vertingi kompleksai

TERITORIJOS ĮVEIKLINIMAS:
Teritorija yra įveiklinta. Šiuo metu teritorijoje veikia Saulės gimnazija, buvusiame dvaro pastate įkurtas šiuolaikinis STEAM centras, Nors į paveldą įtraukti dvaro ūkiniai pastatai yra apleisti ir be ryškios paskirties, už dvaro esančioje teritorijoje įrengtas Krašuonos parkas.

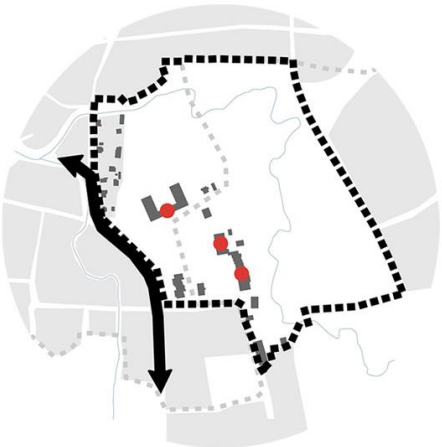

SOC.- EKO INFRASTRUKTŪROS SANTYKIS

- Soc. infrastruktūros objektas
- Komercinės paskirties objektas
- Centro riba

70 pav. „=" teritorijos analizė (sudaryta autorės)

2.4.2. TERITORIJŲ PALYGINIMAS

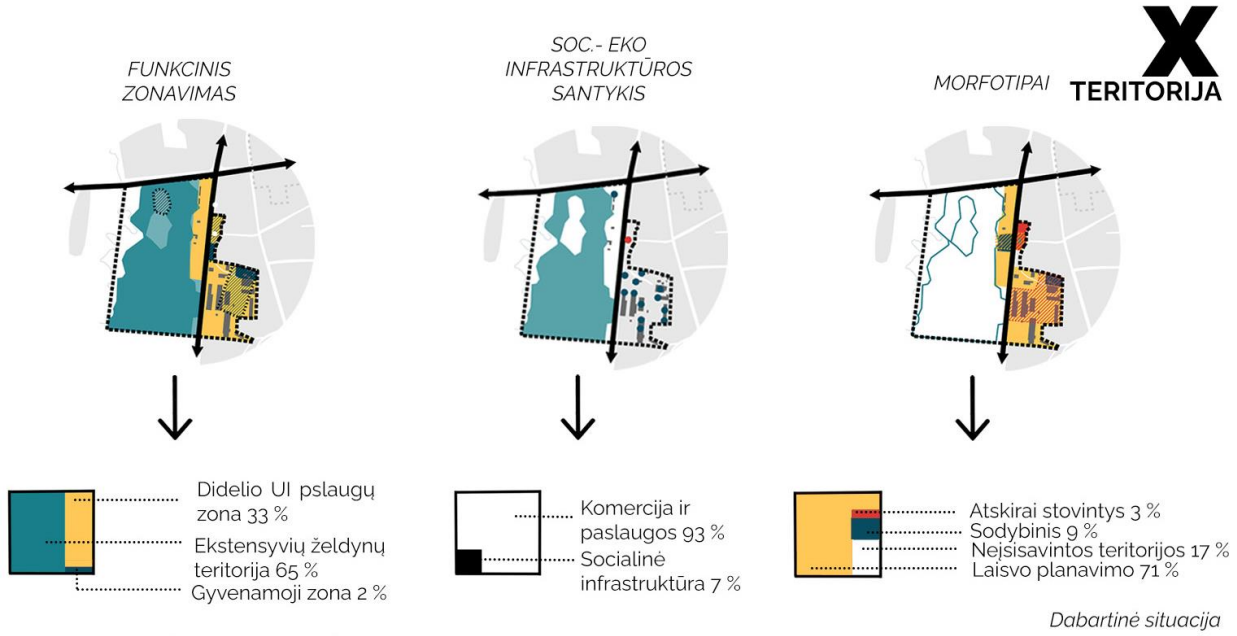

FIZINIO POKYČIO GALIMYBĖS:

Didelės. Teritorijoje esantys angarai, neturi didelės urbanistinės ir architektūrinės vertės. Teritorija nepriklauso centrinei miesto daliai, joje taip pat nėra koservacinių teritorijų. Buvusi istorinė vertė prarasta, ryškus dabartinės infrastruktūros indėlis į šiandienos identitetą, kuris nėra siekiamybė. Miesto valdžios siekis atgaivinti estrados teritoriją ir paskirtį tai - impulsas teritorijos atgaivinimui.

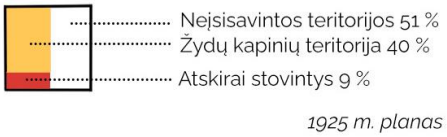

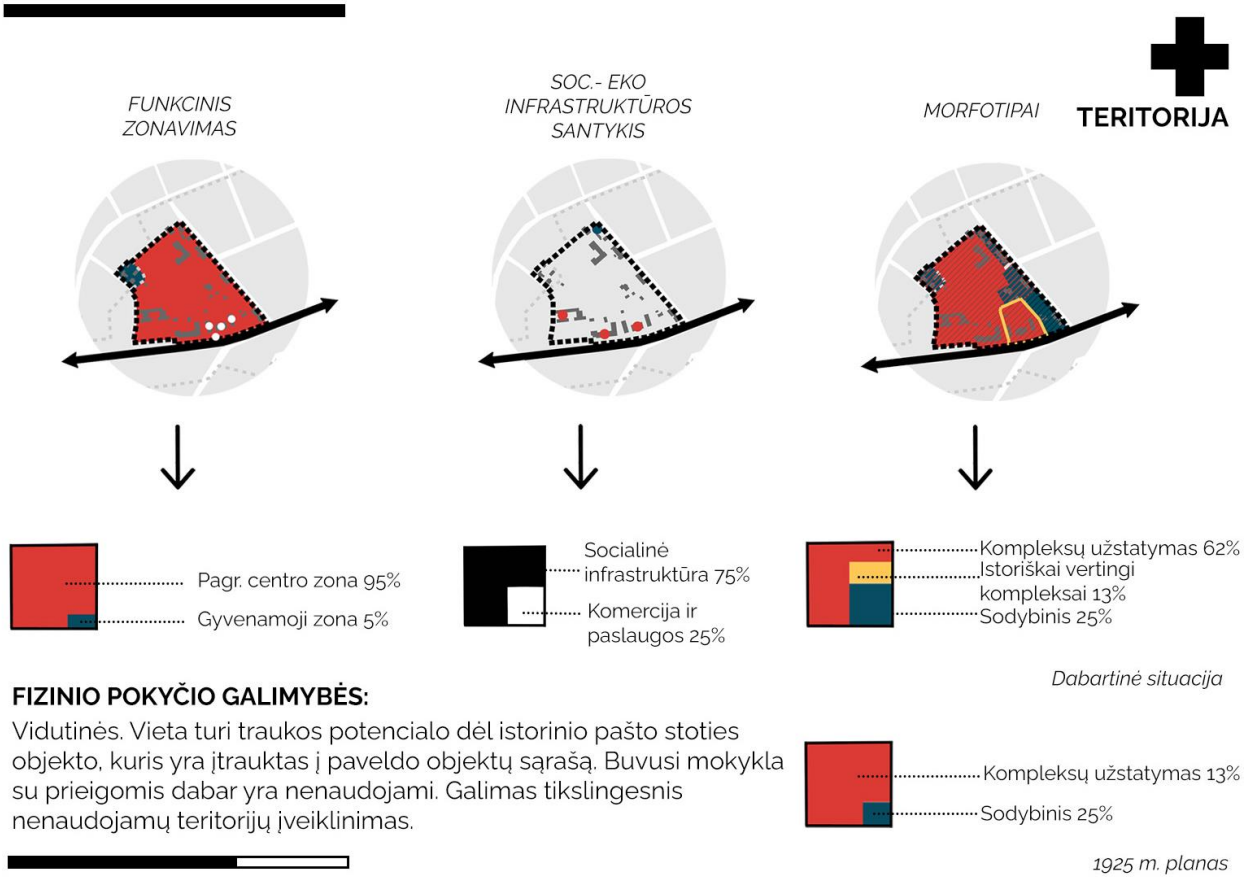

FIZINIO POKYČIO GALIMYBĖS:

Vidutinės. Vieta turi traukos potencialo dėl istorinio pašto stoties objekto, kuris yra įtrauktas į paveldo objektų sąrašą. Buvusi mokykla su prieigomis dabar yra nenaudojami. Galimas tikslingesnis nenaudojamų teritorijų įveiklinimas.

71 pav. Lyginamosios teritorijų „x" ir „+" schemos (sudaryta autorės)

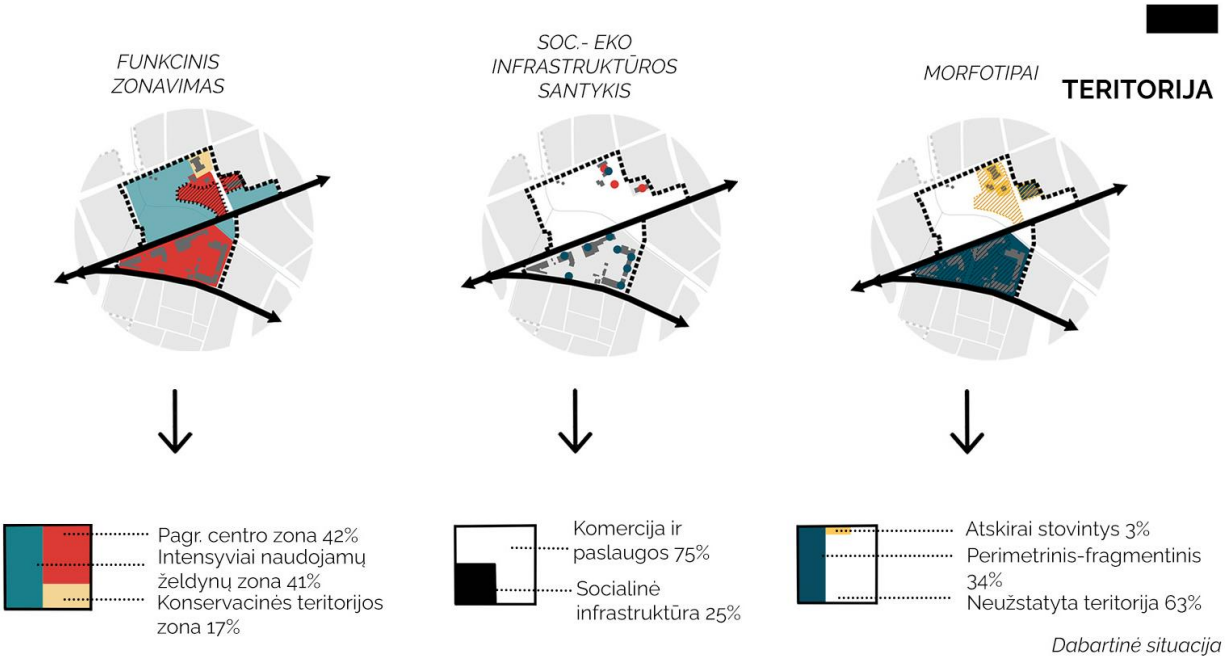

FIZINIO POKYČIO GALIMYBĖS:

Didelės. Nors teritorijoje ir yra išskirta konservacinė zona, vietoje vyrauja sovietinio laikmečio architektūra. Yra neišnaudotų teritorijų, kuriose galima tiek smulki integracija, tiek nauja statyba.

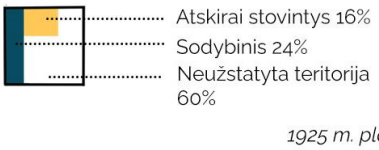

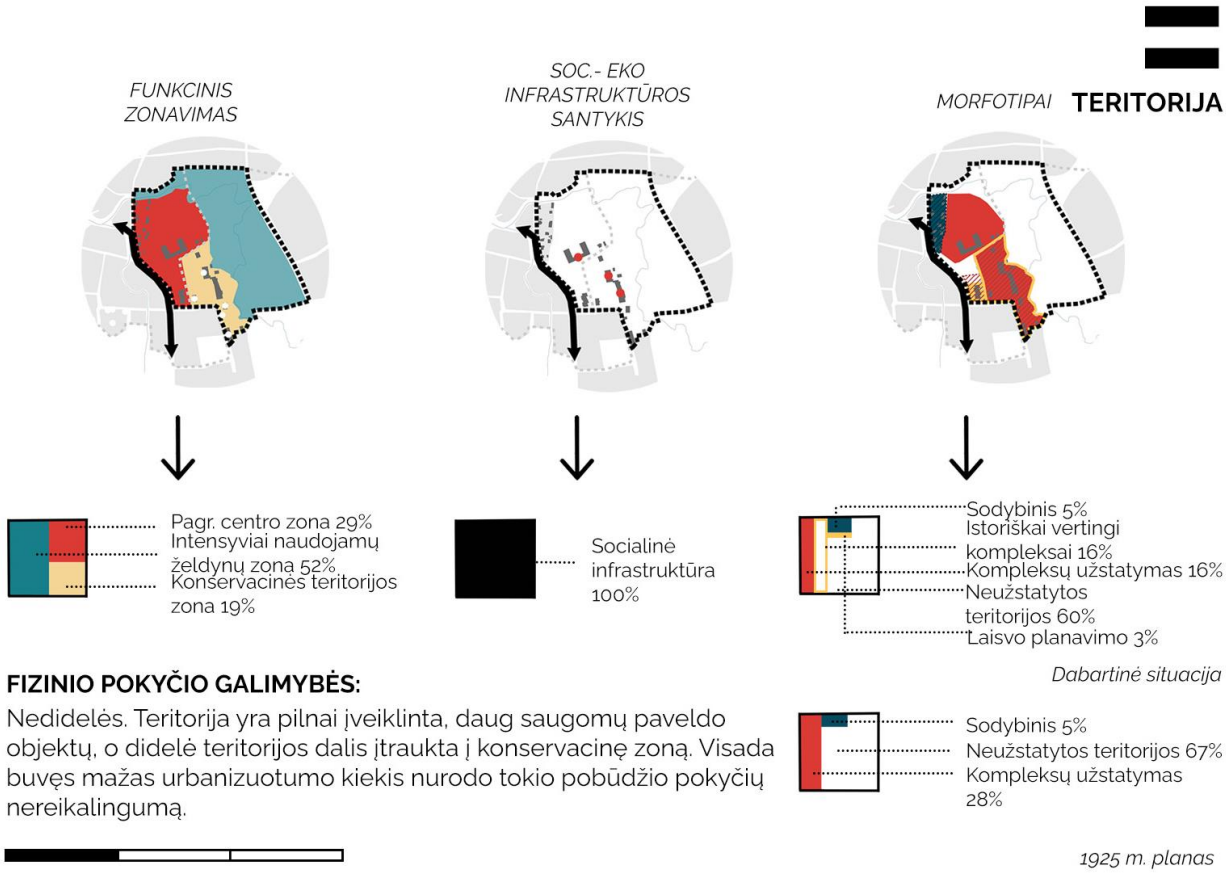

FIZINIO POKYČIO GALIMYBĖS:

Nedidelės. Teritorija yra pilnai įveiklinta, daug saugomų paveldo objektų, o didelė teritorijos dalis įtraukta į konservacinę zoną. Visada buvęs mažas urbanizuotumo kiekis nurodo tokio pobūdžio pokyčių nereikalingumą.

72 pav. Lyginamosios teritorijų „- " ir „=" schemos (sudaryta autorės)

2.4.3. TERITORIJOS ATRANKA

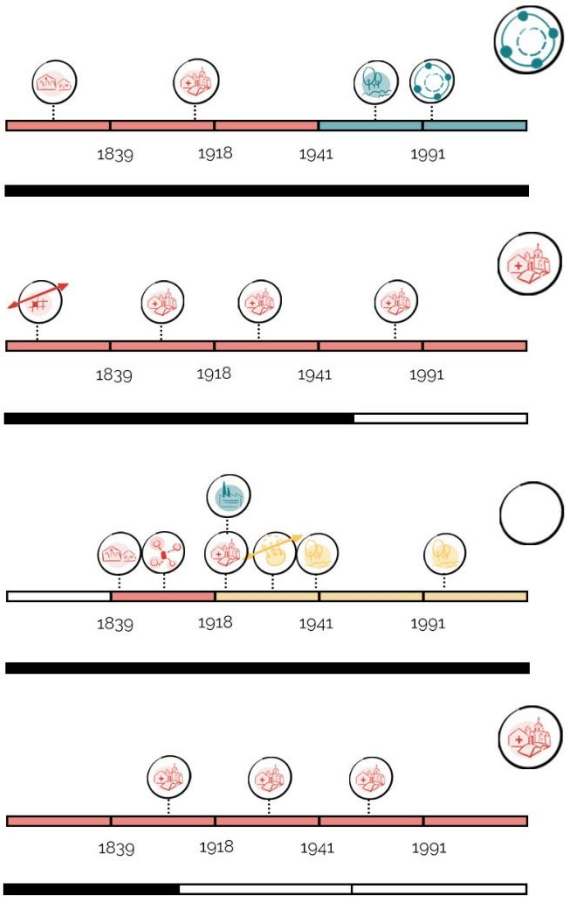

X TERITORIJA

„x" teritorija turi vidutinį (skalėje nuo 0 iki 3, vertė - 2) identiteto ženklų rinkinį. Jos fizinio pokyčio galimybės - didelės.

+ TERITORIJA

Laikui bėgant „+" teritorija patyrė mažą identiteto pokytį. Vietos fizinio pokyčio galimybės - vidutinės.

– TERITORIJA

„-" teritorija per laikotarpius sukaupė didelį identiteto bruožų rinkinį, tačiau šiuo metu ryškaus identiteto miestui nekuria. Anksčiau aptartos vietos fizinio pokyčio galimybės - didelės.

= TERITORIJA

Teritorija „=" yra autentiška, o vietos socialinis vaidmuo ir identitetas mažai kito. Dėl turtingos istorinės vertės ir konservacinių zonų, vietos fizinio pokyčio galimybės - nedidelės.

73 pav. Vertinimo skalių sistema (sudaryta autorės)

Siekiant išskirti teritoriją buvo atsižvelgiama į identiteto ženklų kiekį, ir fizinio identiteto nulemtas fizinio pokyčio galimybes (žr. 73, 74 pav.). Diagrama rodo fizinio pokyčio galimybių priklausomybę nuo identiteto ženklų pokyčio per laikotarpius, kai 3 yra didelis, o 1 – mažas. T. y. kuo arčiau koordinačių susikirtimo, tuo teritorija labiau monofunkcė, ar ilgiau nekitusi.

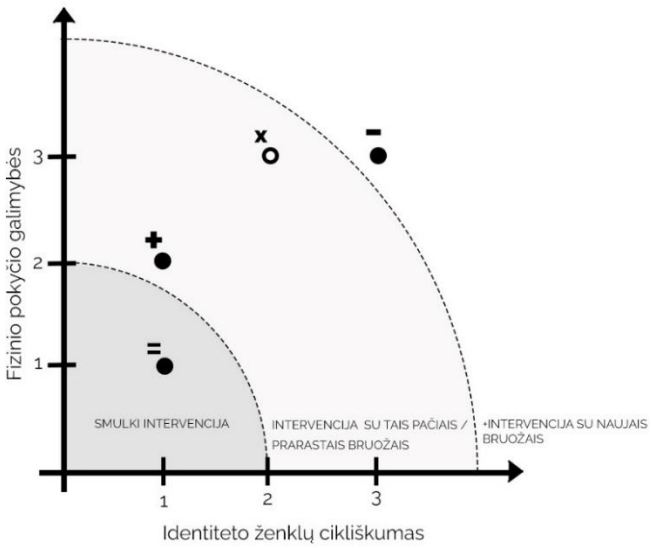

74 pav. Teritorijų atrankos vertinimas (sudaryta autorės)

Darbui pasirenkama didžiausią identiteto bruožų kiekį ir galimybes teikianti teritorija pažymėta minuso ženklu. Jos galimos vystymo kryptys: intervencija su turėtais identiteto bruožais ir / arba su naujai kuriamais identiteto bruožais.

2.5. CENTRO VYSTYMO MODELIAI

Atsižvelgiant į tyriminėje dalyje aptartus miesto centrų vystymo būdus, buvo išskirti trys Utenos miesto centro vystymo modeliai: sociokultūrinis, ekonominis ir jungtinis.

Sociokultūriniame pabrėžiama skirtingus laikotarpius reprezentuojančių socialinių / kultūrinių objektų reikšmė (žr. 2 lentelė), o miesto centras yra stiprinamas vertikalia (y) kryptimi (žr. 75 pav.). Ekonominio miesto modelio vystymas vyksta horizontalia (x) kryptimi, palei miesto centrą kertančią Basanavičiaus g. (žr. 76 pav.). Taip yra iškeliamos išvystytos infrastruktūros ir patogaus pasiekiamumo reikšmės. Jungtinis centro modelis yra konstruojamas apjungiant socialinį ir ekonominį aspektus (žr. 77 pav.). Aukštesnio (3-iojo ir 4-ojo) ūkio sektoriaus darbai yra koncentruojami šalia įvažiavimo į miesto centrą

SOCIALINIS MODELIS

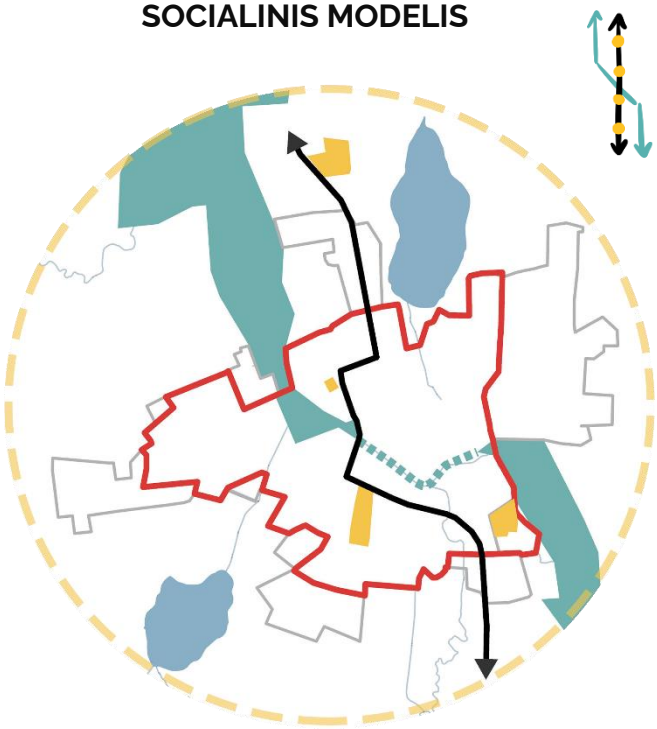

75 pav. Socialinis miesto centro vystymo modelis (sudaryta autorės)

PRIVALUMAI

+ Skatinama architektūrinė ir funkcinė miesto centro įvairovė;

+ Apjungiami ir vertikaliu ryšiu sustiprinami miesto kultūriniai objektai

+ Palaikomi tiek vietinių tiek aplinkinių miestų gyventojų sociokultūriniai poreikiai;

+ Iškeliama socialinių objektų reikšmė didina turizmo traukos galimybes;

TRŪKUMAI

- Miestas gali tapti „nišiniu" ir priklausomu nuo sezono;

- Nepritraukiamos didelės investicijos, nekuriama daug papildomų darbo vietų;

- Nepritraukiami nuolatiniai gyventojai

EKONOMINIS MODELIS

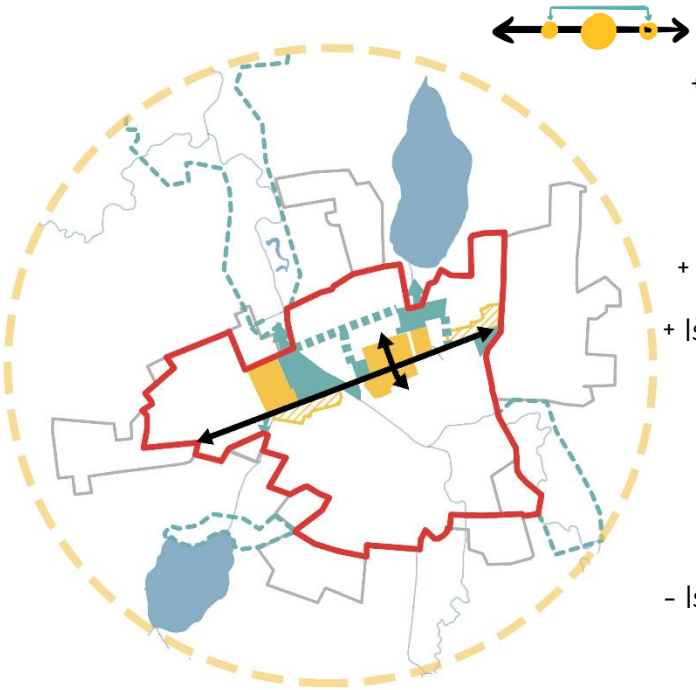

76 pav. Ekonominis miesto centro vystymo modelis (sudaryta autorės)

PRIVALUMAI

+ Aukštesnio lygio darbo vietos, geriau apmokamas darbas, geresnė gyventojų ekonominė padėtis;

+ Darbų kiekio ir įvairovės pasiūla;

+ Išnaudojama patogi kelio lokacija;

TRŪKUMAI

- Dažna masinė statyba, todėl estetika ir aplinka gali tapti antraplaniais.

- Išliekanti centrą kertančio judraus tranzito galimybė,

- Centras nepatenkina socialinių ir kultūrinių dirbančio žmogaus poreikių.

JUNGTINIS MODELIS

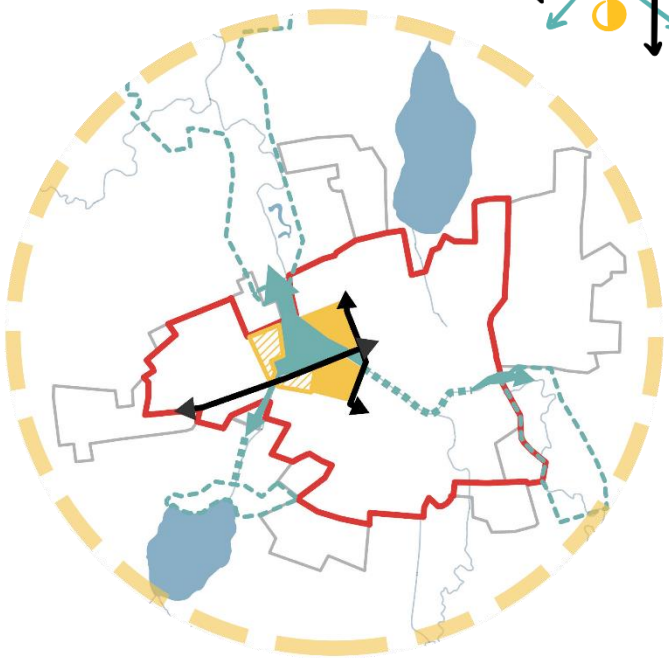

77 pav. Jungtinis miesto centro vystymo modelis (sudaryta autorės)

PRIVALUMAI

+ Vyraujanti miesto centro įvairovė;

+ Traukiamos investicijos tolimesniam miesto vystymuisi ir patenkinami gyventojų socialiniai poreikiai;

+ Išnaudojama pagrindinio kelio padėtis centro atžvilgiu.

2.6. EKSPERIMENTINĘ-TIRIAMĄJĄ DALĮ APIBENDRINANČIOS IŠVADOS:

1) Atsižvelgiant į metodikos principus, miesto urbanistinę analizę, bei nagrinėjamą problematiką galima prieiti prie išvadų.
2) Nepaisant žemų Utenos apskrities užimtumo rodiklių, Utenos rajonas demografinę statistiką palaiko gana stabilią ir apskrities centro vaidmenį atlieka.
3) Kadaise multifunkcė miesto centrinė dalis (miesto sodo teritorija) turi daugiausiai potencialo prarastam miesto identiteto atgaivinimui.
4) Atsižvelgiant į teritorinį potencialą (nevertingų pastatų, laisvų sklypų) ir didelių fizinių pokyčių galimybes, atrinktą teritoriją siūloma vystyti per turėtus, turimus ir naujai kuriamus identiteto bruožus.
5) Remiantis analitinėje-tiriamojoje dalyje išskirtais centro vystymo modeliais, galima sukonstruoti tris Utenos miesto centro vystymo alternatyvas: socialinę, ekonominę ir jungtinę.
6) Dėl savo daugiakompleksiškumo ir kuriamos pridėtinės vertės, Utenos miesto centrui parenkamas jungtinis miesto centro vystymo modelis.

3. EKSPERIMENTINĖ- PROJEKTINĖ DALIS

3.1. TERITORIJOS VYSTYMO GAIRĖS PER ERDVINĮ TERITORIJOS POKYTĮ

3.1.1. TERITORIJOS TAPATUMO BRUOŽŲ RINKINIAI

Atsižvelgiant į atliktą tyrimą ir identiteto bruožų rinkinių vertinimą, tolimesnei koncepcijai yra pasirenkama tarpukariu intensyviausią urbanistinį ir funkcinį pokytį patyrusi miesto sodo teritorija („-" teritorija), esanti šaulių namų ir Utenos autobusų stoties prieigose. Kaip buvo aptarta ankstesniame skyrelyje, šios vietos kaip apsijungiančio, multifunkcio centro įvaizdis darbe bus vystomas per jungtinį miesto centro modelį. Šiuo modeliu bus siekiama apjungti sociokultūrinę ir ekonominę infrastruktūrą, taip sutelkti vietinius kultūrinius objektus bei stiprinti ekonominę viso miesto centro reikšmę. Teritorijos vystymo siekis yra, jog teritorija įgytų identitetą, reprezentuotų daugialypiškumą, ir suteiktų sociokultūrinį bei ekonominį augimo stimulą miesto centrui per kuriamą prekybos ir paslaugų teikimą. Bendrą miesto centro sklaidą yra siekiama sumažinti padidinus paslaugų bei pastovių gyventojų centre koncentraciją.

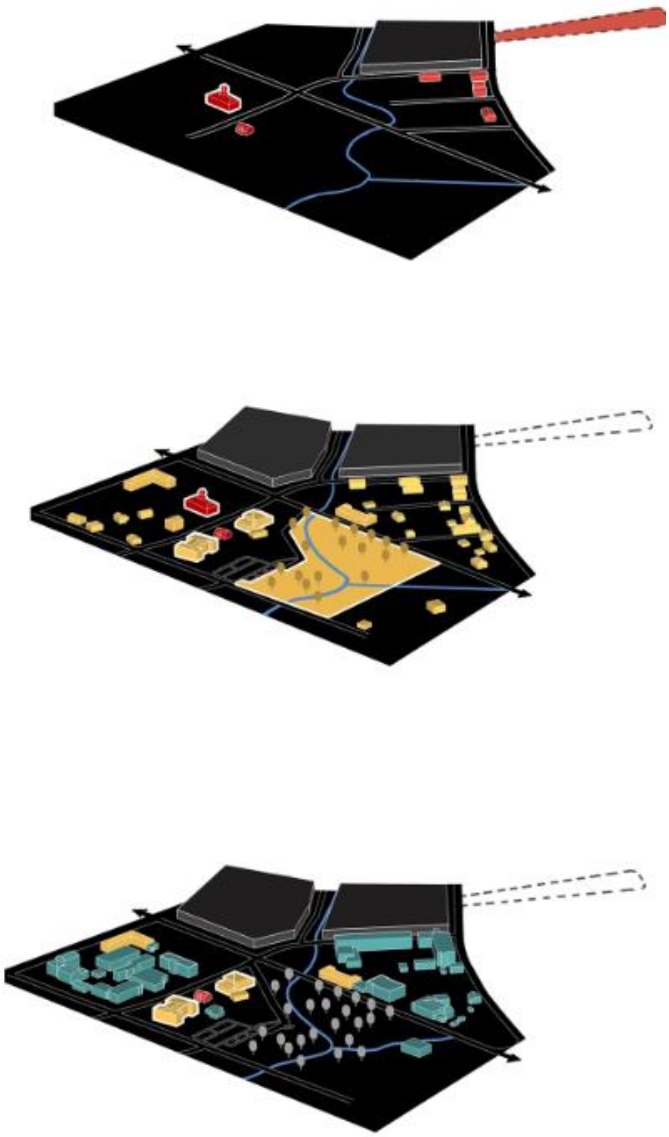

78 pav. Miesto sodo teritorijos ir prieigų užstatymo pokytis (sudaryta autorės)

Kaip jau buvo aptarta anksčiau, Utenos miestas susiduria su traukimosi reiškiniu, migracija. Miesto centras tuštėja, pastatai yra apleidžiami, tačiau prekybinės paskirties objektų statyba miesto periferijoje yra vis dar labai gaji.

Miesto centras yra nesukoncentruotas, jaučiamas paslaugų, pėsčiajam ir dviratininkui skirtų kelių bei rekreacinių erdvių trūkumas, todėl šių problemų sprendiniai turi atsispindėt ir detalizacijos procese.

Atrinkta miesto sodo teritorija „-" buvo nagrinėjama per užstatymo pokytį. Atsižvelgiant į identiteto ženklų vertinimą, urbanistines savybes, užstatymo vertę, teritorija yra suskaidoma į tris pozonius: teritorijas su turimais, turėtais ir naujai kuriamais identiteto bruožais. Atsižvelgiant į teritorijos identiteto ženklų rinkinį. koncepcijai yra iškeliamos trys teritorijos vystymo kryptys (žr. 79 pav.):

- grąžinant bruožus teritorijos pozonyje, kuriame jie buvo prarasti. Didinant miesto ekonomiką stiprinančių paslaugų ir 3-iojo bei 4-ojo ūkio sektoriaus darbų koncentraciją, integruojant šias dienas atitinkančius multikultūriškumo bruožus darbo imigrantų iš trečiųjų šalių integracijai;
- stiprinant identiteto bruožus teritorijos pozonyje, kuriame jie yra išlikę. T. y. vykdomas tarpukariu susiformavusių miesto vystymo apraiškų stiprinimas, užtvirtinant miesto sodo koncepciją ir Utenos šaulių namų reprezentatyvinę reikšmę;
- kuriant naujus identiteto bruožus pozonyje, neturejusiame ryškių identiteto bruožų. Siekiama pasiūlyti jungtiniam centro modeliui tinkančius teritorijos vystymo sprendinius, kuriančius darnaus ir miesto identitetą pabrėžiančio miesto centro įvaizdį.

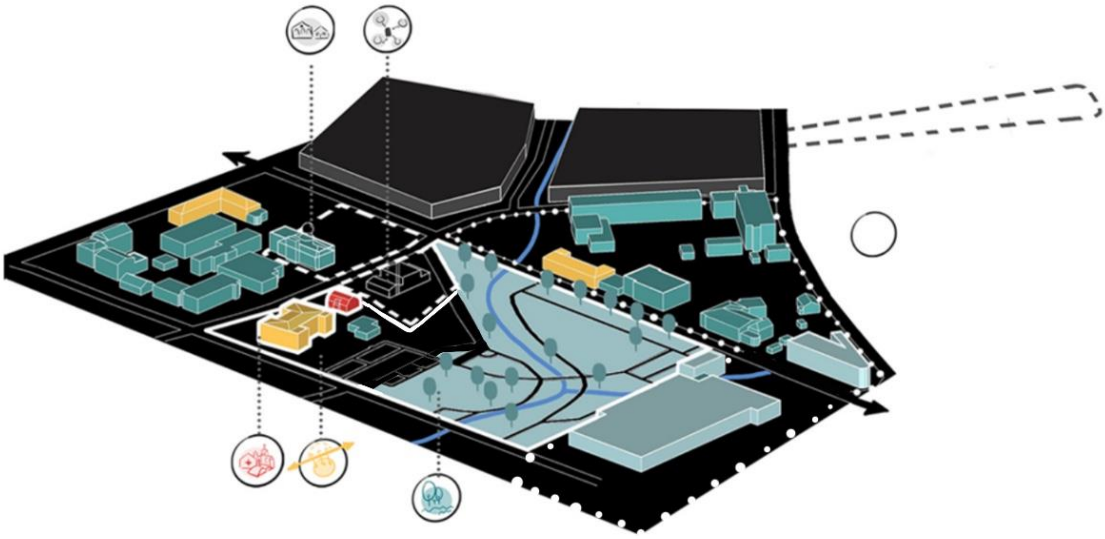

79 pav. Teritorijos bruožų rinkinys ir pozoniai (sudaryta autorės)

3.1.2. ISTORINIŲ ERDVINIŲ SLUOKSNIŲ SAMPLAIKA

Atrinkta miesto sodo teritorija žymi ribą tarp `senosios miesto dalies ir naujai tarpukariu formuotos. Sluoksniuojant vietos istorinius žemėlapius išryškėja, du erdvinių miesto vystymo krypčių tipai, (žr. 81 pav.) kurie žymi miesto augimą ir gyventojų gyvenimo būdą iki pirmojo pasaulinio karo (miestelis su turgaus aikšte - pagrindine miesto ekonomikos varomąją jėga (žr. 80 pav.)) ir tarpukariu (miestas su vykdyta nuoseklia plėtra kitapus Basanavičiaus g., iškelta rekreacinių erdvių reikšme, aktyviu gatvių tvarkymu ir kultūriniu gyvenimu). Teritorija, esanti šių laikotarpių susikirtimo zonoje tampa tarpine, pereinamąja zona, todėl šių dviejų krypčių sanplaikos išryškinimas turėtų tapti dominuojančia ir centrą apjungiančia urbanistine kompozicija, kuri taip išreikštų ne tik miesto, bet ir pačios teritorijos ypatybes, taptų apjungiančiu vietos identiteto bruožu. Tokiu būdu būtų siekiama sumažinti senosios ir naujosios miesto centro dalies atskirtį per pagrindinį centrą kertantį traktą - Basanavičiaus gatvę.

80 pav. 1879 m. Utenos plano schema (Miškinis, 2005)

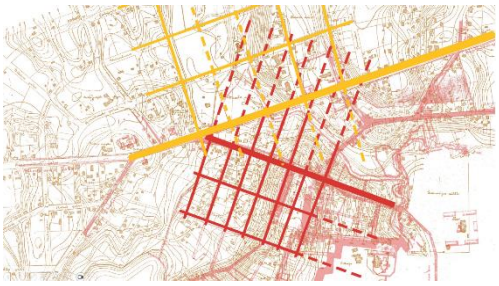

81 pav. Istorinių ašius susikirtimas (sudaryta autorės remiantis (Miškinis, 2005)

Atrastas susikertančių erdvinių ašių tinklas tampa viena iš sluoksniais dedamų kompozicinių priemonių, nurodančių tolimesnes koncepcijos galimybes. Tolimesnės ir įtaką vietos vystymui darančios gairės yra topografija, hidrografija bei svarbiausi teritorijos judėjimo keliai.

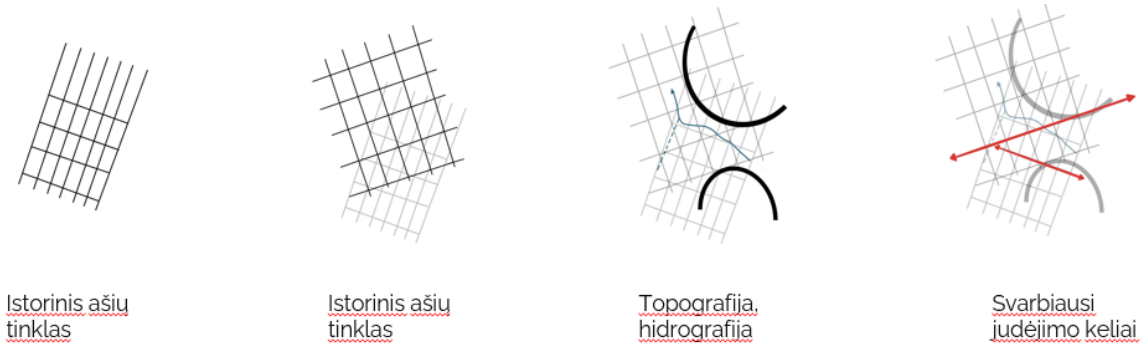

82 pav. Kompozicinės teritorijos vystymo gairės (sudaryta autorės)

3.2. TERITORIJOS VYSTYMO KONCEPCIJA

3.2.1. REGIONO TAPATUMAS

Tolimesnė svarbi teritorijos vystymo sudedamoji išlieka Utenos kaip regiono centro reikšmė. Atsižvelgiant į Utenos regione esančių miestų (Ignalina, Visaginas, Molėtai, Anykščiai ir Zarasai), kuriančių viso regiono veidą, svarbą, buvo išskirtos tapatumo bruožus stiprinančių įrankių kategorijos, įvietinančios klausimą - kur galima atsidurti, patekus į nors vieną iš išvardintų miestų? Kategorijų pavadinimai yra nulemti padėties šalyje ir fizinių (gamtinės ir antropogeninės) bei ekonominių charakteristikų. Įrankiai yra skirstomi į kategorijas, nurodančias landšafto architektūros ir funkcijos vystymo gaires. Išsamesnis šių įrankių taikymas komentuojamas detalizacijos proceso skyriuose.

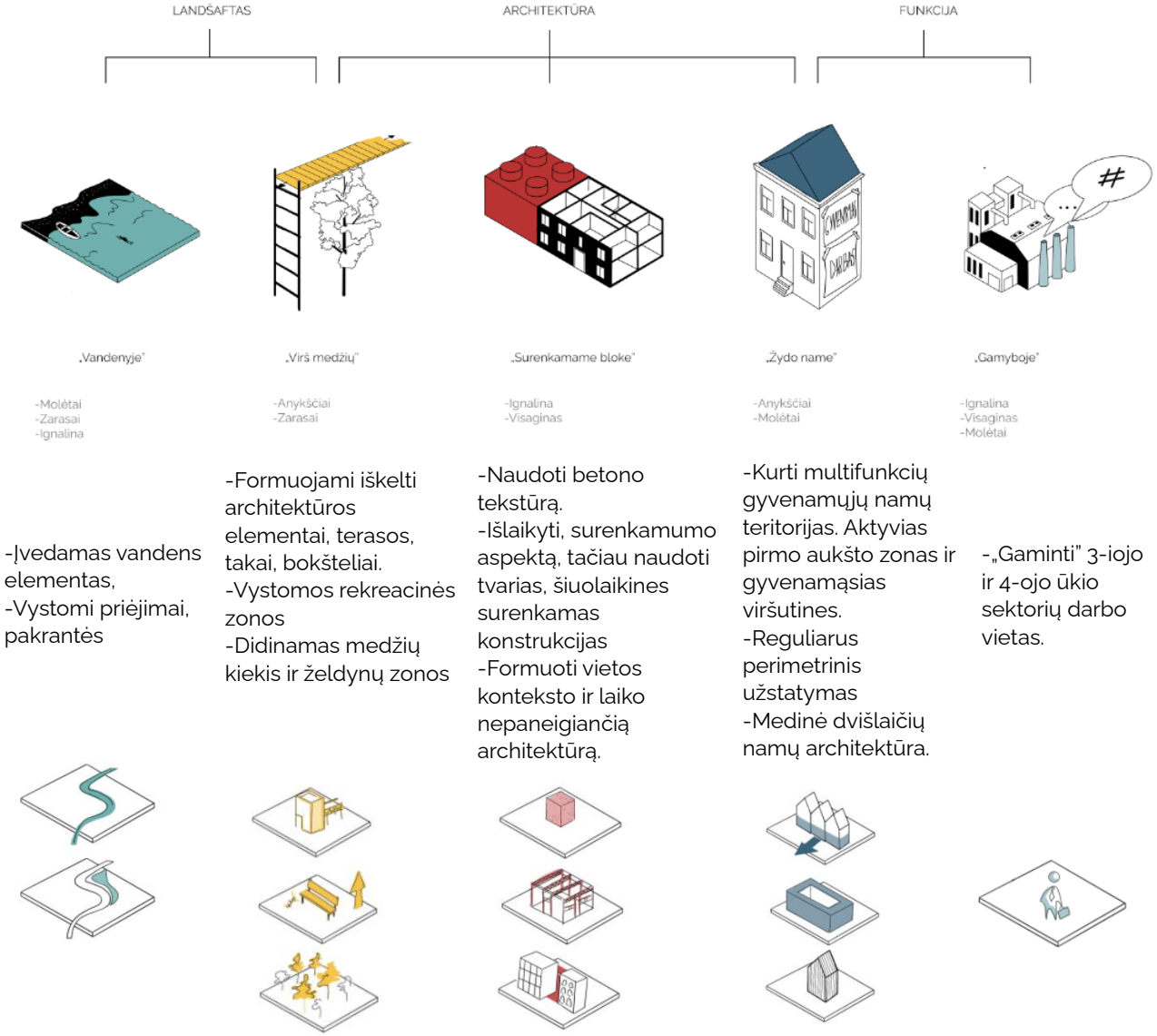

83 pav. Teritorijos vystymo kategorijos ir įrankiai (sudaryta autorės)

3.2.2.TERITORIJOS SKAIDYMO KONCEPCIJA

Tolimesnis teritorijos vystymas yra remiamas jungtiniame miesto centro modelyje apibrėžtų sociokultūrinės ir ekonominės ašių svarba. Siekiant šias ašis įveiklinti teritorijoje, buvo išvedamos atskylančios minėtų ašių atšakos, ekonominį aspektą sutelkiant vystomos teritorijos pradžioje, ties ryškinamais miesto vartais prieš įvažiavimą į miesto centrą, o sociokultūrinę ašį nuvedant nuo autobusų stoties, iki teritorijoje projektuojamų ir revitalizuojamų sociokultūrinių miesto objektų (šaulių namų bei kuriamo imigrantų integracijos centro). Sudurtomis ašimis yra atkartojamos pratęsto istorinio gatvių tinklo kryptys ir sukuriama kvadrato formos kompozicija, kuri persipina ir sujungia abipus Basanavičiaus gatvės esančias teritorijas.

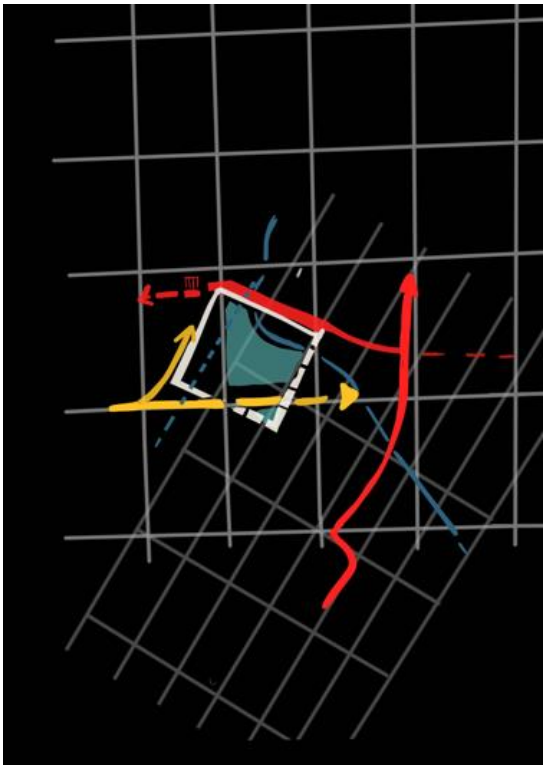

84 pav. Teritorijos vystymo koncepcijos schema (sudaryta autorės)

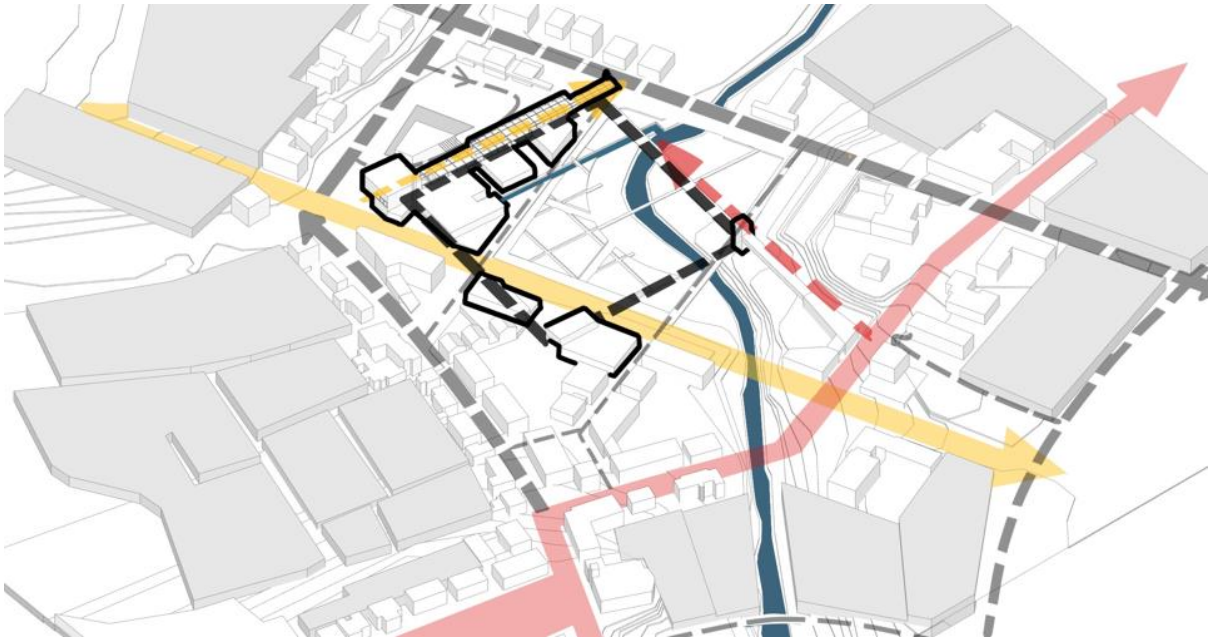

85 pav. Erdvinė teritorijos vystymo koncepcijos schema (sudaryta autorės)

3.2.3.ERDVINIS IDENTITETAS (AIKŠTĖS)

Ieškant miesto erdvės identiteto bruožų, buvo nagrinejama pagrindinė Utenos miesto erdvė – miesto aikštė. Išnagrinėjus miesto aikštės erdvinę struktūrą ir funkcinį pokyti, būtų galima išskirti tris Utenos miesto aikštės vaidmenis:

1) „Ne aikštė" – tai 19 a. Utenio aikštė, kurioje vyko aktyvi tuometė prekyba. tačiau jos viduryje buvęs gyvenamųjų namų užstatymas kėlė estetinį nepasitenkinimą bei buvo dvarininko ir miesto gyventojų pykčių priežastis. Tuo metu ši aikštė atstojo didelį užstatymo tankumą ir ekonominį miesto vystymosi impulsą, tačiau ryškios reprezentacinės funkcijos neatliko,

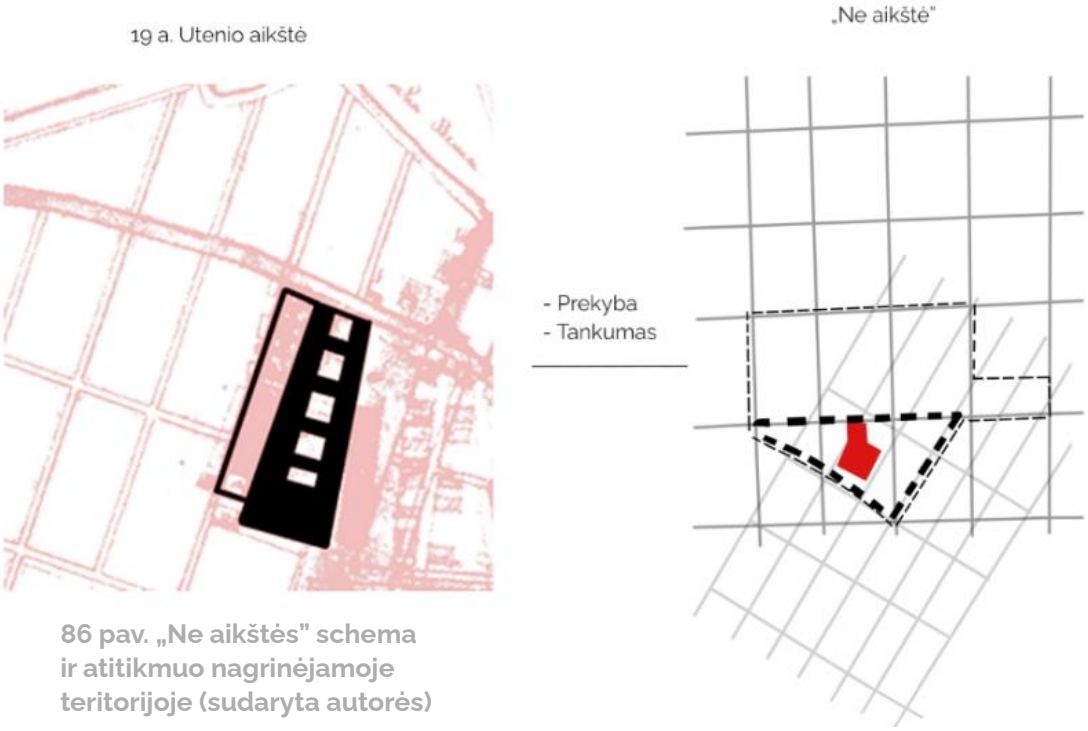

86 pav. „Ne aikštės" schema ir atitikmuo nagrinėjamoje teritorijoje (sudaryta autorės)

2) „Dvi aikštės" – tarpukario laikotarpio vaidmuo. Šalia pagrindinės prekybinės aikštes buvusi žydų aikštė su dviem sinagogomis ir ryškiu žydų prekybiniu bei kultūriniu gyvenimu. Išryškėję to meto bruožai aikštėje: multikultūriškumas, tikėjimas bei reprezentatyvumas;

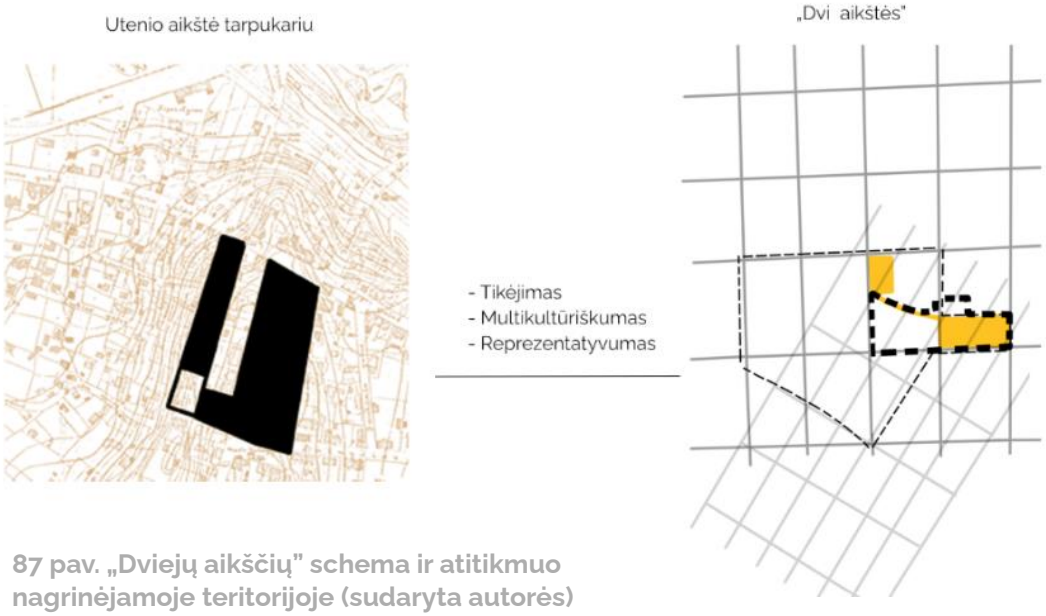

87 pav. „Dviejų aikščių" schema ir atitikmuo nagrinėjamoje teritorijoje (sudaryta autorės)

3) „Viena aikštė" – tai šiuolaikinės aikštės vaidmuo. Šiandieninė aikštė yra reprezentatyvi, prie jos įsikūrusi miesto savivaldybė bei Utenos kolegijos medicinos fakultetas. Visgi, pati aikštė ryškios funkcijos neturi ir yra tiesiog pereinama.

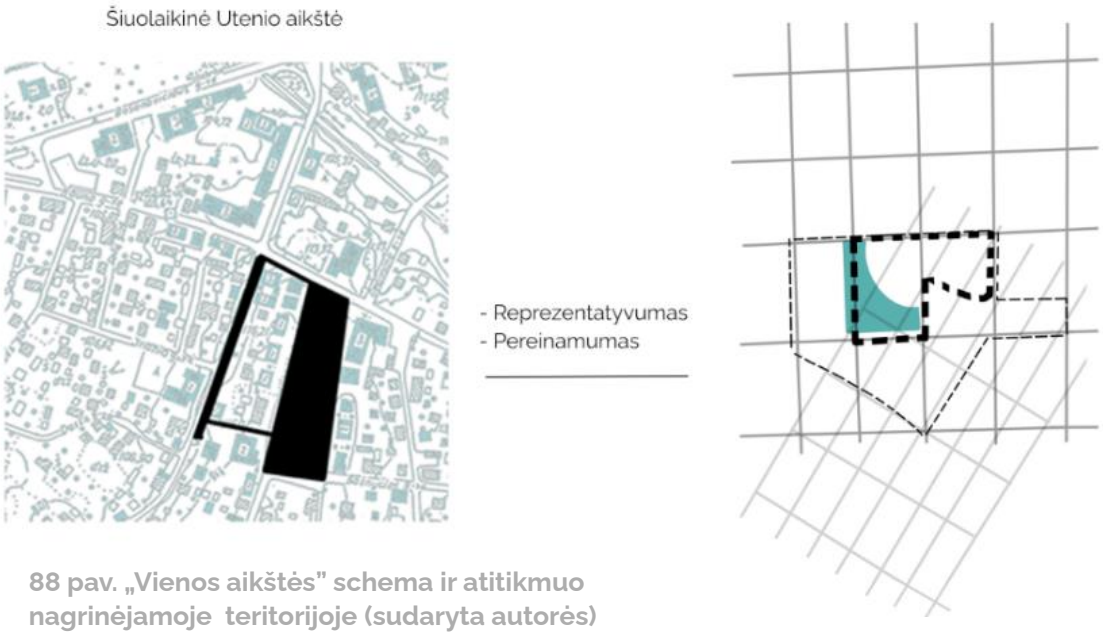

88 pav. „Vienos aikštės" schema ir atitikmuo nagrinėjamoje teritorijoje (sudaryta autorės)

Šių skirtingų aikščių identiteto bruožus siekiama įprasminti ir projektuojamoje teritorijoje. Pagal anksčiau minėtų ir išskirtų teritorijos pozonių vystymo gaires (identiteto ženklų grąžinimas, kūrimas ar stiprinimas) detalizuojamoje teritorijoje yra išskiriamos probleminės erdvės, kurioms šie vaidmenys turi būti priskiriami ir kurios plačiau aptariamos detalizacijos etape.

3.2.4. OBJEKTŲ IDENTITETAS

Pasirinkta teritorija nepasižymi ryškiais taškiniais identiteto bruožais, todėl tolimesniam vietos vystymui yra siūloma kurti *kryptį* nurodančius teritorijos ženklus. Tokių objektų buvo išskirti trys. Objektamas suteikti „trasos", „pakrantės" ir „akveduko" pavadinimai. „Trasos" objektas išskiriamas kaip 19 a. nutiestas ir dabartinę teritoriją kertantis Varšuvos-Sankt-Peterburgo traktas. Vietos identitetą norimą stiprinti per jo humanizavimą, kelio kaip barjero tarp seno ir naujo mažinimą. „Pakrantė" išskiriama kaip tarpukariu intensyviai tvarkyti pradėtų miesto ežerų pakrančių įprasminimas. Šalia Vyžuonos upės vingio įvedama rekreacinė zona. „Akvedukas" – tai sovietmečiu į vamzdį nuvestas Vyžuonėlės upelis, kuris įteka į teritorijoje esančią Vyžuonos upę. Dėl paplitusių šlapžemių ši teritorijos dalis nebuvo urbanizuojama, o pradėta vystyta tik sovietmečiu. Dabartine koncepcija yra siūloma iškelti jį į paviršių kaip vieną iš laike pamestų teritorijos tapatumo ženklų. neleidusių teritorijai visavertiškai vystytis.

89 pav. Taškinių identiteto objektų schema (sudaryta autorės)

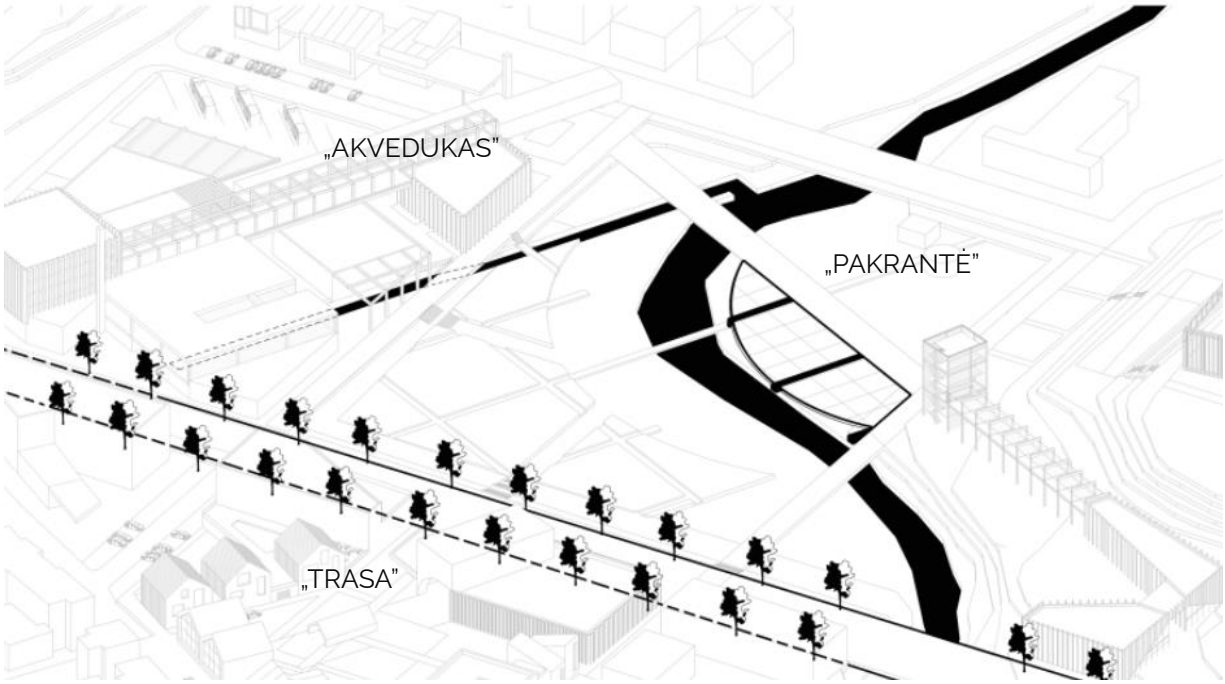

90 pav. Taškinių identiteto objektų erdvinė schema (sudaryta autorės)

3.3. DETALIZUOJAMI OBJEKTAI

3.3.1. ERDVIŲ DETALIZACIJA

Atrinkus erdvių atitikmenis buvo apibrėžiama teritorijos erdvių problematika. Nors pasirinktos erdvės yra pačiame centre, šalia visuomeninių objektų (šaulių namai, miesto sodas), tačiau jos yra tinkamai neįveiklintos, pavirtusios automobilių stovėjimo aikštelėmis, nekuria jungčių nei su svarbiais objektais, nei tarpusavyje Siūlomas sprendimas – didinti pėstiesiems skirtų zonų plotą, įtraukiant minkštąsias erdves ir pėsčiųjų takus, skaidant didelių gabaritų prekybos centrus (siūlomo komplekso teritorijos UT sumažėjo per 0.02), kur reikia didinant užstatymo tankumą smulkiais, senamiestį atkartojančiais architektūriniais sprendimais, kuriančiais siaurus praėjimus ir posūkius.

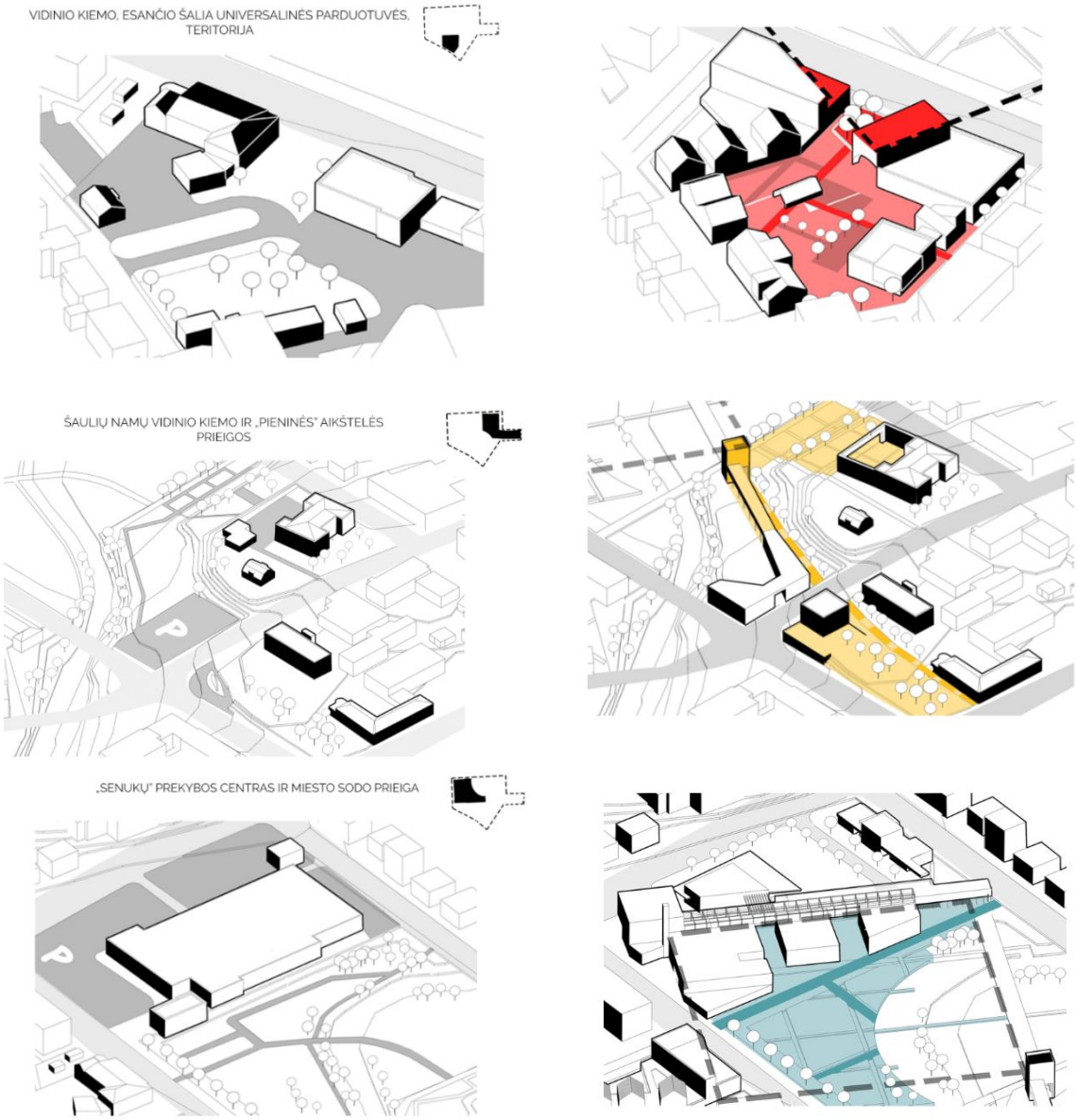

91 pav. Esama teritorijos erdvinė situacija ir siūlymas (sudaryta autorės)

„NE AIKŠTĖ"

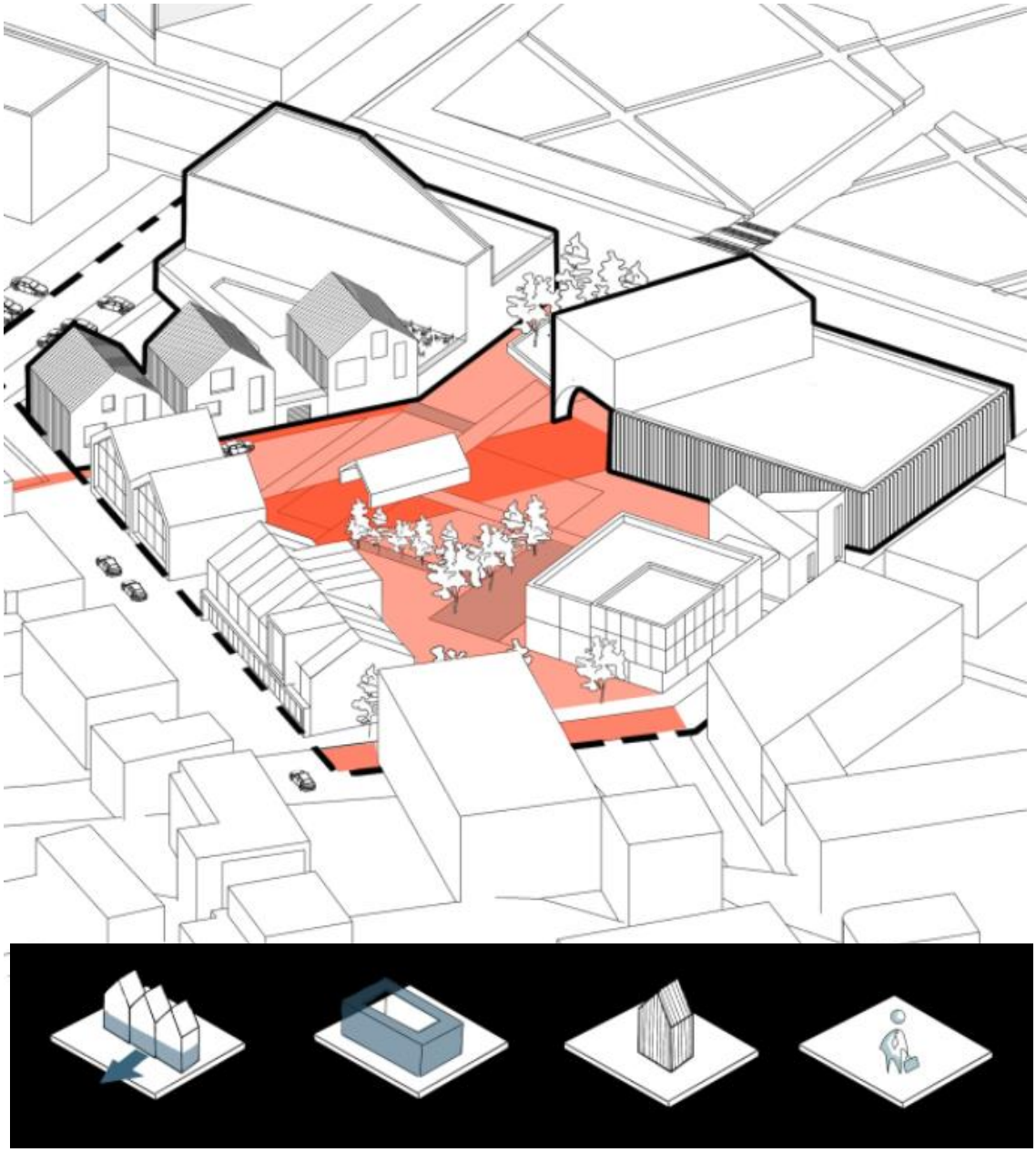

92 pav. „Ne aikštės" detalizacija (sudaryta autorės)

Universalinės parduotuvės galinio kiemo teritorijai (neturėjusiai identiteto bruožų) priskiriama bruožų *sukūrimo* kryptis ir erdvinis „ne aikštės" vaidmuo. Detalizacija yra siūlomas mišrus gyvenamasis kvartalas su komercijos ir paslaugų teikimo paskirties pastatais, nukreiptais į Basanavičiaus g., ir mišriais gyvenamaisiais namais esančiais sandūroje su Utenos senamiesčio riba. 19 a. Utenio aikštės interpretacija yra išreiškiama per sutankintą užstatymą bei aktyvią komercinę zoną. Kaip akcentas vidinės aikštės viduryje yra iškeliamas paviljonas, reprezentuojantis buvusį Utenio aikštės užstatymą.

„DVI AIKŠTĖS"

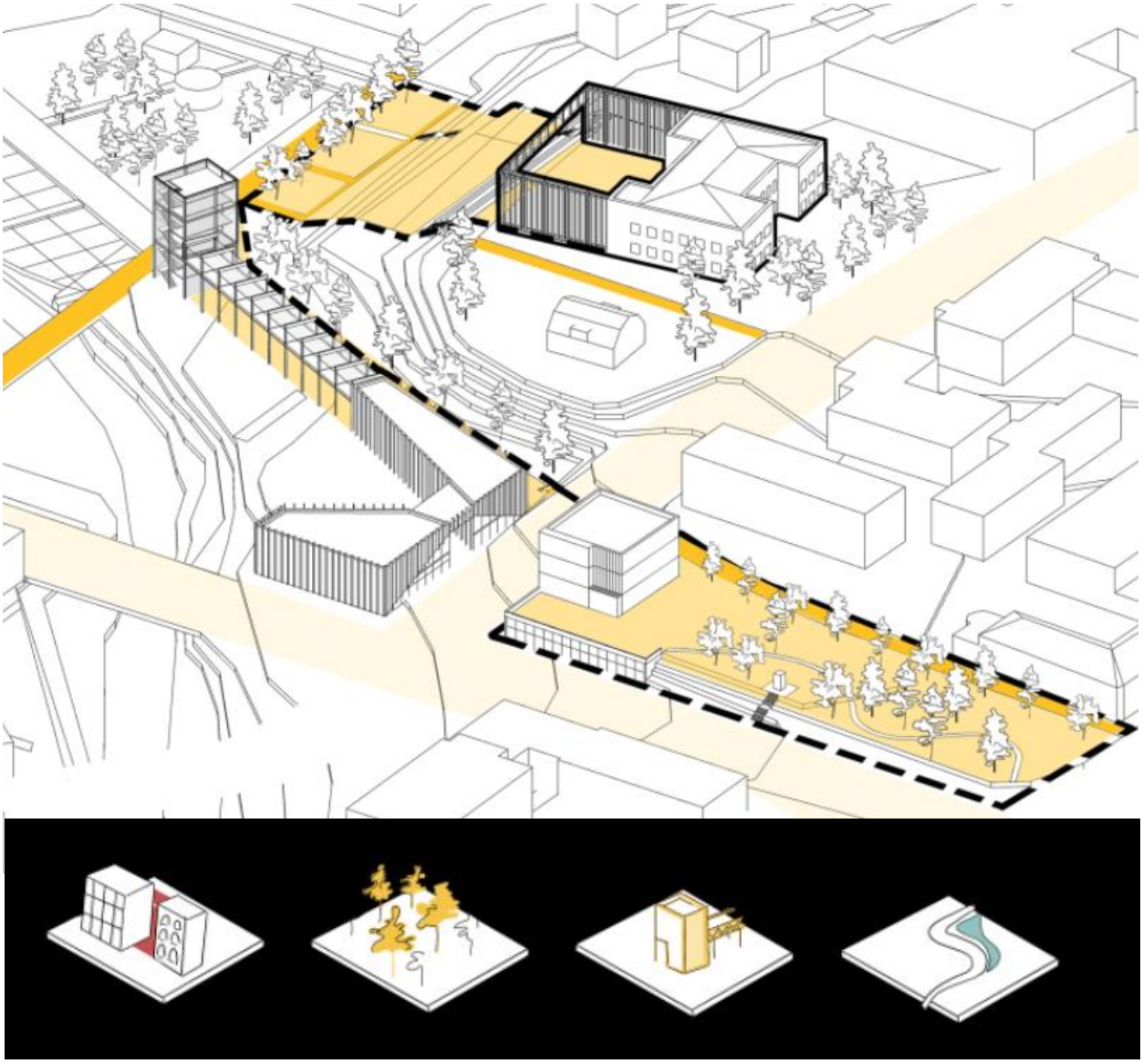

93 pav. „Dviejų aikščių" detalizacija (sudaryta autorės)

Šiai detalizuojamai teritorijos daliai (turėjusiam bet praradusiam identiteto bruožus pozoniui) priskiriama bruožų *grąžinimo* kryptis ir dviejų aikščių vaidmuo. Teritorijoje siulomi sociokultūrinio tipo pastatai. Abiejų „aikščių" erdvės yra apjungiamos per sukuriamą ir Maironio gatvę kertantį ryšį. Erdvės ribojasi su šaulių namais, siulomu imigrantų integracijos centru, viešbučiu. Migrantų integracijos centras pasirinktas buvusios cerkves prieigose, kad pabrėžtų buvusi multikultūriškumo bruožą. Siekiant paskatinti reprezentatyvumo aspektą ir kryptingesnį teritorijų įveiklinimą, sukuriamas galinio šaulių namų kiemo ryšys su miesto sodu. Teritorijos vystymo tikslas – pabrėžti tikėjimą, multikultūriškumą, reprezentaciją.

„VIENA AIKŠTĖ"

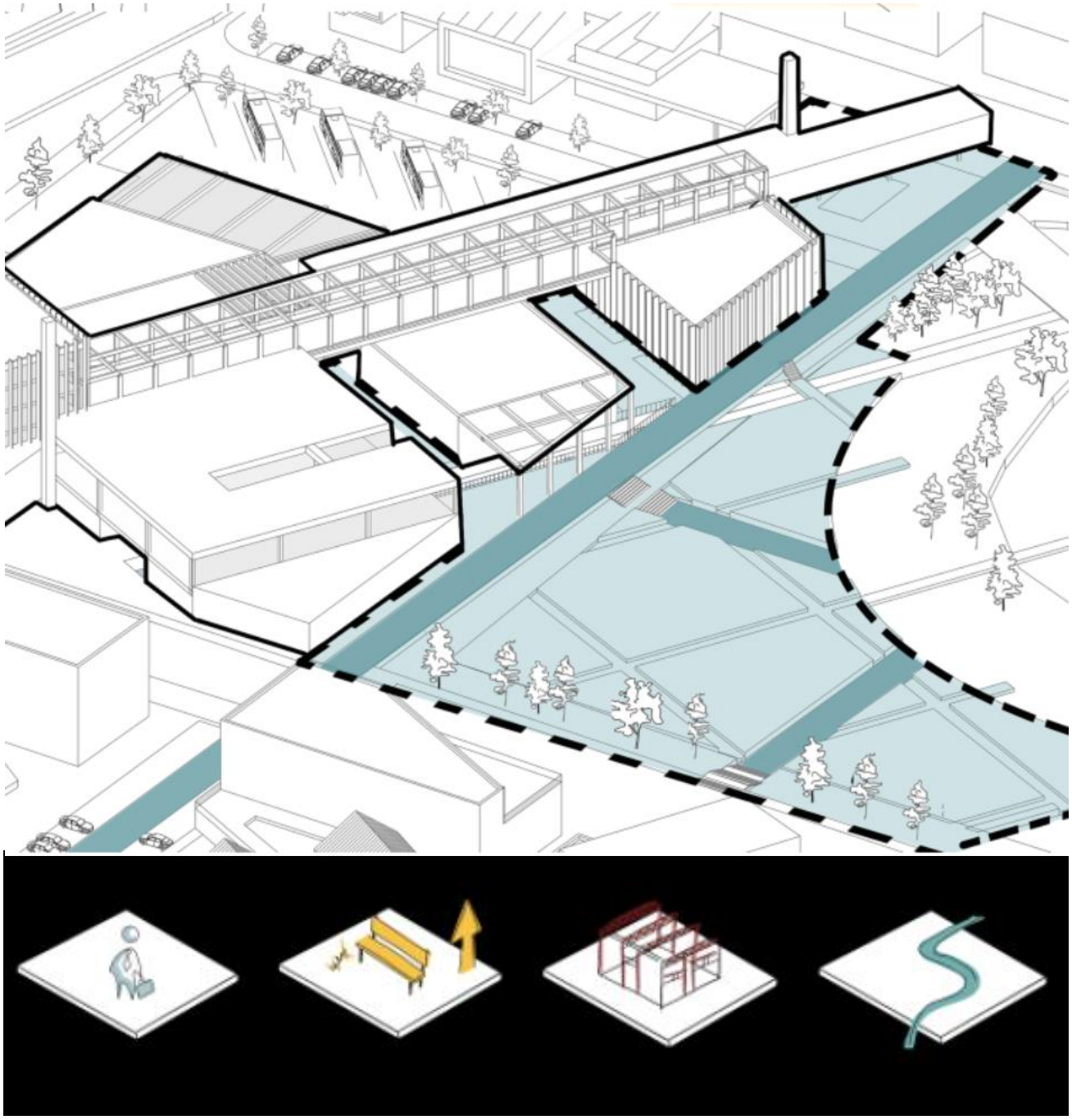

94 pav. „Vienos aikštės" detalizacija (sudaryta autorės)

Multifunkcio komplekso su autobusų stotimi teritorijai yra priskiriamas turėtų bruožų *stiprinimas* ir šiuolaikinės „vienos aikštės" vaidmuo. Šiuo vaidmeniu, šalia siūlomų naujų prekybos ir paslaugų funkcijų, projektuojamomis jungtimis siekiama įprasminti reprezentatyvumą, pereinamumą, pastovų judėjimą.

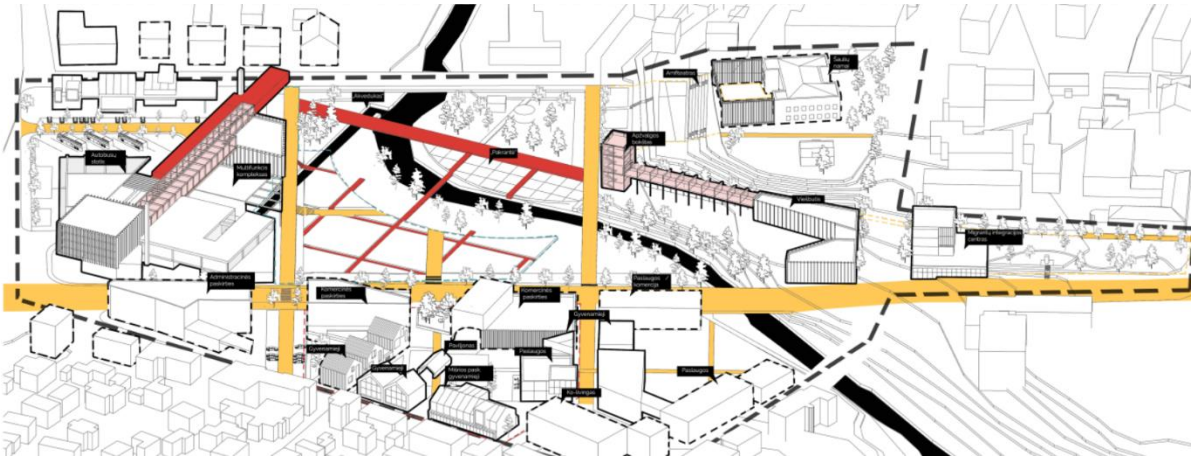

95 pav. Bendras aksonometrinis teritorijos vaizdas (sudaryta autorės)

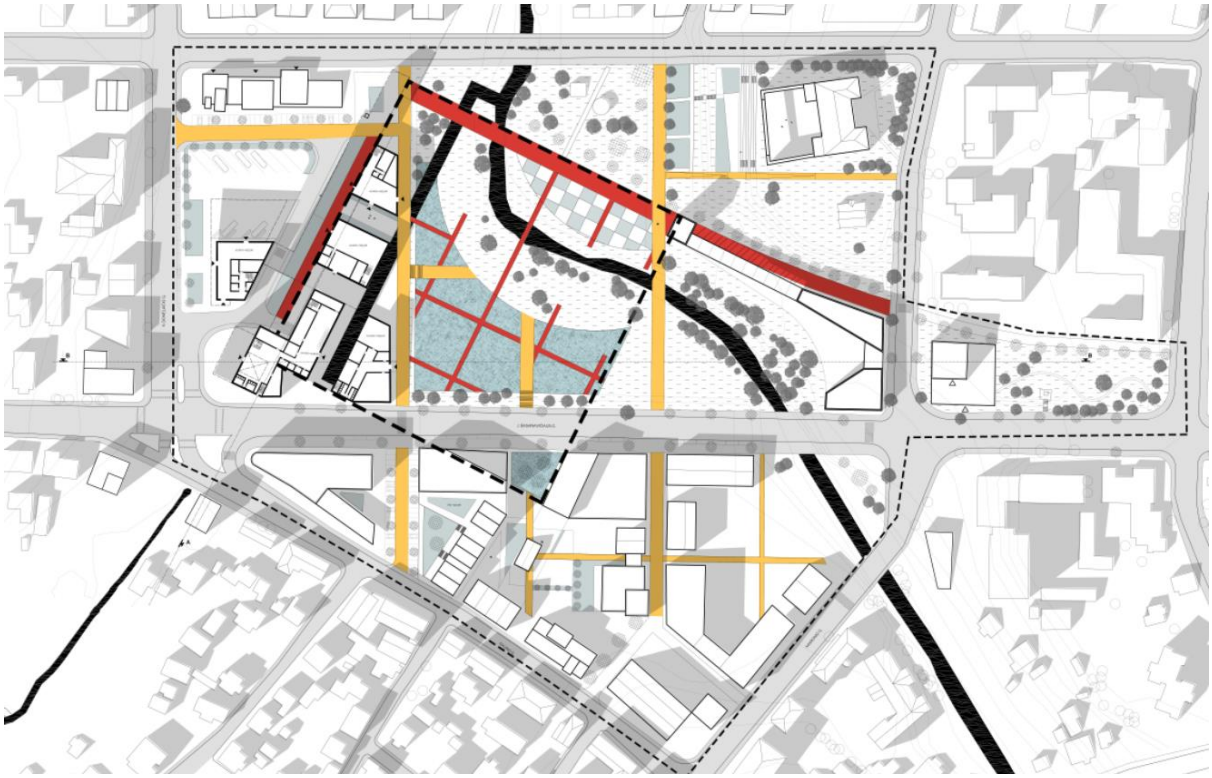

96 pav. Teritorijos detalizacijos planas (sudaryta autorės)

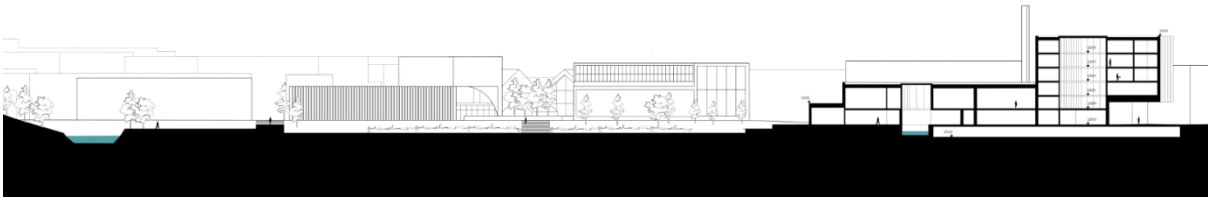

97 pav. Teritorijos pjūvio fragmentas (sudaryta autorės)

3.3.2.KOMPLEKSO DETALIZACIJA

Projektuojamo multifunkcio kompleksas yra dabartinėje „Senukų" prekybos centro ir Utenos autobusų stoties teritorijoje. Jo funkcinis zonavimas susideda iš prekybos paskirties bei paslaugų teikimo įstaigų ir autobusų stoties. Siekiant stiprinti miesto centro ekonominį našumą ir svarbą, aukštesniuose komplekso aukštuose (4-6 aukštai) siūlomos 3-iojo ir 4-ojo ūkio sektoriaus biurų patalpos. Autobusų stoties korpusas nuo bendro komplekso yra skiriamas įvažavimu ir pėsčiųjų zona. Prie komplekso jis jungiamas stogo konstrukcija.

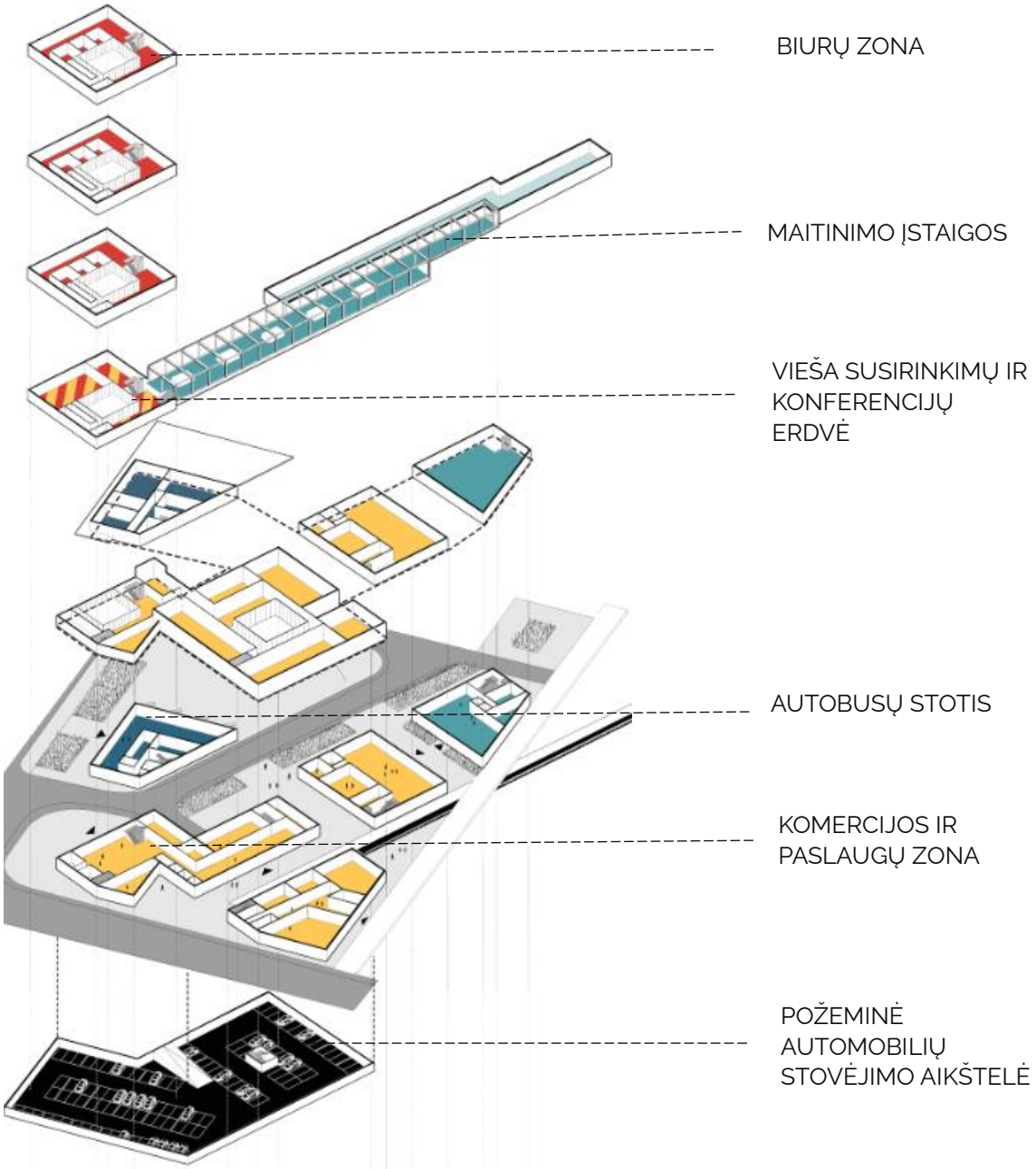

98 pav. Multifunkcio kompleso funkcinė schema (sudaryta autorės)

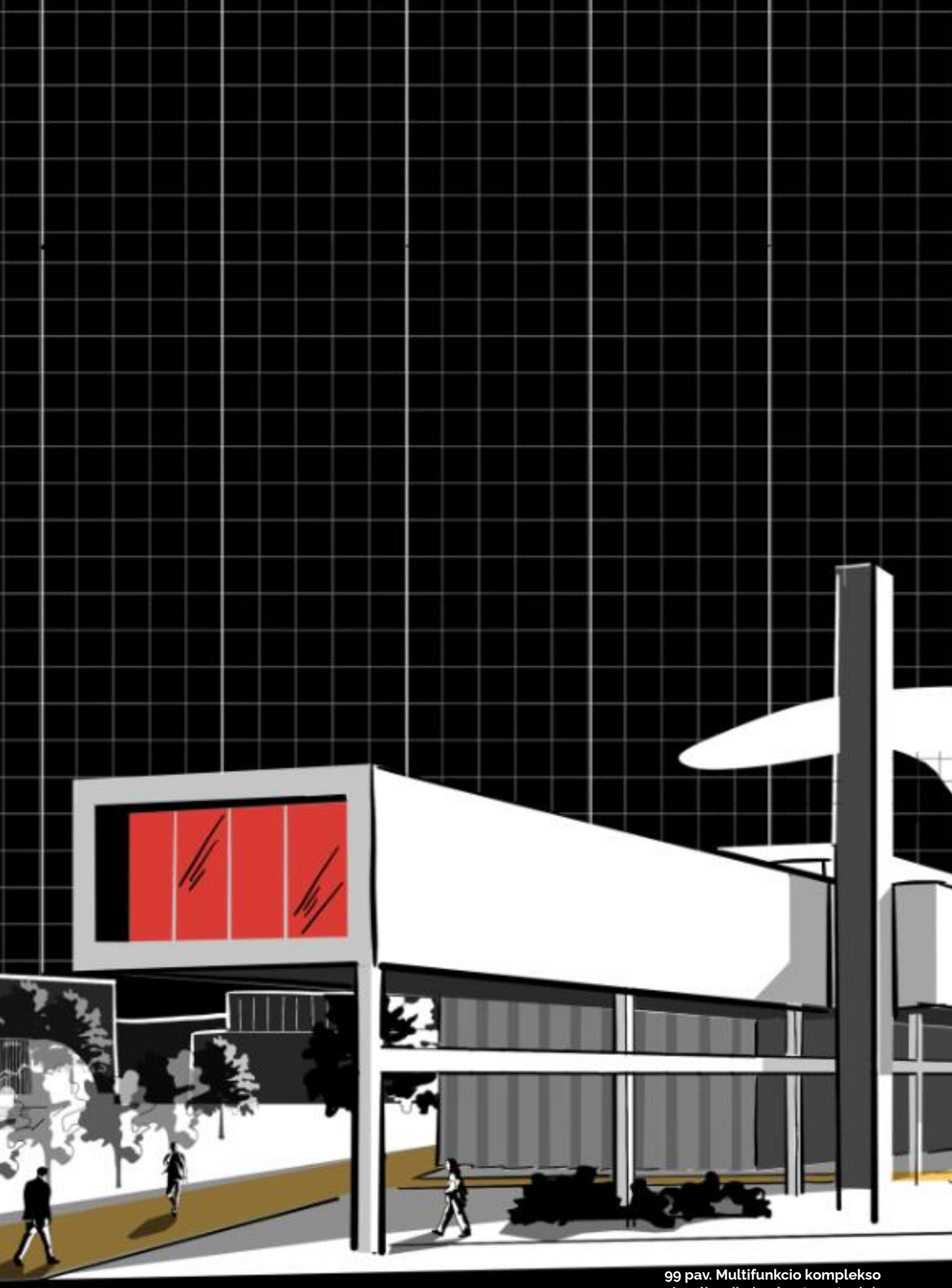

99 pav. Multifunkcio komplekso vizualizacija (sudaryta autorės)

100 pav. Apžvalgos bokšto vizualizacija (sudaryta autorės)

3.4. EKSPERIMENTINĘ-PROJEKTINĘ DALĮ APIBENDRINANČIOS IŠVADOS

Eksperimentinės-projektinės dalies skyriaus apibendrinančios išvados:

1) Atsižvelgiant į eksperimentinėje-tiriamojoje dalyje apibrėžtus principus, išskiriamos trys teritorijos pozonių vystymo kryptys: identiteto bruožų grąžinimas, kūrimas ir stiprinimas.
2) Atrastas istorinių erdvinių kanalų tinklas siūlomas kaip kompozicinės vietos vystymo priemonė, kuria siekiama įprasminti atrinktos teritorijos kaip vieno iš pereinamojo laikotarpio išraiškos įvaizdį ir taip sumažinti senosios ir naujosios miesto centro dalių atskirtį, kurį sukūrė pagrindinį miesto centrą kertantis traktas - Basanavičiaus gatvė.
3) Atsižvelgiant į Utenos regiono miestus ir pačią Uteną kaip regioną vienijančio miesto svarbą, išskiriamos 5 vietos vystymo įrankių kategorijos nurodančios teritorijos landšafto, architektūros ir funkcijų raidos galimybes.
4) Teritorijos urbanistinė koncepcija kuriama remiantis jungtiniu miesto centro modeliu bei taikant istorinių ašių tinklo skaidymą susidūrimo kryptimis. Ekonominį aspektą atspindinti teritorijos dalis formuojama ties gatvių sankirta, kuriant ir modeliuojant miesto centrinės dalies vartus (autobusų stoties prieigose), o išpildant sociokulturinį erdvinį aspektą - ašis yra nukreipiama per miesto sodą perklojant skirtingo laikmečių erdvinius kanalus.
5) Taikomas teritorinis skaidymas, teritorijos viešoms erdvėms priskiriant vieną iš išvestinių Utenos istorinių aikščių vaidmenų.
6) Darbe detalizuojami trys erdviniai teritorijos fragmentai, kurių detalizacijai naudojami išskirti vystymo įrankiai bei pats multifunkcinis kompleksas su autobusų stotimi.

4. GALUTINĖS BAIGIAMOJO MAGISTRO DARBO IŠVADOS

- Rytų ir Vidurio Europos šalių ir jų miestų evoliucijos kontekste ekonominiu, socialiniu aspektais lūžiu laikomas 9 ir 10 dešimtmetis, padėję pamatus demokratiškesniems procesams, vyko įvairūs struktūriniai pokyčiai įvairiose srityse. **Vidutinio dydžio miestai** šalies struktūroje atlieka svarbų vaidmenį. Jie pasižymi platesniu paslaugų spektru ir koncentracija nei mažesniuose miestuose, pramogų įvairove, dažnas tokio dydžio miestas reprezentuoja unikalų vietos charakterį ir identitetą. Visgi, dalis tokių miestų savo urbanistiniame audinyje per paskutinius 3 dešimtmečius mažai arba nepakankamai įgyvendino pokyčių, neatitiko konteksto poreikių, todėl neatsitiktinai dažno vidutinio dydžio miesto raidą per šį laikotarpį paveikė migracijos, fizinio traukimosi, centrų tuštėjimo, gyvybingumo praradimo bei identiteto ryškinimo stoka. Tokie miestai vis dar **susiduria su saviidentifikacijos problema.** Darbe ieškoma metodikos, kuri padėtų identifikuoti laike prarastus tokio miesto tapatumo ženklus ir pasiūlyti būdą jų interpretacijai, kuri prisidėtų prie bendro miesto įvaizdžio regione ir šalyje kūrimo bei gyvybingumo užtikrinimo.
- Miesto tapatumas išryškėja jo evoliucijos metu, kas itin aktualu globalizacijos kontekste, tačiau miesto raidoje pasitaiko laikotarpių, kurių metu miesto identitetas susilpnėja. Tai ištiko daugelį Lietuvos miestų. Sovietmečiu regioninė politika davusi tolygumo efektą šalies teritoriniu aspektu, kai kuriuos miestus išaugino iki apskrities centrų žaibiškai išplečiant jų teritoriją. Tokioje augimo spartoje **miestai savo tapatumu supanašėjo, tačiau rinkos sąlygomis po 1990-ųjų m. miestai nebėra vien tik bazinių poreikių vieta, o siekia būti gyvybiški ir unikalūs.** Miesto tapatumo tyrimus ir kaip atrasti laike prarastus miesto identiteto bruožus iliustruoja keletas miesto audinio tyrimo metodikų, kurios siejamos su miesto augimo ciklais, Didžiausias dėmesys kreipiamas į miestų centrines dalis, kaip turtingiausią teritoriją su gausiais istoriniais sluoksniais sukauptais per laiką ir aiškiai identifikuojamais urbanistiniais ypatumais.
- **Praktinių atvejų tyrimas atskleidė miesto daugiasluoksniškumo ryškinimą** per socialinį, ekonominį ir fizinį aspektus, identifikuojant skirtingų laikotarpių susikirtimo mazgus bei diegiant šiuolaikinius teritorijų gaivinimo sprendimus

stabdant tuštėjančias miesto erdves. Strateginės kryptys, kuriomis plėtojami ir gaivinami miestai kartu ryškinant jų ankstesnį tapatumą yra įvairių turizmo programų skatinimas, kultūrinės aplinkos plėtojimas, pramonės pertvarkymas, tvarumo skatinimas, naujų technologijų kūrimas, diegimas ir parama joms.

- **Nors Utenos miestas didžiulį augimo šuolį yra patyręs sovietmečiu, tačiau pats turi daug istorinių sluoksnių.** Darbe yra eksperimentuojama su šio miesto urbanistiniu audiniu. Identifikavus Utenos miesto augimo fazes bei jose įvykusius sėkmingiausius urbanistinio audinio pokyčius ir to priežastis, išskiriamos 4 zonos, kurias tikslinga būtų permąstyti siekiant miesto tapatumo ryškinimo. Unikaliausia yra centrinėje miesto dalyje esanti teritorija, kuri šiai dienai neturi savo veido, tačiau jos prieigose gausu istorinių sluoksnių, kurie galėtų prisidėti prie teritorijos išvystymo ir miesto tapatumo stiprinimo regiono mastu. Išskiriami alternatyvūs šios miesto zonos plėtros modeliai, atkreipiant dėmesį į galimas kiekvieno modelio pasekmes miestui. **Pasiūlomas jungtinis centro vystymo modelis**, leidžiantis sujungti ir kryptingai įveiklinti sociokultūrinių ir ekonominių aspektų apraiškas šioje miesto dalyje visavertiškai išpildant miesto centrinės dalies galimybes.
- Reprezentuojant atrastą istorinį tinklą ir pasitelkiant sluoksnių persiklojimo metodą, **parengiama teritorijos urbanistinė koncepcija, kuri apjungia senojo ir naujojo centro dalis** bei suformuoja vientisą, kompaktišką ir koncentruotą miesto centrą. Teritorija atliepia miesto vartų charakterį į miesto centrinę dalį.
- **Detalizuojant pasirinktą teritoriją** pirminiu pertvarkymo fokusu tampa dabartinis autobusų stoties su PC „Senukai" kvartalas. Ši vieta tarsi užsitęsusio ekonominio badmečio zona sprendžiama kuriant vieningą kompleksą iš bendradarbiavimo sąjungos tarp autobusų stoties ir komercinių veiklų paketo. Šio kvartalo prieigose siūlomas teritorijos charakterio ryškinimas suteikiant didesnę reikšmę Vyžuonos ir Vyžuonėlės upeliams, J. Basanavičiaus gatvei. Pasiūlyta aikščių koncepcija įveiklina neveiksmingas teritorijas ir sukuria tarpusavio ryšius. Tiek landšaftinėmis, tiek architektūrinėmis, tiek funkcinėmis priemonėmis kuriamas naujas vietos paveikslas papildantis jau esamą miesto tapatumą.
- **Baigiamajame darbe apžvelgtas vidutinio dydžio miesto potencialas** – jo identiteto stiprinimo kryptys, nagrinėtos miestų centrų pertvarkymo patirtys ir

prioritetai, atskleisti Utenos istoriniai sluoksniai, jų reikšmė ir įtaka miesto struktūrai, identifikuotos miesto zonos, per kurias galima būtų tikslingai ryškinti Utenos miesto tapatumą prioritetą teikiant centrinėje dalyje esančiai zonai. Jos pertvarkymas pasitelkus sluoksnių perklojimo metodą atskleidė teritorinį potencialą ir slypinčias galimybes teritorijai tapti tam tikru miesto generatyviniu mazgu – miesto vartais tiek vietiniu masteliu, tiek regioniniu požiūriu ryškinant ir patį miesto charakterį.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS:

- Bell, D. A., & De-Shalit, A. (2016). The spirit of cities: Why the identity of a city matters in a global age. Princeton University Press.
- Blachut, J. (2019). Industrial spaces in small and medium cities in southern Poland – the selected examples. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 471, 112082. https://doi.org/10.1088/1757-899x/471/11/112082
- Čamprag, N., Rudolph-Cleff, A. and Dettmar, J. (2014) Urban identity in change - A comparison between Frankfurt and Rotterdam Nebojša čamprag. Betreuer: Annette Rudolph-Cleff ; Jörg Dettmar. Darmstadt: Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt.
- Conzen, M.R.G. and Conzen, M.P. (2005) Thinking about urban form: Papers on urban morphology, 1932-1998. Oxford: Peter Lang.
- Delivering change: Putting City Centres at the heart of the local economy (2018) Centre for Cities. https://www.centreforcities.org/publication/delivering-change-city-centres/
- Ekonominė, socialinė IR Teritorinė Sanglauda: Faktų Apie Europos Sąjungą suvestinės: Europos Parlamentas. Faktų apie Europos Sąjungą suvestinės | Europos Parlamentas. (n.d.). https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lt/sheet/93/ekonomine-socialine-ir-teritorine-sanglauda
- Fol, S. (2012). Urban shrinkage and socio-spatial disparities: Are the remedies worse than the disease? Built Environment, 38(2), 259–275. https://doi.org/10.2148/benv.38.2.259
- Gyventojų migracija - oficialiosios statistikos portalas. (n.d.). https://osp.stat.gov.lt/gyventoju-migracija
- Häyrynen, S., & Semi, J. (2019). Revitalizing the successful past in the north: Narratives of change in the peripheral post-industrial city of Kajaani, Finland. Urban Science, 3(4), 110. https://doi.org/10.3390/urbansci3040110
- Huntington, D. (2021). Urban shrinkage and socio-economic segregation in medium-sized cities: The case of Schwerin (Germany). Quaestiones Geographicae, 40(4), 29–46. https://doi.org/10.2478/quageo-2021-0036
- Jacobs, J. (1961) The death and life of great american cities. New York: Random House.
- Konferencija strateginis miestų planavimas. (2001). Vilnius;
- Kostof, S. (2004). The City Shaped : Urban Patterns and Meanings Through History, NY, Time Warner Book Group;
- Kropf, K. (2018). The Handbook of Urban Morphology. John Wiley & Sons, Incorporated.
- Lang, T. (2005), Small and Medium-sized Cities in the Baltic Sea Region - Socio economic and Cultural Approaches to Urban Development. Edition Kirchhof und Franke. Leipzig und Berlin.
- Lietuva 2030 - Bendrasis Planas (no date) Lietuva 2030 - Bendrasis planas. Available at: https://www.bendrasisplanas.lt/ (Accessed: 02 June 2024).
- Lietuvos regionai (2023 m. leidimas) (no date) Oficialiosios statistikos portalas. https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-regionai-2023/ekonomika/ukis-ir-finansai
- Lynch, K. (1960) The image of the city. Cambridge: The MIT Press.
- Miškinis, A. (2005). *Rytų lietuvos miestai ir miesteliai (II knyga)*, Vilnius, Savastis;
- Mumford, L. (1970) The culture of cities. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Nooraddin, H. (2016). City Centers as Urban Growth Cores, in *Journal of Economics and Sustainable Development,* 7(16);
- Rausell-Köster, P., Ghirardi, S., Sanjuán, J., Molinari, F., & Abril, B. (2022). Cultural experiences in the framework of "cultural cities": Measuring the socioeconomic impact of culture in urban performance. City, Territory and Architecture, 9(1). https://doi.org/10.1186/s40410-022-00189-8
- Rieniets, T. (2011), Mažiau yra daugiau? Urbanistika ir mažėjančių miestų iššūkis, https://archfondas.lt/tim-rieniets-maziau-yra-daugiau-urbanistika-ir-mazejanciu-miestu-issukis/
- Šnurova, G, (2009) Utena. Plėtra ir valdymas 1918 - 2008, Utena;

- Statistics explained. Statistics Explained. (n.d.). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Urban-rural_Europe_-_introduction
- The economic importance of City Centres. Centre for Cities. (2016, October 25). https://www.centreforcities.org/reader/delivering-change-putting-city-centres-heart-local-economy/economic-importance-city-centres/
- Urban and rural living in the EU. Urban and rural living in the EU - Products Eurostat News - Eurostat. (n.d.). https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20200207-1
- Vilius. (2022, October 10). Tim Rieniets „Mažiau Yra Daugiau? Urbanistika ir mažėjančių miestų iššūkis". Architektūros fondas. https://archfondas.lt/tim-rieniets-maziau-yra-daugiau-urbanistika-ir-mazejanciu-miestu-issukis
- Whitehand, J. W. R.; Morton, N. J., (2006), The Fringe-belt Phenomenon and Socioeconomic Change, in Urban Studies, 43(11): 2047–2066;

LENTELĖS

- 1 lentelė. Miesto dydis pagal gyventojų skaičių (sudaryta autorės pagal (OECD, 2024),
- 2 lentelė. Identiteto bruožai (sudaryta autorės)

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS:

- 1 pav. Darbo metodika (sudaryta autorės)
- 2 pav. Identiteto apibrėžtis (sudaryta autorės)
- 3 pav. Nuolatinių Lietuvos gyventojų vidaus migracija 2013-2022 m. (Valstybės duomenų agentūra, n.d.)
- 4 pav. Vidaus migracija apskrityse 2022 m. (Valstybės duomenų agentūra, n.d.)
- 5 pav. Pereinamojo laikotarpio etapai (Jeleniewski, 2001)
- 6 pav. Miestovaizdžio komponentai, (sudaryta autorės pagal Conzen, 2004)
- 7 pav. Istorinis Strasbūras, Prancūzija (Kostof, 2004)
- 8 pav. Tamperė, Suomija (Vanzo, n.d.)
- 9 pav. Holyoke, Masačusetsas, (Kostof, 2004)
- 10 pav. Eizenhiutenštatas, Vokietija (Kostof, 2004)
- 11 pav. Nowa Huta (Krokuvos dalis), Lenkija (Trineso, n.d.)
- 12 pav. Socialine infrastruktūra grįsto miesto centro ikona (sudaryta autorės)
- 13 pav. Ekonomika grįsto miesto centro ikona (sudaryta autorės)
- 14 pav. Analizei atrinkti miestai (MELC, n.d. Sack, 2014,)
- 15 pav. Topografija. Žyvecas, Lenkija (sudaryta autorės)
- 16 pav. Susisiekimas. Žyvecas, Lenkija (sudaryta autorės)
- 17 pav. Miesto centro padėtis. Žyvecas (sudaryta autorės)
- 18 pav. Subcentrai. Žyvecas (sudaryta autorės)
- 19 pav. Miesto centro bruožai. Žyvecas (sudaryta autorės)
- 20 pav. Žyveco demografinis gyventojų pokytis per ekonominę raidą (sudaryta autorės)
- 21 pav. Žyveco vystymo kryptis (sudaryta autorės)
- 22 pav. Topografija. Šverinas, Vokietija (sudaryta autorės)
- 23 pav. Susisiekimas. Šverinas, Vokietija (sudaryta autorės)
- 24 pav. Miesto centro padėtis. Šverinas (sudaryta autorės)
- 25 pav. Subcentrai. Šverinas (sudaryta autorės)
- 26 pav. Miesto centro bruožai. Šverinas (sudaryta autorės)
- 27 pav. Šverino demografinis gyventojų pokytis per ekonominę raidą (sudaryta autorės)

- 28 pav. Šverino vystymo kryptis (sudaryta autorės)
- 29 pav. Topografija. Kajanis, Suomija (sudaryta autorės)
- 30 pav. Susisiekimas. Kajanis, Suomija (sudaryta autorės)
- 31 pav. Miesto centro padėtis. Kajanis (sudaryta autorės)
- 32 pav. Subcentrai. Kajanis (sudaryta autorės)
- 33 pav. Miesto centro bruožai. Kajanis (sudaryta autorės)
- 34 pav. Kajanio demografinis gyventojų pokytis per ekonominę raidą (sudaryta autorės)
- 35 pav. Kajanio vystymo kryptis (sudaryta autorės)
- 36 pav..Topografija. Kalmaras, Švedija (sudaryta autorės)
- 37 pav. Susisiekimas. Kalmaras, Švedija (sudaryta autorės
- 38 pav. Miesto centro padėtis. Kalmaras (sudaryta autorės)
- 39 pav. Subcentrai. Kalmaras (sudaryta autorės)
- 40 pav. Miesto centro bruožai. Kalmaras (sudaryta autorės)
- 41 pav. Kalmaro demografinis gyventojų pokytis per ekonominę raidą (sudaryta autorės)
- 42 pav. Kalmaro vystymo kryptis (sudaryta autorės)
- 43 pav. Topografija, Lodzė, Lenkija (sudaryta autorės)
- 44 pav. Susisiekimas. Lodzė, Lenkija (sudaryta autorės)
- 45 pav. Miesto centro padėtis. Lodzė (sudaryta autorės)
- 46 pav. Subcentrai. Lodzė (sudaryta autorės)
- 47 pav. Miesto centro bruožai. Lodzė (sudaryta autorės)
- 48 pav. Lodzės demografinis gyventojų pokytis per ekonominę raidą (sudaryta autorės)
- 49 pav. Lodzės vystymo kryptis (sudaryta autorės)
- 50 pav. Lietuvos regionų centrų ryšių schema (Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, 2021)
- 51 pav. Darbo jėgos aktyvumo lygis proc. 2021 m. (Utenos apskrityje – 70,4%) (Valstybės duomenų agentūra, n.d.)
- 52 pav. Rajonų gyventojų užimtumas proc., 2021 m. (Valstybės duomenų agentūra, n.d.)
- 53 pav. Nuolatinių gyventojų skaičius pagal amžiaus grupes 2022 m. (Valstybės duomenų agentūra, n.d.)
- 54 pav. Urbanizuoto Utenos miesto ribos įvairias laikotarpiais (sudaryta autorės)
- 55 pav. Utenos miesto raida iki 19 a. (sudaryta autorės)
- 56 pav. Dominuojantys 19 a. identiteto bruožai (sudaryta autorės)
- 57 pav. Utenos miesto raida iki 20 a. pr. (sudaryta autorės)
- 58 pav. Dominuojantys 20 a pr. identiteto bruožai (sudaryta autorės)
- 59 pav. Utenos miesto raida tarpukariu (sudaryta autorės)
- 60 pav. Dominuojantys tarpukario identiteto bruožai (sudaryta autorės)
- 61 pav. Utenos miesto raida sovietmečiu (sudaryta autorės)
- 62 pav. Dominuojantys miesto identiteto bruožai sovietmečiu (sudaryta autorės)
- 63 pav. Utenos miesto raida atkūrus nepriklausomybę (sudaryta autorės)
- 64 pav. Dominuojantys identiteto bruožai nepriklausomybės laikotarpiu (sudaryta autorės)
- 65 pav. Suvestinis pakraščių juostų brėžinys (sudaryta autorės)
- 66 pav. Teritorijų klasifikavimo schema (sudaryta autorės)

- 67 pav. „x" teritorijos analizė (sudaryta autorės)
- 68 pav. „+" teritorijos analizė (sudaryta autorės)
- 69 pav. „-" teritorijos analizė (sudaryta autorės)
- 70 pav. „=" teritorijos analizė (sudaryta autorės)
- 71 pav. Lyginamosios teritorijų „x" ir „+" schemos (sudaryta autorės)
- 72 pav. Lyginamosios teritorijų „- " ir „=" schemos (sudaryta autorės)
- 73 pav. Vertinimo skalių sistema (sudaryta autorės)
- 74 pav. Teritorijų atrankos vertinimas (sudaryta autorės)
- 75 pav. Socialinis miesto centro vystymo modelis (sudaryta autorės)
- 76 pav. Ekonominis miesto centro vystymo modelis (sudaryta autorės)
- 77 pav. Jungtinis miesto centro vystymo modelis (sudaryta autorės)
- 78 pav. Miesto sodo teritorijos ir prieigų užstatymo pokytis (sudaryta autorės)
- 79 pav. Teritorijos bruožų rinkinys ir pozoniai (sudaryta autorės)
- 80 pav. 1879 m. Utenos plano schema (Miškinis, 2005)
- 81 pav. Istorinių ašių susikirtimas (sudaryta autorės remiantis (Miškinis, 2005)
- 82 pav. Kompozicinės teritorijos vystymo gairės (sudaryta autorės)
- 83 pav. Teritorijos vystymo kategorijos ir įrankiai (sudaryta autorės)
- 84 pav. Teritorijos vystymo koncepcijos schema (sudaryta autorės)
- 85 pav. Erdvinė teritorijos vystymo koncepcijos schema (sudaryta autorės)
- 86 pav. „Ne aikštės" schema ir atitikmuo nagrinėjamoje teritorijoje (sudaryta autorės)
- 87 pav. „Dviejų aikščių" schema ir atitikmuo nagrinėjamoje teritorijoje (sudaryta autorės)
- 88 pav. „Vienos aikštės" schema ir atitikmuo nagrinėjamoje teritorijoje (sudaryta autorės)
- 89 pav. Taškinių identiteto objektų schema (sudaryta autorės)
- 90 pav. Taškinių identiteto objektų erdvinė schema (sudaryta autorės)
- 91 pav. Esama teritorijos erdvinė situacija ir siūlymas (sudaryta autorės)
- 92 pav. „Ne aikštės" detalizacija (sudaryta autorės)
- 93 pav. „Dviejų aikščių" detalizacija (sudaryta autorės)
- 94 pav. „Vienos aikštės" detalizacija (sudaryta autorės)
- 95 pav. Bendras aksonometrinis teritorijos vaizdas (sudaryta autorės)
- 96 pav. Teritorijos detalizacijos planas (sudaryta autorės)
- 97 pav. Teritorijos pjūvio fragmentas (sudaryta autorės)
- 98 pav. Multifunkcio kompleso funkcinė schema (sudaryta autorės)
- 99 pav. Multifunkcio komplekso vizualizacija (sudaryta autorės)
- 100 pav. Apžvalgos bokšto vizualizacija (sudaryta autorės)

STUDIJŲ PASIEKIMAI IR KITA VEIKLA

1) 2021 m. su kolege (Greta Vasiliauskaitė) laimėjome antrą vietą „Statyba ir architektūra" leidinio organizuotame modulinių namų konkurse – „Namai paskui tave. Off grid ateitis 2021"

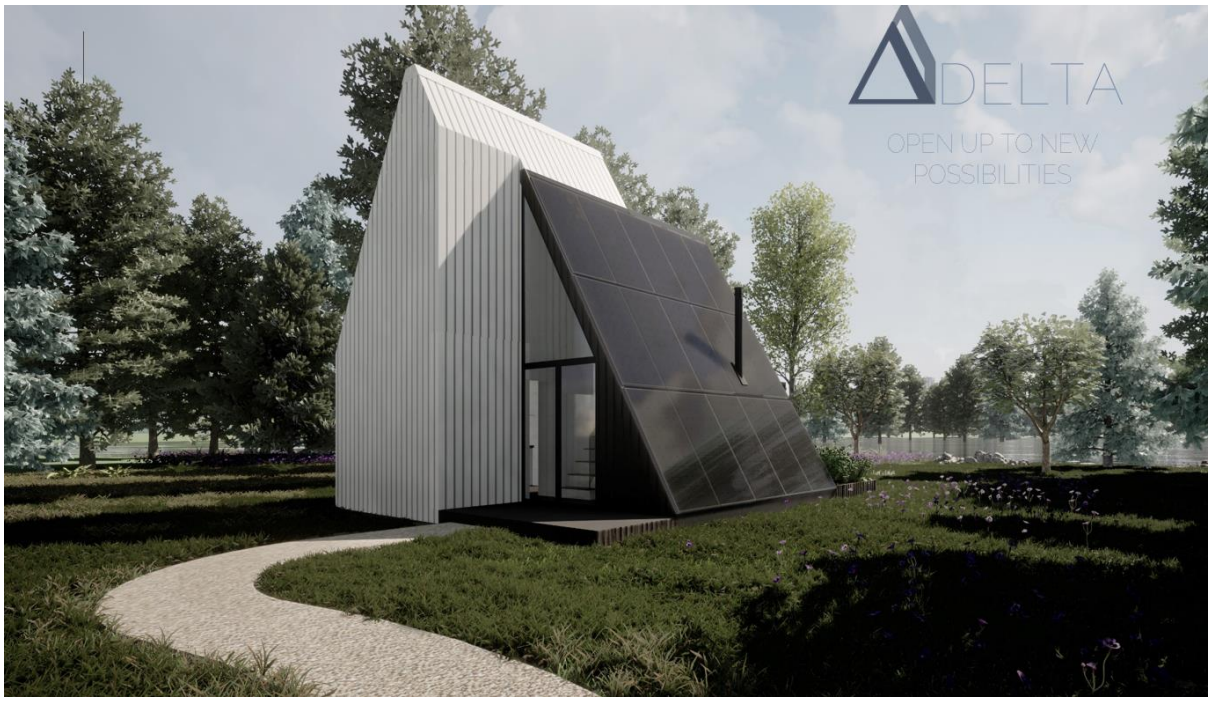

2) 2021 m. rudenį su kolegėmis (Greta Vasiliauskaitė, Vilija Brakytė) dalyvavome Estijoje vykusiame *Garage48Future of Wood* hakatone, kurio metu kūrėme tvarumu grįstą kilnojamo trumpalaikio būsto modulio prototipą ir pristatėme jį investuotojams.

3) 2023 metais vienas mano kursinių urbanistinių darbų (Urbanistinės struktūros) laimėjo kasmet universitete rengiamą „Geras" apdovanojimą.

4) Mūsų komandos (3 žmonės: Grasilda Mintaučkytė, Greta Vasiliauskaitė, Evelina Kovalevskaja) Senamiesčio vystymo koncepcijos projektas „Geras" apdovanojimuose buvo paskelbtas kaip geriausias šių metų urbanistinis inovacijų kurso darbas. ESRI jaunųjų mokslininkų konkurse šis projektas užėmė trečiąją vietą.

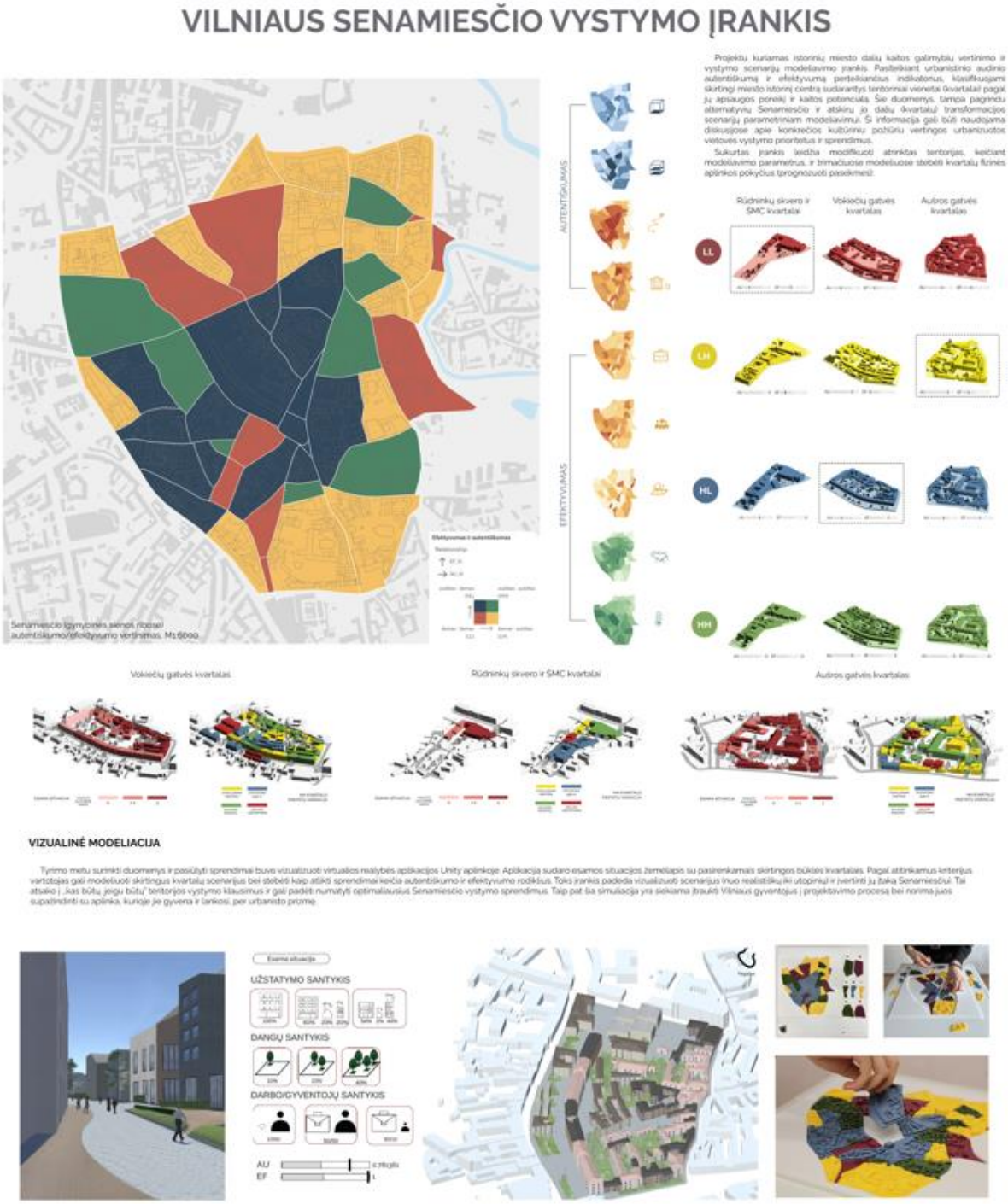

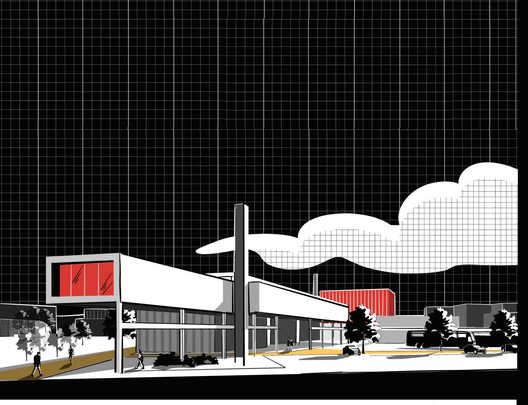

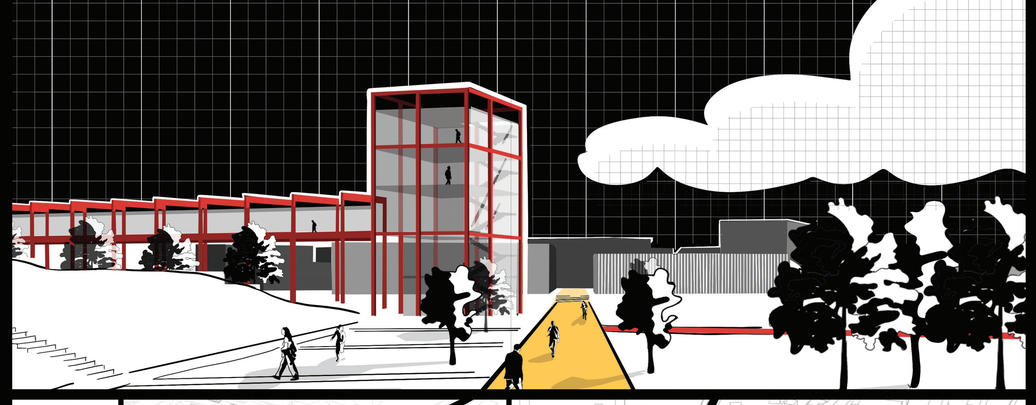

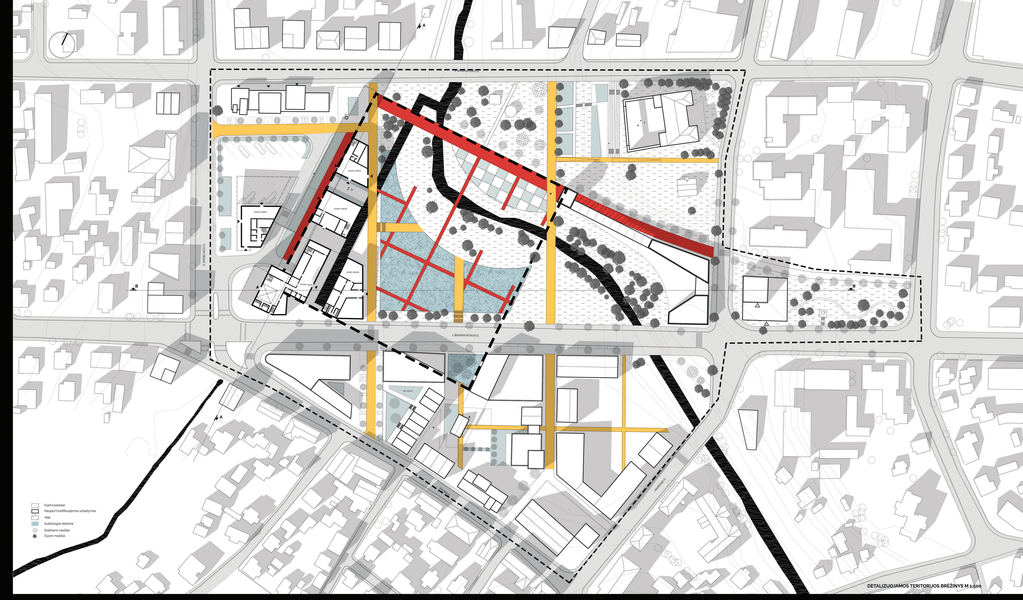

UŽSITĘSĘS PEREINAMUMAS: VIDUTINIO DYDŽIO MIESTO IDENTITETO URBANISTINĖS KONCEPCIJOS FORMAVIMAS LIETUVOJE (UTENOS ATVEJIS)

Daugelis miestų tapatumo savybių rinkinį suformuoja savo augimo metu, tačiau yra laikotarpių, kai urbanistinis augimas vyksta, tačiau sukauptas tapatumas yra nutrinamas. Sovietmečiu Lietuvoje įvesta regionų sistema ir inovacijos žaibiškai ilugėjo kai kuriuos miestelius ir miestus, suteikė galios pozicją regione, sukėrė kryžių atsiųsdi yylį tarp miesto siūlomos – darbo vietos. ir žmogaus suklėsimos darbo jėgos bei gyvybiškumo. Tačiau pramonės paskatintos augimo spartos ir gyvybiškumo, kuris buvo pasiekiamas tik tam tikrose teritorijose, nepakanka ilgesniam laikotarpiui, todėl šiuo metu, kai ekonomika yra gyvenimo pagrindas jau seku, kad miestai turi būti gyvybingos ir judrios, neatskiepsimi bušios kvalifikacijos specialistų. Deja. Europoje vyraujančios tendencijos rodo, kad dėl siūlomų ateities perspektyvų ir patraukiamų socialinių sąlygų, pagrindines šalies investicijos ir didžioja dėj gyventojų sutrukuka būtent didmiesčiai, o vidutinio dydžio miestai, po sovietmečio patirto žaibiško augimo, vis dar jaučia pereinamojo laikotarpio pasekmes. Dažnu atveju vidutinio dydžio miestui yra sunku neatmiuoti istorišiai suiformavusį, bet sovietmečiu sunkveiksnį miesto veidą, jo santykį kitų miestų atžvilgiu ir tapatumą.

UTENOS MIESTO AUGIMO RUOŽŲ RAIDA

MIESTO IDENTITETO BIRUŽAI

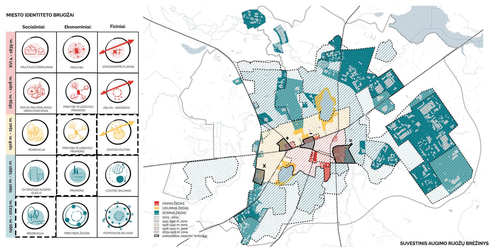

TERITORIJŲ ATRANKA IR VERTINIMAS

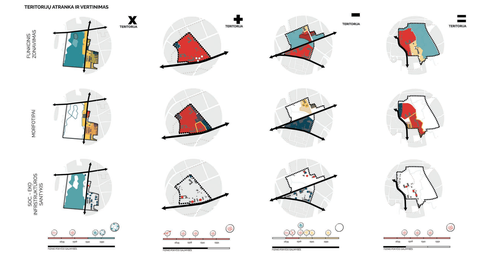

EKONOMINIS MIESTO CENTRO VYSTYMO MODELIS

SOCIOKULTŪRINIS MIESTO CENTRO VYSTYMO MODELIS

JUNGTINIS MIESTO CENTRO VYSTYMO MODELIS

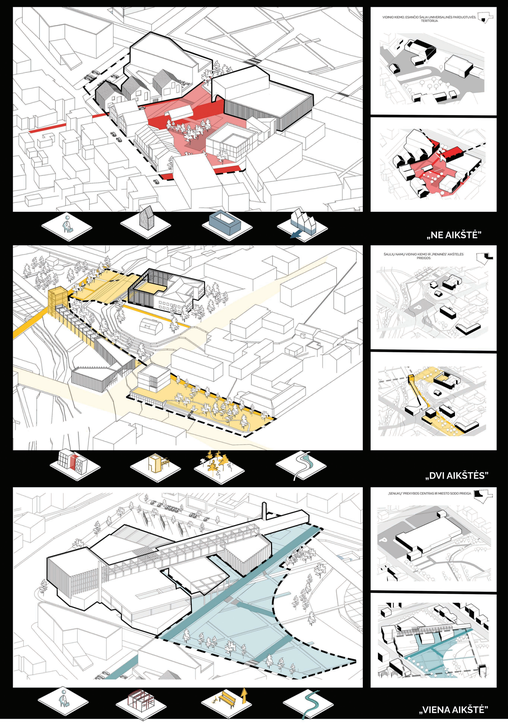

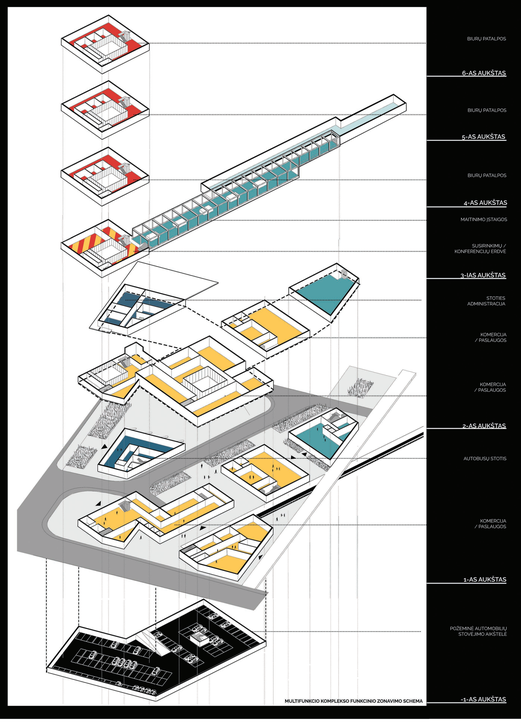

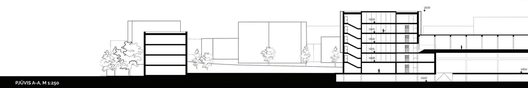

VILNIUS TECH
VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪRA IR URBANISTIKA
STUDENTAS
DOMAS
GRAŽULIS-BRAZAUSKAS
DR. AR. REGALAS KUDABAUSKAS KATEDRA
DOC. DR. REGALAS KUDABAUSKAS
VILNIUS 2014

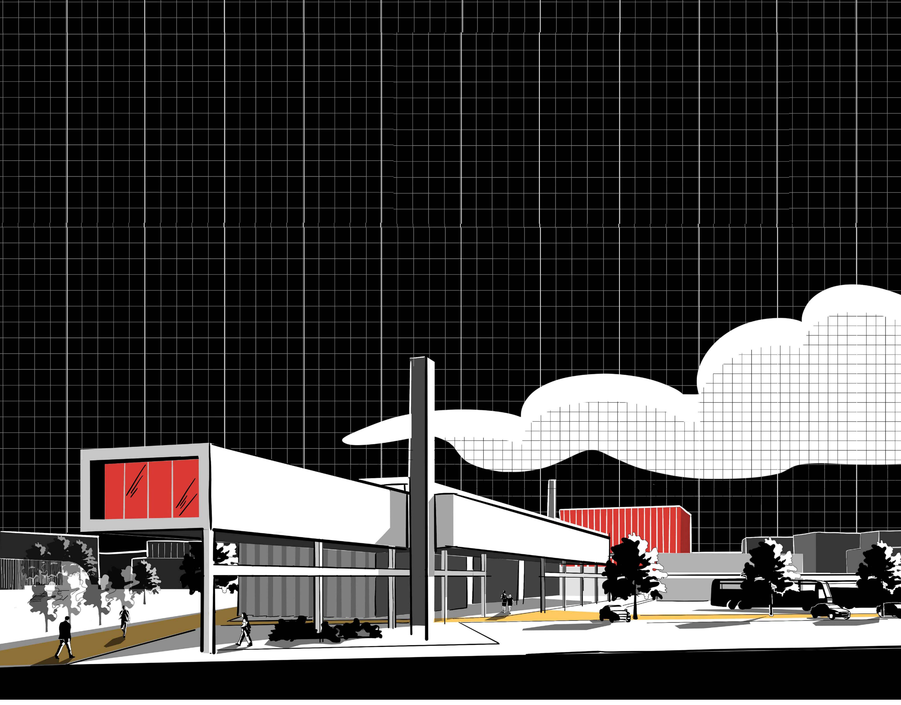

UŽSITĘSĘS PEREINAMUMAS: VIDUTINIO DYDŽIO MIESTO IDENTITETO URBANISTINĖS KONCEPCIJOS FORMAVIMAS LIETUVOJE (UTENOS ATVEJIS)

Daugelis miestų tapatumo savybių rinkinį suformuoja savo augimo metu, tačiau yra laikotarpių, kai urbanistinis augimas vyksta, tačiau sukauptas tapatumas yra nutrinamas. Sovietmečiu Lietuvoje įvesta regionų sistema ir investicijos žaibiškai išugdė kai kuriuos miesteliūs iki miestų, suteikė galios poziciją regione, sukūrė ryšių abipusį ryšį tarp miesto siūlomos – darbo vietos, ir žmogaus suteikiamos darbo jėgos bei gyvybiškumo. Tačiau pramonės paskatintos augimo spartos metu dažnas Lietuvos miestas savo tapatumą perrašė ir supanašėjo. o identiteto sąvoka tapo antraplanė. Prasidėjus perėjimui į laisvąją rinką ir kylant šalies gyvenimo gerovei jau aišku, kad miestas turi būti gyvybingas ir judrus, nestokojantis įvairios kvalifikacijos specialistų. Deja, Europoje vyraujančios tendencijos rodo, kad dėl siūlomų atoties perspektyvų ir patrauklesnių socialinių sąlygų, pagrindinės šalies investicijos ir didžiąją dalį gyventojų sutraukia būtent didmiesčiai, o vidutinio dydžio miestai, po sovietmečiu patirto žaibiško augimo, vis dar jaučia pereinamojo laikotarpio pasekmes. Dažnu atveju vidutinio dydžio miestui yra sunku reanimuoti istoriškai susiformavusį, bet sovietmečiu suniveliuotą miesto veidą, jo santykį kitų miestų atžvilgiu ir tapatumą.

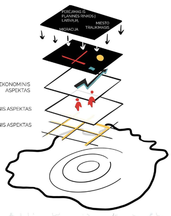

UTENOS MIESTO AUGIMO RUOŽŲ RAIDA

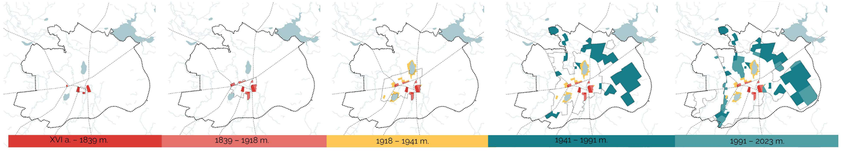

MIESTO IDENTITETO BRUOŽAI

	Socialiniai:	Ekonominiai:	Fiziniai:
XVI a. – 1839 m.	MULTIKULTŪRIŠKUMAS	PREKYBA	STAČIAKAMPIS PLANAS
1839 m. – 1918 m.	SOCIALINIŲ PAGALIŲJŲ KIEKIO DIDĖJIMAS	PREKYBA IR LENGVOJI PRAMONĖ	KELIAS – BAIGIERAS
1918 m. – 1941 m.	REKREACIJA	PREKYBA IR LENGVOJI PRAMONĖ	CENTRO PLĖTRA
1941 m. – 1991 m.	GYVENTOJŲ AUGIMO SUOLIS	PRAMONĖ	CENTRO SKILIMAS
1991 m. – 2023 m.	REKREACIJA	PREKYBOS ŽIEDAS	PERIFERIJOS SKLAIDA

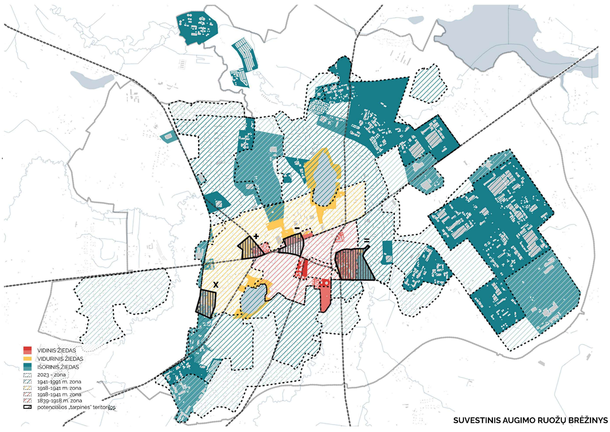

SUVESTINIS AUGIMO RUOŽŲ BRĖŽINYS

TERITORIJŲ ATRANKA IR VERTINIMAS

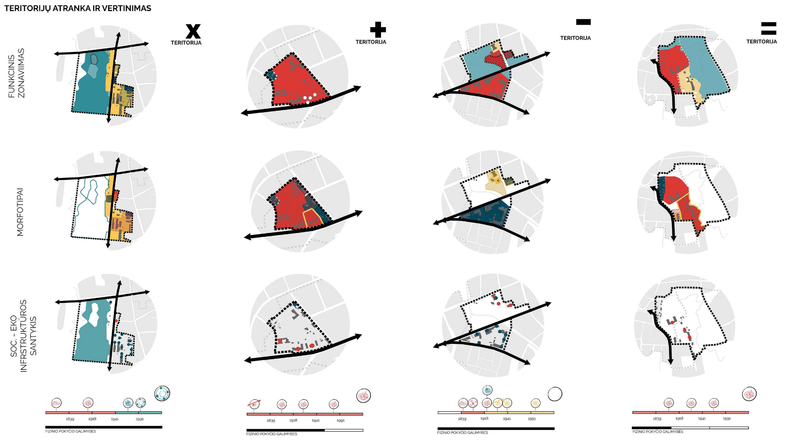

EKONOMINIS MIESTO CENTRO VYSTYMO MODELIS

SOCIOKULTŪRINIS MIESTO CENTRO VYSTYMO MODELIS

JUNGTINIS MIESTO CENTRO VYSTYMO MODELIS

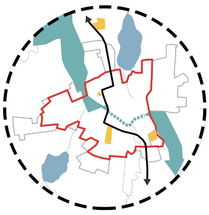

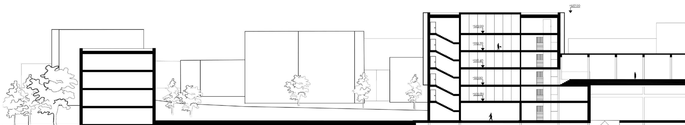

PJŪVIS A-A, M 1:250

ARCHITEKTŪROS STUDIJŲ PROGRAMOS MAGISTRO BAKALAURO DARBAS
UŽSITĘSĘS PEREINAMUMAS: VIDUTINIO DYDŽIO MIESTO IDENTITETO URBANISTINĖS KONCEPCIJOS FORMAVIMAS LIETUVOJE (UTENOS ATVEJIS)
STUDENTĖ: GRASILDA NYKTAUJŪTĖ
VADOVĖ: doc. dr. INĖSA ALISTRATOVAITĖ-KURTNAITIENĖ
VILNIUS TECH. ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS, URBANISTIKOS KATEDRA VILNIUS 2024

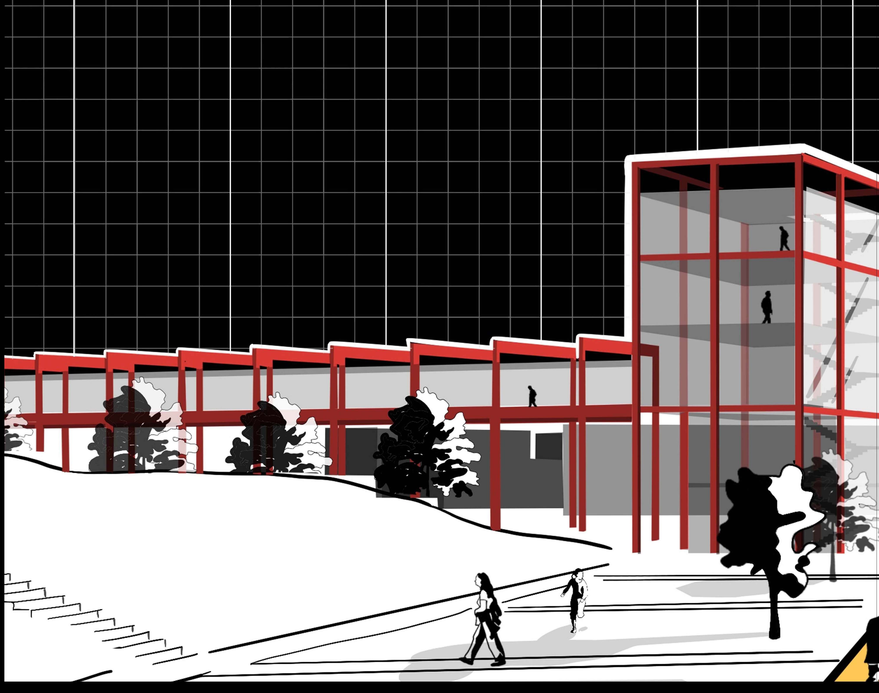

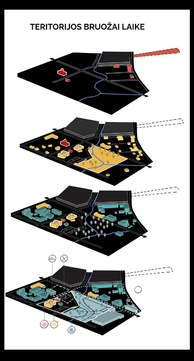

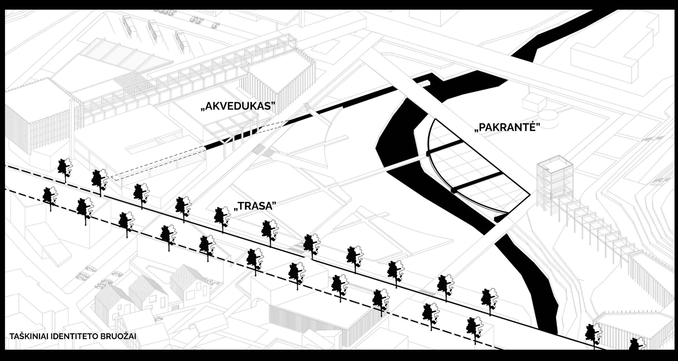

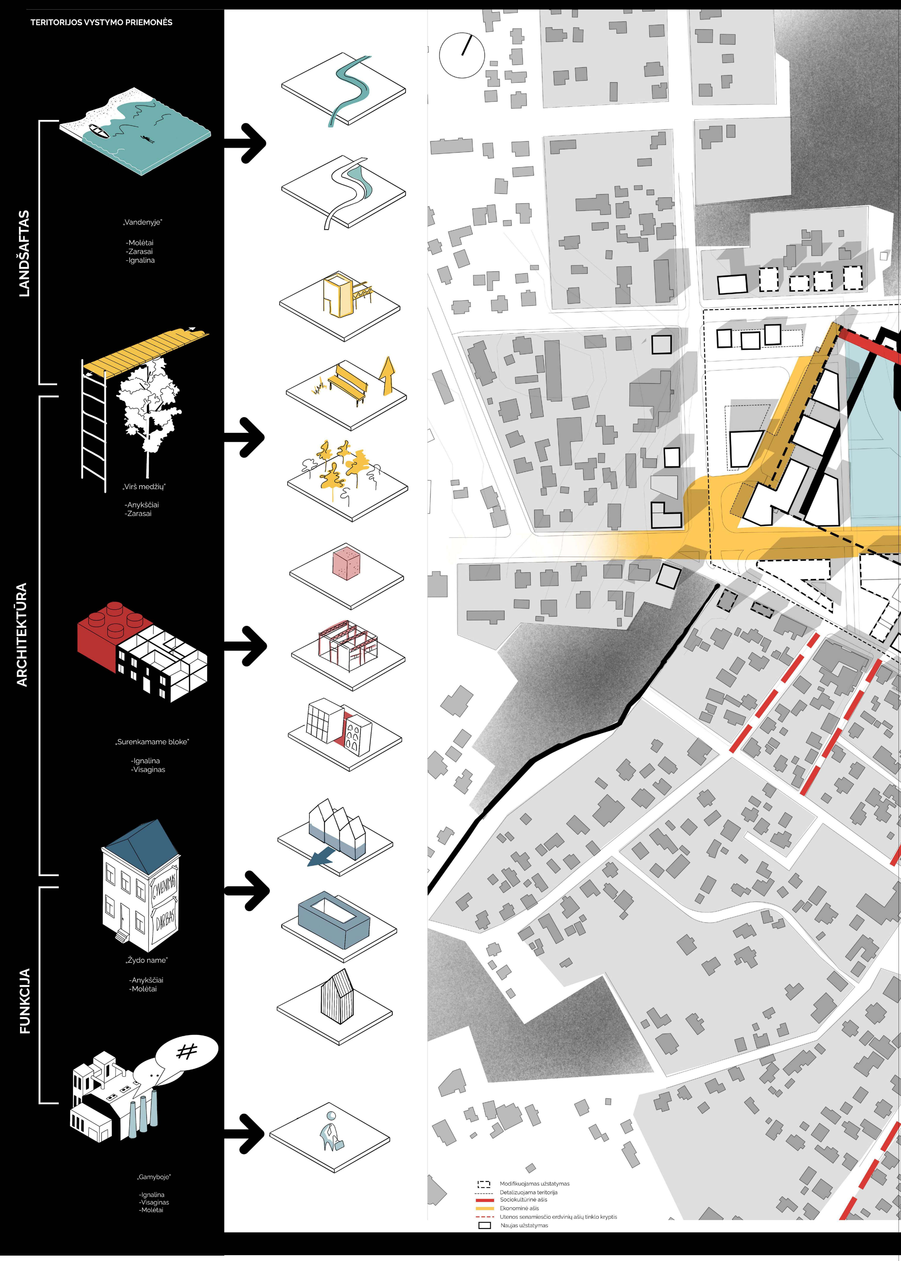

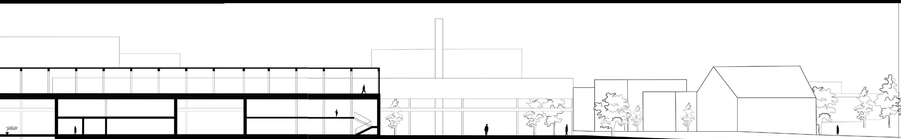

ARCHITEKTŪROS STUDIJŲ PROGRAMOS MAGISTRO BAKALAURO LAIPSNIO
UŽSITĘSES PEREMAMUMAS: VIDUTINIO DYDŽIO MIESTO IDENTITETO URBANISTINĖS KONCEPCIJOS FOTO ŠABLONAS LIE DYNIO UŽTĖKIO ATVEJUI

STUDENTĖ GRAŽILDA MINTAUČIŪTĖ
VADOVĖ doc. dr. INĖSA ALEŠTRATOVAITĖ-KURTINAITIENĖ
VILNIUS TECH, ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS, URBANISTIKOS KATEDRA VILNIUS 2024

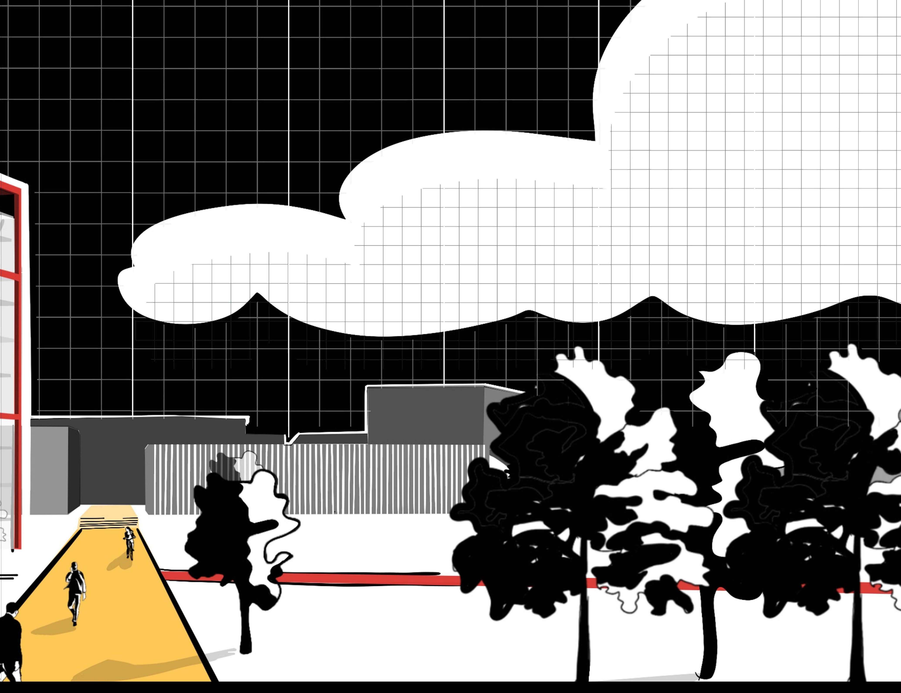

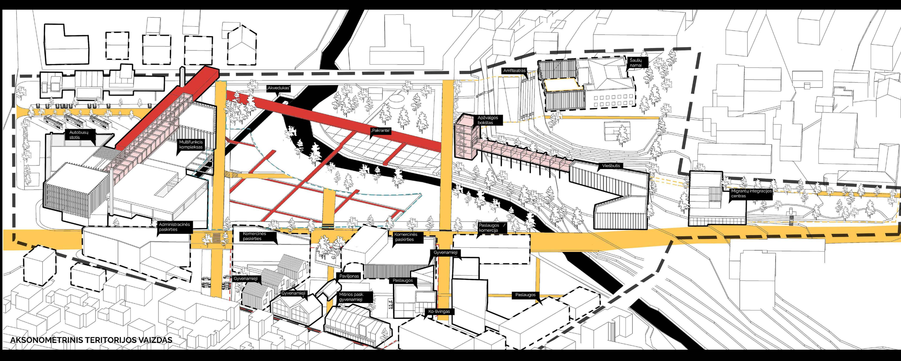
Pramogos
Pramogos
Pramogos

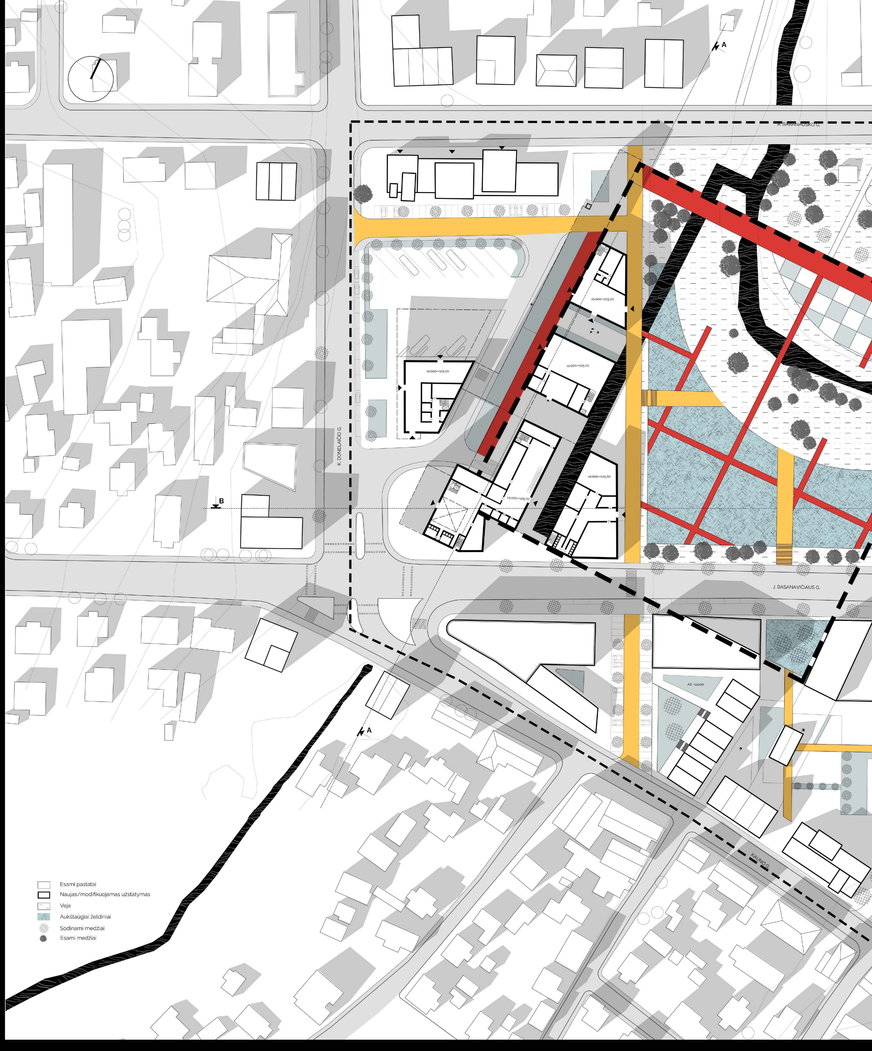

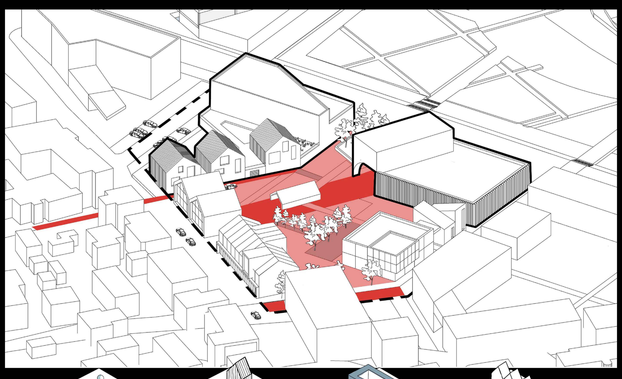

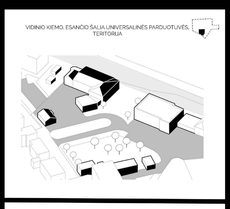

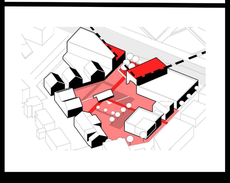

„NE AIKŠTĖ"

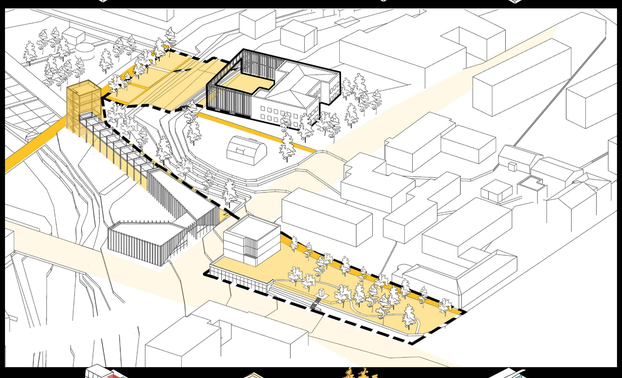

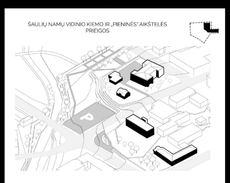

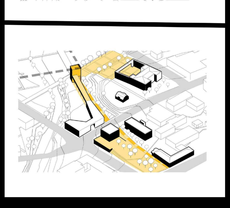

„DVI AIKŠTĖS"

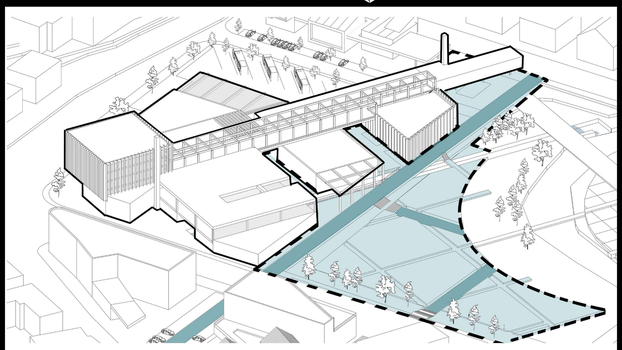

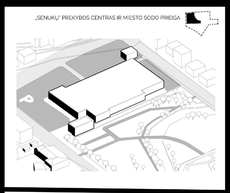

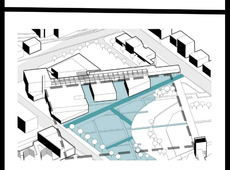

„VIENA AIKŠTĖ"

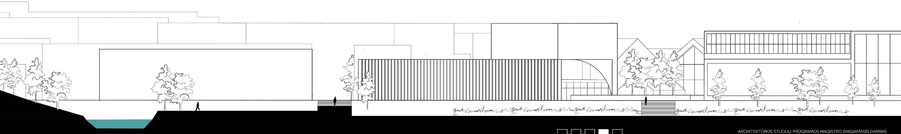

ARCHITEKTŪRES STUDIJŲ PROGRAMOS MAGISTRO BAKALAURO LAIPSNIO
ĮŽŪSTEKIAS PERENANUMAS: VIDUTINIO DYDŽIO MIESTO IDENTITETO URBANISTINĖS KONCEPCIJOS FORMAVIMAS LAZDYNŲ INTERNO ATVEJIU

STUDENTĖ: GRASILDA MINTAUDAITĖ

VADOVĖ: doc. dr. INESA ALISTRATOVAITĖ-KURTINAITIENĖ

VILNIUS TECH, ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS, URBANISTIKOS KATEDRA VILNIUS 2024

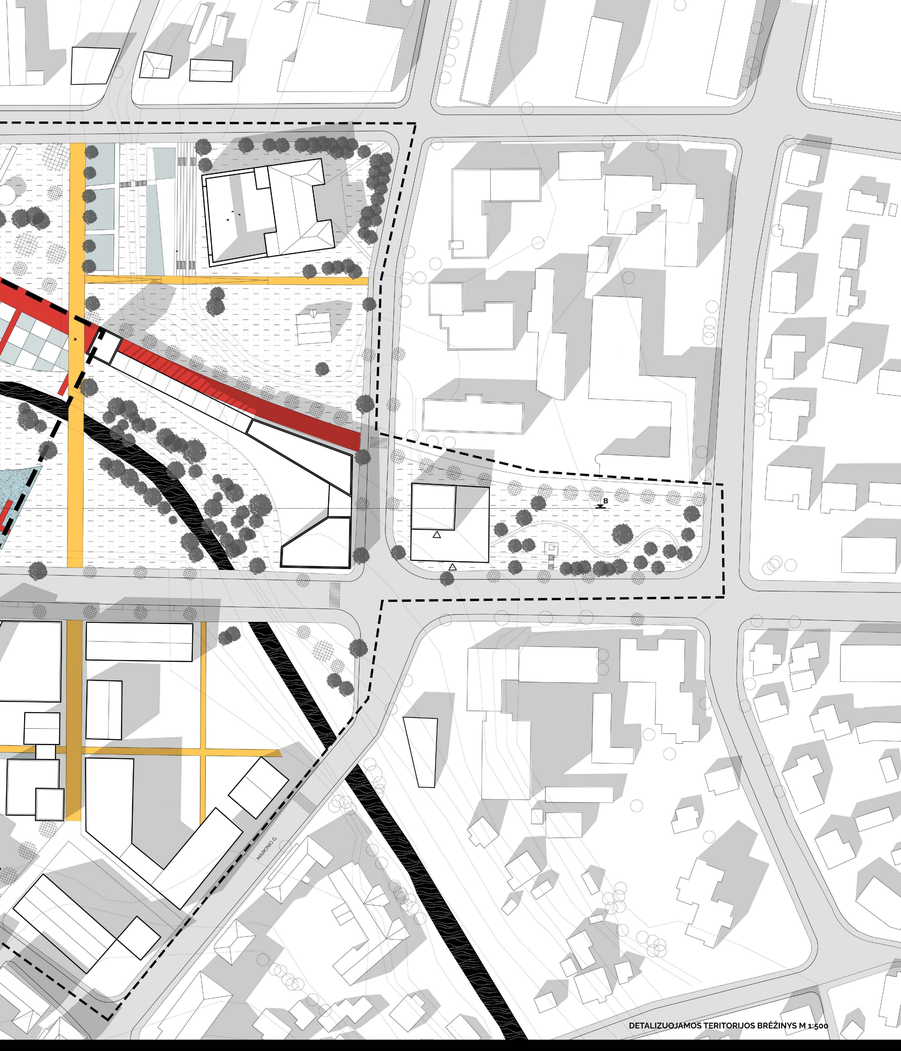

DETALIZUOJAMOS TERITORIJOS BRĖŽINYS M 1:500

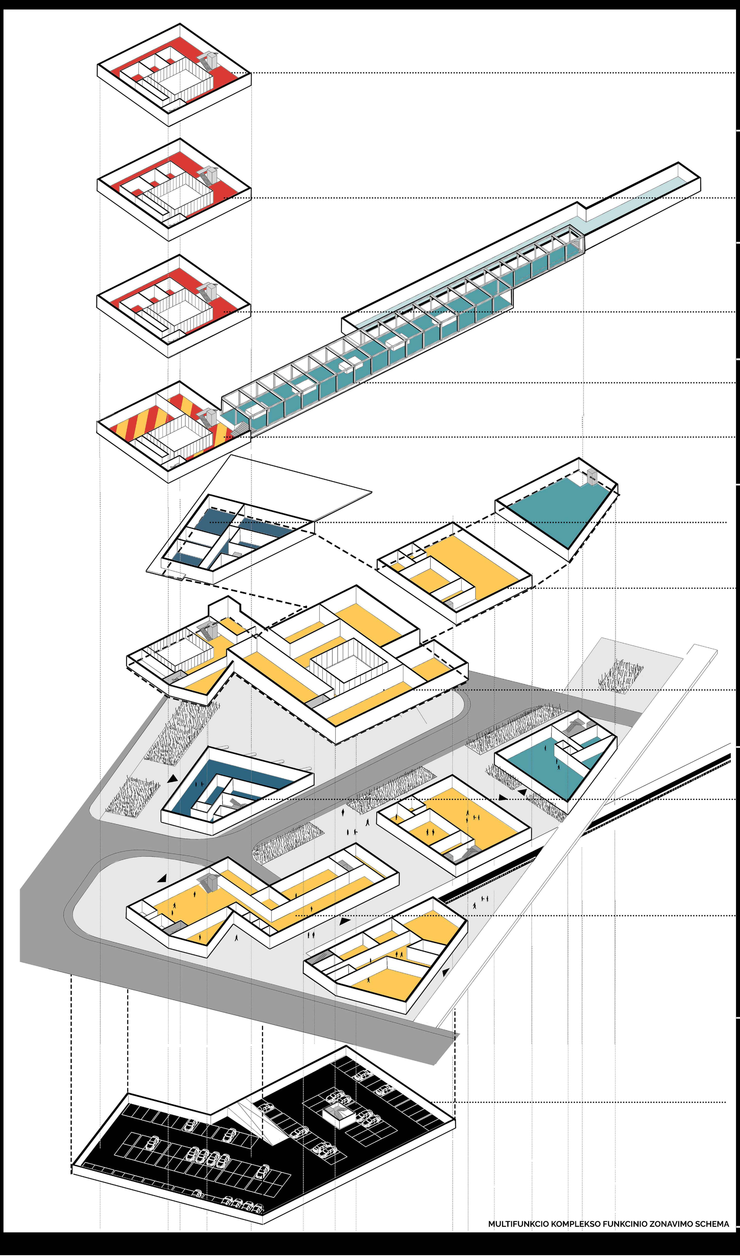

MULTIFUNKCIO KOMPLEKSO FUNKCINIO ZONAVIMO SCHEMA

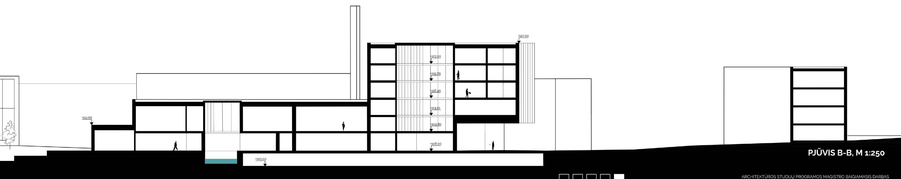

PJŪVIS B-B, M 1:250

ARC-VTDT-LYRIOS STUDIJŲ PROGRAMOS MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS
UŽSITĘSĘS PERIFERIJA/MIAS. VIDUTINIO DYDŽIO MIESTO ASENTITETO URBANISTINĖS KONCEPCIJOS FORMAVIMAS ŠIAULIŲ ATSTOJAMUOSIUOSE UŽTAMSTYTUOSE

STUDENTĖ: GRASILDA MIVTAUČIŪTĖ

VADOVĖ: doc. dr. INĖSA KLIŠTAITAITĖ-KURTINAITIENĖ

VILNIUS TECH. ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS, URBANISTIKOS KATEDRA VILNIUS 2024
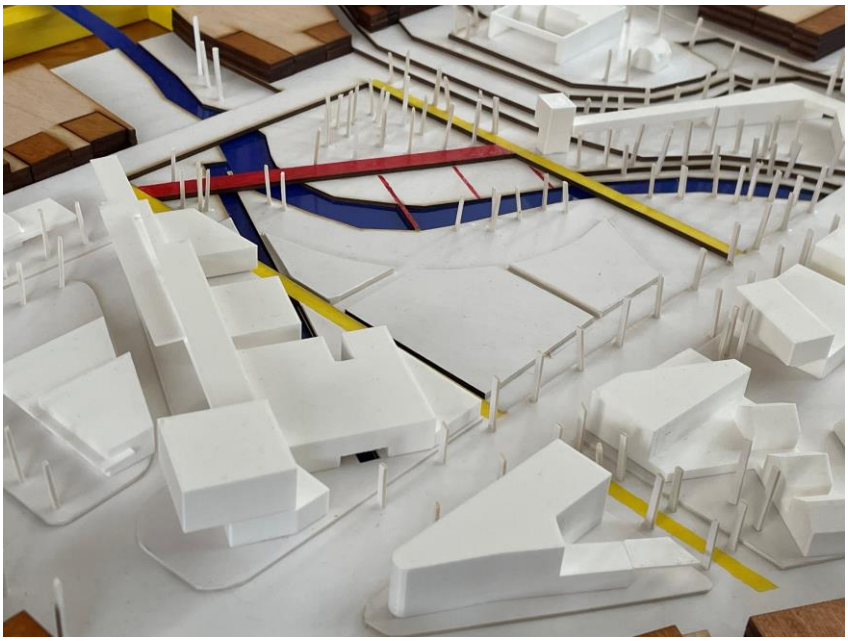
KONCEPCIJOS MODELIS M 1:1000